

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

ALEVİ GELENEĞİNDE KADINA BAKIŞ AÇISI: ŞAHKULU, GARİPDEDE VE
ERİKLİBABA DERGAHI ÖRNEĞİYLE
YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
CEYDA ETİRLİ

DANIŞMAN
PROF. DR. DOLUNAY ŞENOL

ARALIK - 2018
KIRIKKALE

ÖNSÖZ

Anadolu Aleviliği hakkında geniş çapta tarihi bir süreci kapsamı bakımından araştırmanın niteliği Anadolu Aleviliği' nin temel varsayımları, inanç ritüelleri, geçirmiş olduğu sosyal, siyasal ve kültürel değişimlerin genel bir değerlendirmesi olup bilimsel etik anlayışından taviz verilmeden kaleme alınmaktadır.

Böylesine geniş bir yelpazeye sahip olan konuları araştırmanın zorluğu konusunda literatürde var olan tüm kaynakları taramanın olanaksızlığı nedeniyle aynı zamanda Anadolu Aleviliği' ni araştırma alanını daraltmak araştırmanın bilimsel duruşuna daha uygun olacağı görüşüyle hareket edilmektedir.

Sosyal bilimler alanında özellikle din sosyolojisine yatkın bir araştırma konusu üzerinden araştırmanın asıl meselesi; toplumumuzda var olan sosyal bir gerçekliği tanımak, değerlendirmek, bilimsel etik ve kurallar doğrultusunda var olanı incelemek temel amaçlar arasında yer almaktadır. Bir fikrin bir diğerinden daha üstün daha iyi olduğu iddiasını bu araştırma yansıtmamaktadır. Var olan sosyal gerçekliği sosyolojik perspektif doğrultusunda incelemek, toplumun birbirinden farklı olana, din, cinsiyet, mezhep gibi etkenler üzerinden ötekileştirmesine bilimsel olarak uzak bir mesafede durarak hoşgörü ve farklılıkları benimseyip kabullenme amaçları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın oluşumu, gelişimi ve son halini alması bakımından yaşanan bu uzun araştırma döneminde inancını hiç bir zaman eksik etmeyen, bu yolda desteklerinden mahrum bırakmayan ve bu araştırma metninde en çok emeği ve azmi bulunan çok değerli danışman hocam Prof. Dr. Dolunay ŞENOL' a sonsuz bir teşekkürü borç bilirim.

ÖZET

Etirli, Ceyda, ‘ Alevi Geleneğinde Kadına Bakış Açısı: Şahkulu, Garipdede Ve Eriklibaba Dergahı Örneğiyle’, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2018.

Bu araştırma, Alevi geleneğinde kadınların konumunu din sosyolojisi ve toplumsal cinsiyet olguları üzerinden değerlendirmek ve incelemek amacıyla yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda, İstanbul’ da bulunan Şahkulu Sultan Dergahı, Garipdede Kültür Ve Cemevi Derneği ve Eriklibaba Eğitim Ve Kültür Vakfı ile yapılan görüşmeler neticesinde 25 katılımcı kadın örneğine 10 soruluk bir form yöneltilmiştir. Görüşme grubundaki 25 katılımcı kadın, tesadüfi örneklem metodu ile seçilmiş olup; kadınlar ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Araştırma bulguları arasında; Alevi geleneğinde özellikle dini ritüeller açısından kadın- erkek eşitliğinin sağlandığı sonucuna ulaşılmıştır. Cemevlerinde gerçekleştirilen ibadetler göz önünde bulundurulduğunda, kadın- erkek ayrımının ortadan kalktığı tüm katılanların ‘ can’ olarak kabul gördüğü bir anlayış hakim olmaktadır.

Araştırma bulguları açısından ulaşılan bir diğer sonuç ise; Alevi geleneğinde ‘dedelik’ makamına eşitlik ve özgürlük ifadeleri bağlamında yaklaşıldığında ,kadınların sayısal açıdan oranların olmayışı üzerinedir. Alevi geleneğinde ‘dede’ lik kurumunun yöneticisi ve uygulayıcısı konumunda kadınlarında yer almaları gerektiği yönünde bulgulara ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Alevilik, Kadın, Toplumsal Cinsiyet.

ABSTRACT

Etirli, Ceyda, ‘The Perspective on Woman in the Alevi Tradition:; The Cases of Şahkulu, Garipdede and Eriklibaba Dervish Lodges, M.Sc. Thesis, Kırıkkale, 2018.

This research was carried out to evaluate and analyse the position of women in the Alevi tradition through sociology of religion and gender. For this purpose, as a result of interviews with Şahkulu Sultan Dervish Lodge in Istanbul, Garipdede Culture and Cemevi Association and Eriklibaba Education and Culture Foundation, 25 participants were asked a 10-item form. 25 female participants were selected by random sampling method; and they were exposed to semi-structured interviews.

Among the research findings; it has been concluded that equality between women and men is ensured especially in terms of religious rituals in the Alevi tradition. Considering the worship in the *cemevis* (cem house or djemevis) all the participants in which the distinction between women and men has disappeared is dominated by an understanding accepted as ‘*can-friend*.’

Another result of the research findings is; when approaching the authority of ‘*dedelik*-grandhood’ in terms of equality and freedom, it is about the lack of numerical proportions of women in the Alevi tradition. It was found that women should take part in the *dedelik*-grandhood institution as their principal and practitioner in the Alevi tradition.

Key Words: Alevism, Women, Gender.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ METODOLOJİK BİLGİLER

1.1.Araştırmanın Konusu.....	7
1.2.Araştırmanın Amacı.....	8
1.3.Araştırmanın Önemi	9
1.4.Araştırmanın Yöntemi	11
1.5.Araştırmanın Kapsam ve Sınırlıkları	14
1.6.Araştırmanın Zamanlaması	15

İKİNCİ BÖLÜM

ANADOLU ALEVİLİĞİ VE TARİHİ GELİŞİMİ

2.1. Din Sosyolojisi Ve Alevilik	16
2.2. Alevilik Nedir	22
2.3. Alevilik Kavramı	25
2.4. Alevilik İle İlişkili Terimler	34
2.5. Aleviliğin Tarihsel Kökenleri.....	39
2.6. Aleviliğin İlişki İçerisinde Olduğu İnanışlar	41
2.6.1. Bektaşilik.....	41
2.6.2. Batınilik.....	47
2.6.3. Nusayrilik.....	49
2.6.4. Şiilik.....	53
2.7. Aleviliğe Özgü Temel Toplumsal Kurumlar	56
2.7.1. Dedelik.....	56
2.7.2. Musahiplik.....	61
2.7.3. Düşkünlük	65
2.8.Anadolu Aleviliğinin Genel Yapısı	68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TOPLUMSAL CİNSİYET VEKADIN

3.1. Toplumsal Cinsiyet Nedir?.....	72
3.2. Toplumsal Cinsiyet Ve Sosyo- Kültürel Yapı.....	75
3.3. Toplumsal Cinsiyet Ve Alevi Kadın İlişkisi.....	77
3.4. Alevi Geleneğinde Kadına Bakış Açısı.....	80

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARI VE DEĞERLENDİRME

4.1.Görüşme Grubunun Demografik Ve Genel Özellikleri.....	94
4.2. Alevi Geleneği Ve İnancının Algılanışına Dair Görüşler.....	99
4.3. Kimlik Tanımlama Açısından Alevilik.....	101
4.4.Farklı Etnik Kökene Sahip Kadınların Karşılaştırması.....	104
4.5. Alevi Geleneğinde Kadına Bakış Açısı.....	107
4.6. Alevi Geleneğinde Kadın Olmak.....	111
4.7. Etnik Köken Farklılıkları Ve Başarı İlişkisine Dair Görüşler.....	115
4.8. Alevi Erkeklerin Sosyal Yaşamda Desteği Üzerine Görüşler.....	117
4.9. Alevi Kadınların Çocuk Eğitimi Konusundaki Yaklaşımları.....	120
4.10. Alevi Kültürünün Aktarımında Kadınların Çocuklara Etkisi....	122
4.11. Alevilikte Kadın ‘Dede’ Tartışması.....	126

SONUÇ.....	133
------------	-----

KAYNAKÇA.....	138
---------------	-----

GİRİŞ

Tarihsel süreç içerisinde kadın- erkek karşılığı ya da ikilemi bilimsel ve sosyal hayatta var olma mücadelesi üzerinden ortaya konulmaktadır. Sosyal bilim anlayışı ve etiği çerçevesinde Alevi geleneğinde kadının konumu ve değer algısını ortaya koyabilmek adına teorik araştırmaların alan araştırması ile desteklenmesi sayesinde Alevi kadınların sorunları ve söylem- eylem çelişkisi ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Araştırma iki aşama üzerine kurulu olup teorik ve alan araştırması olarak ele alınmıştır. Teorik kısım Anadolu Aleviliği' nin tarihsel temellerine ışık tutmayı amaçlarken, alan araştırması kısmında İstanbul' da bulunan Şahkulu, Garipdede ve Eriklibaba dergahlarında tesadüfi örneklem metodu ile seçilen 25 kadın katılımcı üzerinden Alevi geleneğinde kadınlarının konumu araştırılmaya çalışılmıştır. 25 katılımcı kadın tesadüfi örneklem metodu ile seçilmiş olup kadınlarla yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Alevi kadınlarının gelenek içerisindeki konumu ve değer algısını ortaya koyabilmek adına İstanbul' da bulunan Şahkulu, Garipdede ve Eriklibaba dergahlarında alan araştırması gerçekleştirilmiştir.

Alevilik geleneği açısından bilimsel literatürün geniş bir yelpazeye sahip olmasının yanında Alevi kadınlara dair çalışmaların yok denecek kadar az oluşu, araştırmanın hem teorik hem de alan araştırması olarak ele alınıp desteklenmesi ihtiyacını doğurmaktadır. Alevi kadınına yönelik çalışmaların azlığı ve Alevi kadınının gelenek içerisindeki eylem ve söylem çelişkilerini ortaya koyabilmek adına böyle bir çalışmaya ihtiyaç olduğunu düşünmekteyiz. Söz konusu çalışmada Alevi kadınının gelenek içerisindeki yeri ve konumu irdelenmektedir. Alevi geleneğinin temel öğretileri göz önünde bulundurulduğunda Alevi kadınlar ile Alevi erkeklerin cinsiyetçi söylemlerden uzak bir bakış açısı ile eşit oldukları söylemlerine dayanan bir anlayış ortaya konulmaktadır.

Bu çalışmada ise; teorik ve alan araştırmasıyla desteklenen düşünceler dikkate alındığında Alevi geleneği öğretileri içerisinde anlatılan kadın- erkek eşitliği ve Alevi kadınların özgür olduklarına dair söylemlerin sosyal gerçeklik alanında birtakım sorunlar ile karşılaştığı, eylemsel tutumlarla söylemsel tutumların bazı

çelişkiler arz ettiği görüşü değerlendirilmektedir. Bu sorunsalın temel dinamiklerinden biri ise; Türk sosyo- kültürel yapısını şekillendiren ataerkil yapının Alevi kadınların eşitlik ve özgürlük algılarını nasıl etkiledikleri araştırılmıştır. Alan araştırmasında karşılaşılan durumlardan biri de; Alevi kadınların eşitlik düşüncesinin Sünni kadın tasvirleri üzerinden ifade edildiği gözlemlenmiştir. Sosyal ve toplumsal yapı içerisinde sosyal bir gerçeklik alanı olarak yerini alan Alevi kadınları özgürlük ve eşitlik algılarını Sünni kadın karşılaştırmasına dayanak Sünni gelenek içerisindeki kadınların konumu ve değer algısı üzerinden açıklamaya çalışmaktadırlar. Araştırma içerisinde sorunsal olarak değerlendirilen konuların başında dedelik kurumu içerisinde kadının konumlandırılışı gelmektedir.

Alevi geleneği öğretileri içerisinde kadın- erkek eşitliği söylemlerinin ön planda tutulmasının yanında Alevilik geleneği içerisinde en temel kurumlardan birisi olan dedelik kurumunda sözü edilen bu eşitliğin yansıtılmadığına ve kadınların bu kurumlarda aktif olamadıkları görüşü değerlendirilmektedir. Dedelik kurumu temsilinde, Alevi kadın oranının söylemsel tutumlardan farklı olması, Alevi kadınlarının gelenek içerisindeki konumu adına araştırmaya açık bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dedelik kurumu içerisinde yapılan alan araştırması dikkate alındığında Alevi kadının yönetim alanında eşitlikçi bir söylem ve öğretilerin ardından gerektiği rolü almaması problemlerin başında gelmektedir.

Alevi kadın kimliğine sahip katılımcıların Alevi geleneği, geleneğin aktarımı ve yürütülmesi, geleneğin temel dinamikleri ile Alevi zümrenin uyumu ve gelenek içerisinde yürütülen ritüellerin dinamikleri hakkında fikirlerin alınması ve bu doğrultuda değerlendirmenin gidişatının belirlenmesi açısından dikkat edilen ve araştırmanın önemini ortaya koyan temel dinamikler olmaktadır.

Anadolu Aleviliği araştırma konusu toplumsal bir sosyal gerçekliği bilimsel etik doğrultusunda gözler önüne sermek amacıyla seçilmiş ve kaleme alınmıştır. Özellikle Türkiye, İran, Irak, Azerbaycan, Arnavutluk ve Bulgaristan gibi örneklerini çoğaltabileceğimiz dünya üzerinde geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Alevilik geleneği araştırma metninin konusunu oluşturmaktadır.

Araştırma kategorizasyonu dört bölüm üzerine kurulu bir biçimde ele alınmıştır. 1. bölümde araştırmanın konusu, amacı, önemi, yöntemi, kapsam ve sınırları ve son olarak da araştırmanın zamanlaması üzerine kurularak Alevi

geleneğinde kadının konumlandırılışını teorik ve yöntemsel açıdan ele almaya çalıştık. Araştırma bir yıllık bir zaman dilimi içerisinde İstanbul’ da bulunan Şahkulu, Garipdede ve Eriklibaba dergâhlarından tesadüfi örneklem metodu ile seçilen 25 katılımcı kadın üzerinden gerçekleştirilmiştir. Alevi geleneğinde kadınların bilimsel literatürde araştırma alanının sınırlı oluşu böyle bir çalışmanın ortaya çıkmasındaki en önemli etkenlerin başında gelmektedir.

Alevi geleneğinde kadınların eşitliği ve özgürlüğüne dair söylemlerin sosyal gerçeklik alanında söylem ve eylem çelişkisi durumuna karşılık geldiği gözlemlenmiş, Alevilik geleneğinin temel kurumlarında kadınların sayısal oranlarının eşitlik söylemlerine bağlı olarak değerlendirildiğinde problemle karşılık gelmesi vb. gibi durumlar dikkate alındığında Alevilik geleneğindeki kadının konumlandırılış konusunun araştırılması son derece önemli görülmektedir.

Araştırmanın 2. bölümünde ise; Alevilik geleneğinin çok geniş yelpazeye sahip olmasından dolayı Aleviliğin sınırlandırılarak araştırılması yoluna gidilmiş ve Anadolu Aleviliği’ nin araştırılması uygun görülmüştür. Anadolu Aleviliği’ nin tarihsel gelişimi hakkında bilgi aktarımı sağlandıktan sonra Alevilik ve din sosyolojisi bağlantısı kurulmaya çalışılmıştır. Din sosyolojisi açısından Aleviliğin konumu değerlendirilmiş, Alevilik kavramının farklı tanımlamaları sunulmuştur. Alevilik denildiği zaman kavramsal olarak çok farklı bakış açıları altında kavramsal tahliller ve tanımlamalar mevcuttur.

Araştırmanın 2. bölümünde literatürde yer alan farklı Alevilik tanımlamaları gösterilmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda Alevilik geleneği içerisinde yer alan ocak, cem, cemevi, tevella- teberra, dergâh gibi kavramların açıklaması yapılmıştır. Alevilik geleneğinin hangi yüzyıllar içerisinde Anadolu topraklarına yerleştiği, hangi alimler etrafında bu düşüncenin teşekkül ettiğine dair bilgiler de yer almaktadır.

Aleviliğin din sosyolojisi açısından incelenmesi, Aleviliğin terminolojik açıklamalarının ardından Alevilik geleneğinin tarihsel süreç içerisinde etkileşim içerisinde olduğu Bektaşilik, Bâtınlık, Nusayrilik ve Şiilik gibi inanç biçimlerinin açıklamasına gidilmiştir. Alevilik geleneği ile ilişki içerisinde olduğu inanç biçimlerinin bağlantıları üzerinde durulmuştur. Alevilik geleneği kendi toplumsal yapısı içerisinde bir takım kurumlar barındırmaktadır. Araştırmada dedelik, musahiplik ve düşkünlük kurumları üzerinde durulmuştur. Bu kurumların seçimi ise,

alan araştırması sonucu belirlenmiştir. Alevilik geleneği içerisinde başat rolde bulunan kurumlar dikkate alındığında dedelik, musahiplik ve düşkünlük kurumlarının işlevleri üzerinde durulmuştur.

Araştırmanın 3. bölümünde; araştırmanın hem teorik hem de alan araştırması konularını teşkil eden bir içeriğe sahiptir. Alevi geleneğinde kadınların konumlandırılışı hakkında sosyolojik değerlendirmelerde bulunabilmek adına öncelikle toplumsal cinsiyet ve kadın temellendirmesi üzerinden Alevi kadın konusu açıklanmaya çalışılmıştır.

Toplumsal cinsiyet kavramının ne olduğu, toplumsal cinsiyet içerisinde kadının nasıl değerlendirileceği üzerinden değerlendirmeler aktarılmıştır. Araştırmanın konusu ve amacı bakımından Alevi geleneğinde kadına dair değerlendirmelerde bulunabilmek adına alan araştırması yapıldığı gibi teorik anlamda da toplumsal cinsiyet kavramından hareketle açıklanmaya çalışılmıştır.

Alevi geleneğinde kadına bakış açısı ise; Alevi öğretisi içerisinde yer alan buyruklar, deyişler, dedeler ve bilimsel literatürde geçen konuyla alakalı araştırmalar referans alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Alevi geleneğinde kadınların kutsal bir varlık olarak değerlendirilmesi, tarihsel süreçte Alevi kadınların da ‘ ana’ olarak postlara oturması, cem ibadeti yürütebilmesi örnekleriyle karşılaşılmasına rağmen günümüzde posta oturan kadınların ve cem ibadeti yürüten kadınların olup olmadığı bir tartışma konusu olmuştur.

Söylemlerde yer alan ve Alevi kadınına atfedilen değer ve saygı olgusu alan araştırmalarıyla da desteklendiğinde Alevi kadınların söylemden daha farklı bir tabloyla karşılaştıkları gerçeği gözlemlenmiştir. Ataerkil sistemin, toplumsal yapının ve bireysel faktörlerinde hesaba katılmasıyla Alevi kadınların diğer etnik kökenler ile karşılaştırılmasına bağlı olarak eşitliği ve özgürlüğü söylemleri yaygın bir hal almıştır.

Araştırmanın 4. bölümünde ise; İstanbul’ da Şahkulu, Garipdede ve Eriklibaba dergahlarında 25 katılımcı kadın ile yapılan görüşmeler neticesinde araştırma bulguları kısmı yer almaktadır. Bu bölümde yapılan görüşmeler sosyolojik bir değerlendirmeye tabi tutulmuş, araştırmanın temel varsayımları ve sorunsallarına temel oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu açıdan Alevi kadınların, Alevi öğretileri

dikkate alındığında eşitlik anlayışlarının olduğu gerçeği, sosyal gerçeklikte tam olarak karşılık bulamadığı sonucuna ulaşmıştır.

Alevilik kendine özgü ritüelleri bulunan, eline- diline- beline sahip ol anlayışının hüküm sürdüğü İslam bünyesinde bulunan bir gelenek ve inanç biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Alevilik geleneğinin İslam bünyesine alınıp alınamayacağı bugün dahi üzerinde tartışılan meselelerden biri olması bakımından aktüel anlamda yerini korumaktadır. Alevilik üzerine yazılan pek çok bilimsel yazında bu geleneğin, materyalist bir felsefi görüşten olmasından başlayan, İslam'ın dışında ayrı bir din olarak yorumlayan, bir yaşam felsefesi olarak değerlendirilmesine kadar birçok görüş ve yorum farkı ortaya atılmaktadır.

Araştırmanın niteliği bakımından hangi görüşün daha iyi olacağı değil, var olan gerçekliği kabul edip insanları yaşadıkları toplumda kendinden farklı olana ve hoşgörü ortamı içerisinde yaşanabileceği gayesini canlı tutabilmek adına kaleme alınmaktadır. Alevilik geleneğinin temel tözü de sevgi ve hoşgörü üzerine kurulu olması bakımından araştırma metninin amacına uygunluk gösteren bir konu üzerinden gidilmesi uygun görülmektedir.

Dünya üzerinde yaşama hakkı tanınmış olan her canlıya saygı barındıran sosyal bir görev üstlenmesi Alevilik geleneği üzerinde yoğunlaşılması için sebeplerden birini oluşturmaktadır. Anadolu Aleviliği' nin genel yapısının neler içerdiğine değinilmektedir. Alevilik kelimesinin kavramsal olarak açıklamalarına değinilmiş ve ne gibi farklı yorumlamalara tabi tutulabileceği gözler önüne serilmeye çalışılmıştır. Alevilik tarihsel olarak uzun bir sürece karşılık gelmesinden dolayı bu süreç boyunca etkilendiği bir kaç inanç biçimleriyle olan ilişkisi üzerinde durulmaktadır. Aynı zamanda Alevilik geleneğinin kendi bünyesinde barındırdığı kavramlardan bir kaç üzerinden Alevilik ile ilgili genel bir ön bilgi oluşması sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu açıdan dedelik, muhasiplik ve düşkünlük olarak adlandırılan toplumsal kurumlar açıklamaya gidilmektedir.

Bir diğer önemli konu günümüzde yaşanan ve aktüel olarak sürekli gündemde bulunan kadına karşı var olan eylemler, şiddet ve taciz vakaları Alevilik geleneğinin yanı sıra konuyu kadın olgusuyla da bağdaştırma ihtiyacı doğurmaktadır. Anlatılmak istenen Alevi geleneğinde kadınların konumunun ne olduğu, kadınlara ne gibi haklar

tanındığı, sosyal, kültürel, dini sahalarda kadına yönelik ne gibi pozitif adımlar atıldığı ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Alevilik geleneğinde kadına karşılaştırmalı olarak diğer inanç grupları üzerinden daha iyi ya da daha kötü olduğu gibi yargılara sebep olabilecek açıklamalardan uzak durulması araştırmanın önemli dayanaklarından birini oluşturmaktadır. Herhangi bir görüşü iyi ya da kötü olarak değerlendirmek bilimsel etiğe uygun olmayacağından dolayı araştırmanın başından sonuna kadar aynı titizlikle inceleme ve değerlendirme yapılması adına çalışılmaktadır.

Sonuç olarak dünya üzerinde milyarları bulan nüfus yoğunluğuyla aynı coğrafyayı aynı atmosferi paylaşmaktayız. İnsanların, toplumların, kültürlerin, ritüellerin, inanç biçimlerinin bu denli çeşitli olduğu bir alanda yaratılan her canlıya aynı değer tanınması, farklılıkları hoşgörü yordamıyla yönlendirebilme, sevgi, saygı ve tahammül edilebilirlik seviyesinin maksimumda tutulacağı bir dünya düzeni ümidiyle...

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ METODOLOJİK BİLGİLER

1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Araştırmanın konusu Alevi kadın kitlesini temsil etmekte, Alevi geleneğinde kadının nasıl konumlandırıldığı açıklanmaya çalışılmaktadır. Alevi geleneği içerisinde Alevi kadınların yeri ve konumu irdelenmektedir. Var olan bu gerçekliğe ve somut duruma sadece geçmiş tarih üzerinden bakmak araştırmacıları ve ulaştığı kitleye tarihsel bir vaka sunmaktan ileri gitmeyeceğinden çalışma da sosyolojik analizlerin, çalışmanın konusuna açıklık getirmek hususunda yardımcı olacağı düşüncesindeyiz. Bu nedenle Alevi kadınların sorunları ve eşitlik algısı üzerinden yapılacak değerlendirmeler alan araştırmalarının neticesinde ulaşılan değerlendirmeler ve gözlemler hesaba katılarak şekillendirilmektedir.

Türk İslam kültürünün heterodoksisi olarak gözlemlenen ve senkretik bir yapının mahsulü olarak bazı çevrelerce ifade edilen Alevi geleneğinin tarihsel süreç içerisinde ne olduğunun ortaya konulması ve Alevi geleneğinde kadına karşı sergilenen tutum, bakış açısı gibi olguların analizi olacaktır.

Net bir ifadeyle devam edecek olursak; Anadolu Aleviliği kapsamı içerisinde sınırlandırılan Alevilik geleneğinin tarihsel temellerinin ne olduğu ortaya konulduktan sonra Alevi geleneğinde insana karşı sergilenen tutum ışığında kadına karşı bakış açısı analiz edilmeye çalışılacaktır.

Demografik olarak bakıldığında hiç de azımsanmayacak bir niteliğe sahip olan Alevi geleneği bünyesinde bulunanlar ve bu geleneğin yaşatıcıları tarihsel seyirde önemli bir yer tutması bakımından ve kültürel özellikleri nedeniyle araştırılmaya oldukça müsait bir alanı ve geleneği temsil etmektedir.

Kültürel zenginlik ve çeşitlilik içeren bu konunun analizi Türk sosyo- kültürel yaşamı ve sosyoloji bilimi adına köklü bir anlam taşımaktadır.

1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Alevi geleneğini sosyolojik perspektif doğrultusunda olması gerekeni değil olanı tasvir edip, Alevi geleneğinde kadının yeri ve kadına karşı bakış açısını gözler önüne sermeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın amacı dikkate alınarak Alevilik geleneği Anadolu Aleviliği başlığı altında sınırlandırılmış, tarihi süreç içerisinde Aleviliğin etkilendiği ve bağlı olduğu inanışları da göz önünde bulundurarak Alevilikle ilgili genel teorik çerçevenin oluşturulması amaçlanmaktadır. Araştırmanın genel amacını ele aldıktan sonra ise; Alevilik geleneğinin içerisinde bulunduğu kavram kargaşası ve birbirinden farklı olarak sunulan tanımlamaların yarattığı kaotik durumun çözümlenmesi adına veriler sunmak diğer amaçları arasında yer almaktadır. Sosyolojik perspektifi dâhil etmek amacıyla da Türk sosyo-kültürel sisteminde var olan Alevi geleneğini tarihsel gelişim süreci ve kendi bünyesinde bulunan iç dinamiklerini tasvir ederek sosyal gerçekliği doğru anlamak bu araştırmanın en gerekli amaçları arasında yer almaktadır.

Anadolu Aleviliği temel olarak araştırmanın odak noktalarından biri olduğundan dolayı Anadolu Aleviliği' nin toplum yapısı hakkında tarihsel betimlemeler ışığında sınırlamalar yapılarak açıklamaya gidilecektir. Karmaşık toplum yapısı özelliğine sahip olunmasından dolayı Anadolu Aleviliği' ne getirilen sınırlama aslına bakacak olursak Türklerin Alevilik anlayışı üzerinden belirginleştirilmiştir. Aleviliğin senkretik özelliği hem araştırmanın konusuna bir sınırlama getirilmesini hem de araştırmanın zorluk derecesini etkileyen bir yapıyı da gözler önüne sermektedir.

Alevi geleneği olarak ele almış olduğumuz bu çalışma da temel olarak savunulacak yönlerden en önemlisi olarak gösterebileceğimiz problem, bireylerin, toplulukların inanç sistemleri ve bu sistemi yaşayış biçimi siyasi ve ideolojik kaygılar nedeniyle sömürülmeden ve çok yönlü bakış açısıyla gözler önüne serilememesinden kaynaklanmaktadır. Aleviliğin en başta savunucuları ya da daha doğru bir ifade ile mensupları aynı zamanda aynı toplumsal sistem içerisinde yaşayan bireyler ve topluluklar tarafından doğru bir şekilde öğrenilmesi ve öğretilmesi gerekliliği temel hedef olarak ifade edilebilir. Alevilik, 21. Yüzyıl Türkiye'sinde gerek dinsel gerek tarihsel gerek de sosyolojik motifler barındıran bir kavram olarak

karşımıza çıkmaktadır. Aleviliğin neliği tarihten günümüze araştırılan üzerinde durulan başat olgulardan biri haline gelmiştir. Tek yönlü bakış açısından uzaklaşarak olaylara tüm süreçleri dâhil ederek aklın rehberliğinde yorumlamalarla zenginleştirip Aleviliğin ne olduğunu, hangi süreçlerden geçtiğini, hangi inanış biçimlerinden etkilendiğini, dinsel bir bakış açısından ziyade sosyolojik perspektifin hakimliğinin söz konusu olduğu ve sonuç olarak da Alevilik geleneğini kadın olgusuyla bağdaştırıp anlamlı bir ilişki üzerine temellendirip araştırmanın gidişatının ne yönde şekillendiğini ve filizlendiğini gözlemleyerek hedef kitleye sunmak önemli amaçlar arasında yer almaktadır. Sonuç olarak bu fikirler bizlere Aleviliğin hangi bakış açısıyla hangi fikirler doğrultusunda ele alınıp nihayete ulaştığını gösterecektir.

1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Küreselleşme çağının yaşandığı günümüzde insanoğlunun tektipleşmesi ve homojenleşmesi bunun beraberinde bir çelişki sunarak yerleşme çabalarının yarattığı kaotik ortamı analiz etmenin sağlayacağı farkındalık üzerine kurgulanmıştır.

Yüzyıllardır kapalı bir toplum, aynı zamanda kapalı bir araştırma alanı niteliği taşıyan Alevilik; şehirleşme, modernleşme ve küreselleşme süreciyle birlikte sosyolojik ilginin dikkatini çekmiştir.

Farklı bir perspektiften bakacak olursak; Alevi geleneği konusunun çeşitli bilim dalları tarafından inceleme konusu olurken özellikle İslami bir yorumla araştırılması bu araştırmayı bizim tarafımızca daha önemli ve anlamlı kılmaktadır. Sosyolojik perspektif ve sosyoloji bilimi tarafından araştırılması ve sosyal gerçekliğin tespitini sunmak söz konusu olduğunda Alevilik geleneğini ele almak önemli bir toplumsal gerçeğe ışık tutmak adına ciddi bir iş olmaktadır.

Etnik farklılıkların, kültürel çeşitliliğin Türk sosyo-kültürel mozağının önemli dinamiklerinden biri olarak Alevi geleneğini incelemek araştırmanın bir diğer önemini göstermektedir. Günümüzde gerek yazılı gerek görsel medya tarafından gündemde tutulan fakat işin ehli olmayan ve bilimsel yaklaşımdan uzak bir biçimde Alevi geleneğinin ele alınması bir takım ideolojik ve yanlı analizler sunmaktadır. Bu nedenle bu araştırmanın başlıca önemi arasında Alevi geleneğinin bilimsel bir

yaklaşım prensibi edinerek ideolojik ve yanlış tutumları ayıklayarak var olan bir toplumsal gerçekliği gözler önüne sermek gelmektedir.

Nitekim araştırmada temel olarak vurgulanmak istenen nokta; Aleviliğin ideolojik bir sistem olarak incelenmesini kapsamamaktadır. Maksat sadece Aleviliğin kadın olgusu üzerinden işlenmesine de denk gelmemektedir. Toplumsal ve sosyolojik olarak Türkiye gerçekliğinden somut bir vaka seçmek ve seçmiş olduğumuz bu vakayı da Türkiye' nin en önemli olgularından biri olan kadın vurgusuyla perçinlemek araştırmanın en etkili önemini oluşturmaktadır.

Alevilik olgusunun literatürde pek çok anabilim dalı ve pek çok etken üzerinden irdelendiği bilinen bir gerçektir. Alevilik olgusu araştırma ve araştırmacının düşünselinde ideolojik bir olgu olarak hesaplanmamaktadır. İdeolojinin sosyolojik analiz boyutunda ve sosyoloji biliminde kısıtlayıcı, gerçekliğe, saptamalara ve değerlendirmelere gölge düşürebileceği gibi bir olumsuz havanın oluşmaması birincil hedefler arasında yer almaktadır. İdeolojik olarak ele alınmış bir olgunun sosyal gerçekliğe dokunma hususunda eksik kalacağı görüşünden hareketle bilim insanı titizliği doğrultusunda Alevilik olgusu sosyal bir gerçeklik olma boyutunda incelenecektir. Aleviliğin sadece bir olgu olarak incelenmesi literatür taraması yapıldığında sık karşılaşılan bir çerçeve çizmektedir. Bu sebeptendir ki araştırmada asıl vurgunun yapıldığı kadın olgusuyla Alevilik geleneğini sentezlemek ve sosyolojik bir inceleme metni sunmak araştırmanın temel mantığını yansıtmaktadır.

Araştırmanın önemi kısmında yer alan açıklamalar hem araştırma konusunu daha net bir ifadeyle tamamlamak hem de esas önem teşkil eden alana vurgu yapılması açısından detaylı bir ifadeye tabi tutulmaktadır.

Sosyal bilimlerde bilimsel bir yol tutturmak ve araştırma boyunca bu tutumu sürdürebilmek hem araştırmacıya hem de araştırmacının ilgili literatür tarandıktan sonra seçtiği araştırma yoluna bağlıdır. Aslına bakılırsa burada anlatılmak istenen iki faktörlü bir durumun varlığını ortaya koymaktır. Araştırma boyunca bilim insanı titizliğiyle araştırmayı ele almak ve sürdürebilmek araştırmacının kendisine bağlı olduğu kadar araştırmacının işlemek üzere oluşturduğu metin açısından da bağlayıcı bir özellik sergilemektedir.

Alevilik olgusu ve çalışmalarında dikkat çeken diğer hususlardan bir diğeri de; tarihsel süreç içerisinde kavramlar ve olayların yaşadığı dönüşümlerdir. Tarihsel süreç içerisinde yaşanan her durum ve olay zamana, mekâna, koşullara göre değişim faktörüne uğrayarak değişmektedir. Yaşanan bu değişimler ve dönüşümler pek tabii olaylara bakışı ve ele alınış tarzını etkileyici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Alevilik olgusu kentleşme, göç, siyasal çalkantılar, yönetim biçimi değişikliği gibi ve daha da çoğaltabileceğimiz olgulardan etkilenmektedir. Yaşanan bu durumlarda bizlere göstermektedir ki özellikle tarihsel bir olgu ele alındığında süreci doğru ve objektif yorumlama, okuma yetisinin kazanılmış olması, olaylara tek bir bakış açısı üzerinden değil yaşanan değişimleri de göz önünde bulundurarak daha realist bir perspektifle araştırmanın seyrini değerlendirmek önemini gözler önüne sermektedir. Tarihsel bir olgu olarak ele alındığında Aleviliği yalnızca geçmişte yaşanan kavramlar üzerinden ele alıp değerlendirmek doğru bir yorumlama ve araştırma tekniğinden araştırmacıyı uzaklaştıracaktır. Bu nedenle araştırmanın her aşamasında geçmişten günümüze kavramsal ve düşünsel anlamda yaşanan değişim ve dönüşümleri dikkate olarak toptancı bir yaklaşımdan uzak durarak olayı objektif perspektif doğrultuda ele almak, süreci bu bilgiler ışığında ilerletmenin araştırmanın bilimselliği açısından daha doğru olacağı düşüncesindeyiz.

Sonuç olarak araştırmanın oluşturulması, taslağın hazırlanması ve araştırmayı etkileyen her süreçte olduğu gibi araştırmanın önemi hazırlayan açısından ve hedef kitle de düşünüldüğünde heyecan dolu bir serüvene hazırlıkla eş değer duygular barındırmaktadır. Araştırmanın taslak kısmı oluşturulduktan sonra zihin içerisinde hayal bulutları olarak beliren şekiller araştırmacının heyecanını yansıtmaktadır. Tüm bu duygulardan yola çıkarak bu araştırmanın konusu, amacı, ele alınış biçimi açısından büyük bir heyecan ve umut duygusuyla bezenmiş bir yolun başlangıcı olarak görmekteyiz.

1.4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Alevilik geleneği araştırmaları söz konusu olduğunda alan araştırmalarının fazlalığı dikkat çekmektedir. Alevi geleneği araştırmaları süzgeçten geçirildiğinde belli bir bölge, yöre ya da şehir üzerinden aynı zamanda modernleşme, kentleşme,

toplumsal değişme vb. gibi olgular tarafından çoğunlukla ele alındığını görmekteyiz. Buradan yola çıkarak asıl yapmak istenilen, Alevi geleneği araştırmasını sahaya inerek bir alan araştırmasına dönüştürmek, var olanı ortaya koyan teorik bir araştırma ortaya koymaktır.

Nicel araştırma yöntemleri kullanılarak bir araştırma yapmanın Alevi geleneği konusunda çeşitli zorluklara ve yanlış yorumlamalara sebebiyet vereceği düşüncesiyle anket yöntemi kullanılmadan gerekli kaynak kişilerden bilgiler alarak, gözlem ve mülakatlarla bir sentez oluşturmaya çalışacağız. Anlatılmak istenen Alevi geleneği araştırmalarıyla ilgili genel bir literatür taramasına ve araştırma başlıklarını incelemeye gidersek belli coğrafyalar ve belli olgular etrafında konunun ele alındığında ve çoğunluğun alan araştırması olduğunu görmekteyiz. Hedef olarak Alevilik konusunun kuramsal ve kavramsal çerçevesini sağlam bir temele oturtmak mümkün olduğu kadar Alevilik geleneğini ele alan araştırmadaki farklı tanımlamaları gözler önüne sermek bunu yaparken de bilimsel bir yaklaşım sergileyerek ideolojik olmaktan kaçınmak adına, kaynak kişiler üzerinden gözlem ve mülakatlar sürdürülerek araştırmanın bir seyir izlemesi taraftarıyız.

Araştırmanın metodolojik olarak sergilenmesi ise yukarıda sıralanan bir dizi açıklamalara dayanılarak oluşturulacaktır. Nicel araştırma verilerinin kullanılmayacak olması bu araştırmayı nitel araştırma verilerine doğru ilerletmekte, sayısal verilerin ve anket yönteminin, ulaşılan sonuçların tabloladıştırılması gibi adımları göz önünde bulundurmadan konuyla ilgili kaynak kişilerle mülakat tekniği kullanılması bu araştırmanın yöntemiyle alakalıdır. Buna bağlı olarak bu araştırmanın bir nitel araştırma örneği teşkil edeceğini söyleyebiliriz.

Yapısı itibariyle konu belirtildikten sonra araştırma konusu hakkında teorik bilgileri verip kuramsal çerçevenin sergilenmesi ardından gözlemlere ve kaynak kişilerle yapılacak olan mülakat bilgileri ışığında Alevi geleneğinde kadına bakış açısının ne olduğunu ortaya koymak ve tüm bu bilgileri sosyolojik perspektif ışığında yorumlamak üzere araştırma tümdengelimsel bir yöntemle oluşturulacaktır. Konu, kavram, teori veya varsayımdan hareket ederek oluşturulacak bir aşamada bizleri tümdengelimsel araştırma modeline götürmektedir. Tümevarımsal modelin kullanılmayacak olmasının nedeni ise; araştırmanın sonucunda herhangi bir teori veya kavram üretilmemiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Araştırma konusu söz konusu olduğunda Alevi geleneğini açıklayan farklı farklı tanımlamalar görmekteyiz. Araştırmanın teorik kısmı bu tanımlamaları sunacak, Aleviliği Anadolu Aleviliği bağlamında sunarak Aleviliğin senkretik yapısını bir nebze olsun daraltmaya çalışılacaktır. Alevilik denildiğinde Türk sosyo-kültürel sisteminde, inanç sistemleri de göz önünde bulundurulduğunda karmaşık ve çok yönlü bir yapıya sahip olduğunu görmekteyiz. Aleviliği tümüyle açıklayabilme kaygısı gütmeyen adeta bir anın fotoğrafını yakalamak adına Anadolu Aleviliğini tarihsel süreç içerisinde sentezlemek ve var olanı gözler önüne sermek araştırmanın metodolojik açıdan önemli bir prensibi olmaktadır.

Araştırmanın yöntemi oluşturulurken İstanbul ili içerisinde görüşmeler gerçekleştireceğimiz bir kadın kitlesi hedeflenmiştir. Alevi geleneğinde kadınların nasıl bir konumda buldukları, kadınlara nasıl bir önem ve anlam atfedildiğine dair sosyolojik değerlendirmeler sunabilmek adına 25 katılımcı kadın ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler İstanbul ili içerisinde bulunan Şahkulu Sultan Dergah'ı, Garipdede Kültür ve Cemevi Derneği ve Eriklibaba Eğitim ve Kültür Vakfı ile yapılan görüşmeler ve yazışmalar sonrasında alınan olumlu geri bildirimler üzerine sağlanmıştır. Görüşmeler adı geçen dergâh ve cemevleri doğrultusunda 4 Ekim- 1 Aralık tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Yukarıda adı belirtilen dergah ve cemevlerinde görüşme grubunun oluşturulması, gönüllü olarak kadın kolları çalışanları, diğer departmanda gönüllü olarak çalışan kadınlar ve ziyaretçi kadınlar arasından seçilmiştir.

Görüşme gerçekleştirilen kadınların 4' ü Şahkulu Sultan Dergahı'dan, 10' u Garipdede Kültür Ve Cemevi Derneği'nden ve kadınların 11' i ise Eriklibaba Eğitim Ve Kültür Vakfı gönüllü çalışanları ve ziyaretçilerinden oluşturulmuştur. 25 katılımcı kadın tesadüfi örneklem metodu ile seçilmiş olup kadınlarla yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Gönüllü çalışanlar, ziyaretçiler ve kadın kolları görevinde gönüllü olarak çalışan kadınlar katılımcı kitlemizi oluşturmaktadır. Katılımcılara görüşme esnasında yaş durumları, eğitim durumları ve medeni durumları dâhil edilmeden toplam 10 soru yöneltilmiştir.

Soru formu üzerinde bulunan soru biçimleri şu şekildedir:

- Alevilik size göre nedir?
- Kimliğinizi tanımlamada Alevi olmanız önemli bir faktör müdür?

- Alevi kadınlar ile Sünni kadınlar arasında fark olduğunu düşünüyor musunuz ? Fark varsa nasıl bir fark olduğunu düşünüyorsunuz?
- Bağlı olduğunuz inanç sisteminin kadına bakışı nasıldır?
- Kadın olduğunuz için inanç sisteminde kısıtlandığınızı ya da önem bir önem verildiğini düşünüyor musunuz?
- Alevi kültüründe olmasaydınız kadın olarak daha başarılı, saygın ve üst pozisyonlarda olabileceğinizi düşünüyor musunuz? Neden?
- Ailenizdeki ve çevrenizdeki Alevi erkeklerden sosyal hayatta olumlu veya olumsuz destek görüyor musunuz? Nasıl?
- Alevi kadınların çocuklarının eğitiminde nasıl bir rolü olduğunu düşünüyorsunuz?
- Alevi anneler çocuklarını Alevi kültürüne göre yetiştirmek için özel bir çaba sarf ediyorlar mı? Nasıl?
- Alevilikte kadın ‘ Dede’ olmalı mıdır? Kadınların ‘ dede’ nin yürüttüğü ve icra ettiği görevleri yerine getirmesini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Görüşme grubundaki kadınların yaş skalasına bakıldığında en küçüğünün 21 en büyüğünün 75 yaşında olduğu görülmekte, araştırma bulguları ve değerlendirme kısmında görüşme grubundaki kadınların yaş, eğitim ve medeni durumlarına dair detaylı bilgiler ve sosyolojik değerlendirmeler bulunmaktadır.

Sonuç olarak 3 aylık bir zaman dilimi içerisinde adı geçen dergâh ve cemevlerine sürekli bir ziyaret ve görüşme talebinde bulunulmuştur. Süreç içerisinde görüşmeciler açısından güven sağlamak, verdikleri bilgilerin etik kuralları çerçevesinde araştırmaya yansıtılacağı ve kişisel bilgilerinin, ses kayıtlarının yansıtılmayacağına dair güven ortamı sağlamak amacıyla uzun ve sabır gerektiren bir süreç yaşanmıştır. Sürecin sonucunda 25 kadın katılımcı ile görüşme gerçekleşmiştir.

1.5.ARAŞTIRMANIN KAPSAM VE SINIRLIKLARI

Araştırmanın kapsam ve sınırlılıkları dikkate alındığında Aleviliğin araştırılmasında belli kısıtlamalara gidilmesi gerektiğini yukarıda da açıklamıştık. Alevilik olarak adlandırıldığında çok genel ve yüzeysel kalan bir durum ortaya çıkacağı ve tüm alanı açıklamak ve araştırmanın mümkün olmayacağından dolayı

Anadolu Aleviliğinin tarihsel süreçte nasıl açıklandığı ve nasıl ilerlediği anlatıldıktan sonra kadın konusuyla bağlantısı kurulacaktır.

Araştırmanın genelinde yapılacak literatür taraması son derece önemli olacaktır. Literatür taraması gerekli kurum ve kuruluşlardan özellikle Alevi Bektaşî dernekleri ve kadın kütüphaneleri dikkate alınarak oluşturulacaktır. Teorik çerçevede sunacağımız bilgiler ve kuramsal çerçevede bu özellikler dikkate alınarak ifade edilecektir. Verilerin bilimsel bir yaklaşım benimsenerek sunulmasının ardından verilerin analizine gelindiğinde sosyolojik perspektifin ışığında verilerin tümü göz önünde bulundurularak süzgeçten geçirilecek ve Anadolu Aleviliği ve kadın arasındaki bağlantıyı sosyolojik perspektif üzerinden detaylandıracağız.

Alevi geleneği olarak nitelendirdiğimiz bu metin, İslam dini içerisindeki yeri, tarihsel konumu ve önemi itibariyle süregelen tartışmaların dışında Türkiye'nin toplumsal bir gerçeği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu toplumsal gerçekliğin ilmi sahada bilimsel olarak aynı zamanda konumuz gereği sosyolojik olarak değerlendirilmesi, kavramsallaştırılması ve sosyal gerçekliği tüm boyutlarıyla ele alınması bakımından belli güçlükler sebebiyet vermektedir. Hali hazırda süre gelen tartışmalar da aynı zaman da bu güçlükler daha fazla güçlük katmaktadır.

1.6. ARAŞTIRMANIN ZAMANLAMASI

Araştırmanın zamanlaması; 2017 Ocak ayı itibariyle başlamakta olup, 2018 Aralık ayı dikkate alınarak bir çalışma planı dâhilinde oluşturulmuştur. Bu araştırma iki senelik bir zaman dilimi içerisinde gerekli görüşmeler ve gözlemler yapılarak teorik ve kuramsal çerçevenin oluşturulması şeklinde planlanmaktadır. 2018 yılının Ocak ayında 1. Bölüm tamamlanmış olup, Aralık ayı da dâhil edilerek 2. ve 3. bölümler tamamlandıktan sonra 'Alevi Geleneğinde Kadına Bakış Açısı: Şahkulu, Garipdede Ve Eriklibaba Dergâhı Örneğiyle' isimli yüksek lisans tezi teslim edilmek üzere hazır olacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

ANADOLU ALEVİLİĞİ VE TARİHİ GELİŞİMİ

2.1.Din Sosyolojisi Ve Alevilik

Din sosyolojisi ve Alevilik geleneği hakkında sosyolojik değerlendirmelerde bulunmadan önce din kavramının ne olduğu, din sosyolojisinin olguya nasıl yaklaştığı hakkında değerlendirmelerde bulunulacaktır. Sosyologlar din olgusuna nasıl yaklaşır sorusu konunun en temel aşamalarından birini oluşturmaktadır.

Din, kutsal kabul etme üzerine kurulu, inanç ve pratikleri kapsayan toplumsal bir kurumdur (Macionis, 2013: 488). Macionis' in din tanımına bakıldığında din olgusunun kutsal kavramı üzerinden açıklandığı görülmektedir. Din, toplumsal bir kurum olarak ifade edilmekte, dinin fonksiyonlarına bağlı olarak toplumu yönlendirme etkisi göz önünde bulundurulduğunda dinin toplumsal bir kurum olarak değerlendirilmesi doğal bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bireysel ve toplumsal anlamda huzurun sağlanması, toplumun ortak duygular etrafında bütünleştirilmeye çalışılması fonksiyonları da bulunduğu için dinin toplumsal bir kurum olarak ifade edilmesi sosyal bir gerçeklik olarak değerlendirilebilir. Bir diğer açıdan sosyolojinin din olgusuna ve kurumuna yaklaştığı çerçevenin sosyal davranışlara olan etkisi üzerinden hareket ettiğini söyleyebiliriz. Sosyoloji, din olgusunu insanların inanç doğrultusunda yapılması gereken ve beklenen davranışların doğru ya da yanlış, iyi ya da kötü olmasıyla ilgilenmez. Sosyoloji, insanların inançları doğrultusunda yapılması beklenen davranışların ve kuralların davranışlarına nasıl bir etkisi olduğunu, nasıl farklı davranış eğilimi gösterdiklerinin etkisiyle ortaya çıkan olgu ve olaylarla ilgilenir.

Din olgusunun farklı bir tanımlamasına bakacak olursak; Akyüz' ün yaptığı din tanımlamasını örnek olarak gösterebiliriz. Din; bireyin, grubun, daha genel bir kavramla insanın, doğaüstü bir güce bağlanarak bu gücün rızasını kazanmak için onun tarafından ortaya atıldığına inanılan kurallara, gerek duygusal gerekse bilinçli olarak yönelerek uymasını sağlayan ve

böylece mutluluğa kavuşmasına yardım eden kurallar bütünü olarak tanımlanabilir (Akyüz, 2008: 180).

Akyüz'ün din olgusuna yaklaşımı da kutsal olgusu temele alınarak ifade edilmektedir. Din olgusuna yaklaşım; genel olarak kutsal kabul edilen bir gücün var olması ve insanların inançları doğrultusunda bu inancın gerektirdiği birtakım kurallara olan bağlılığı ve bu kuralların yerine getirilip getirilmemesine bağlı olarak alacakları mükafat ve ceza sistemi üzerinden genelleştirilmektedir.

Sosyal çevrede dinin ana kaynaklarını anlama ve uygulamada ortaya çıkan farklılıkların kurumlaştığı dini gruptur. Mezhepler, bir dinin mensupları için alt kimlik ifadeleri olarak tezahür eder. Din, mezheple benzer anlam kümesine sahip olmasına rağmen mezhebe göre üst kimliği tanımladığı için daha kapsamlı bir anlamı içerir (Sarıkaya, 2015: 17).

Din kurumu, insanın düşünen bir varlık olmasından ziyade inanan bir varlık olarak temele alındığı yaklaşımların ortak kanaat üzerinden değerlendirildiği bir toplumsal kurum olarak da değerlendirilebilir. İnsanın düşünen bir varlık olduğu kabul edilmekle birlikte inanan bir varlık olduğu değerlendirmelerine Arslantürk' ün ifadelerinde de rastlanılmaktadır.

İnsan, düşünen bir varlık olduğu kadar, inanan bir varlıktır da. Din, inanç olgusuna dayanır. Dini inanç, bilgi ve iman bütünlüğü çerçevesinde, ifadelerin doğru olduğuna inanmaktadır. Bu özelliği ile de dini inanç, diğer inanç türlerinden ayrılır. Dini inanç, insanın kendi üzerinde kutsal varlığa inanması ile başlar. Artık inanan insan, bu aşkın ve kutsal varlığın kuludur. Böylece din, kul ile Tanrı arasında gerçekleşen iletişimin kulun hayatındaki tezahürü olmaktadır (Arslantürk; 2009: 148).

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere din kutsal bir varlığa olan inanç ekseninde yorumlanabildiği gibi değişen ve dönüşüm geçiren bir sürece de karşılık gelmektedir. Din olgusunu yalnızca kutsala olan inanç yaklaşımıyla değerlendirmek eksik bir değerlendirme olacaktır. Yaşanan bu sürecin gidişatını değerlendirmek ise sosyologların en temel araştırma alanlarından birisidir. İnanç algısı, insanın kendisinden daha üstün ve daha yüce olduğunu kabul ettiği bir varlığa inanmasıyla başlayan bir süreç olmakla birlikte, inancın gereklilikleri ve kurallarına bağlı olarak yaşamlarında ne gibi değişikliklere sebep olduğunu değerlendirmek de sosyologların din olgusunu ele alış biçimini kapsadığını göstermektedir.

Din, Tanrı- insan ilişkisinden çıkıp, insan- insan ilişkisi halini aldığı vakit, sosyolojik bir olgu olur. Din bir yandan sosyal olay ve olguları etkilerken, diğer yandan kendisinin bir sosyal olgu ve kurum olarak toplumda yerini alması, onun

diğer sosyal olgular ve kurumlarla ilişkisini gündeme getirmektedir (Arslantürk, 2009: 178- 179).

Toplumsal kurumların sosyal yapıları ve buna orantılı olarak da davranışları etkilediği bilinmektedir. Din de toplumsal kurum olarak adlandırabileceğimiz bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla din ve inanç merkezli yapıların insan davranışları üzerindeki etkisi sosyolojik bir değerlendirme yapılabilmesi açısından önemli bir kaynaktır.

İnsanların kutsal bir güce inanması, bu inancın gerektirdiği birtakım kurallar zincirine dahil olması, insanların sosyal yaşamlarını etkilerken bir diğer taraftan da dolaylı olarak toplumsal yapıyı da etkilemektedir. Tüm bu nedenler göz önünde bulundurulduğunda din olgusunun sosyolojik bir inceleme alanı yaratması son derece tabii bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Arslantürk' ün değerlendirmesinde dikkat çeken açıklamalardan birisi; din olgusunun Tanrı- insan ilişkisinden çıkıp, insan- insan ilişkisine dönüştüğü zaman sosyolojik bir olgu halini almasıdır. İnanç odaklı olguların aşkın bir gücü kabul etmesi ve kurallarının var olması sosyal bir gerçeklik olarak adlandırılabilirken yine inanç ve din olgusunun Tanrı ekseninden çıkıp insanların ilişkileri, etkileri üzerinden dönüşümler incelendiği zaman sosyolojik olgu karşımıza çıkmaktadır.

Özellikle bu konuyu sosyolojik kurum anlayışının temeli olan ‘ doğal ihtiyaç öğretisi’ açısından ele aldığımızda, insandaki inanç olgusunun özünde, birey olarak insanın fizyolojik ihtiyaçlarının zorunlu bir yansıması olarak birlikte yaşama, inanarak bağlanma, doğaüstü güçlere yönelme ve onlara ram olma gibi ‘ doğal yapının’ gereği olan ana eğilimlerin bulunduğunu görürüz (Akyüz, 2008: 176).

Din olgusu toplumsal bir kurum anlayışla incelendiğinde Akyüz' ün ifade etmiş olduğu gibi insanların fizyolojik ihtiyaçlarının bir yansıması olarak tezahür etmektedir. Din olgusu içerisinde inanma, insani ihtiyaçların yansıması, inanç etrafında birleşme, kutsal bir gücü kabul etme ve bu gücün gerektirdiği koşulların davranışlar üzerindeki etkisi bulunmaktadır.

Olguları tek bir nedene bağlamadan sosyolojik değerlendirme doğrultusunda din kavramının neler üzerinde ilgilendiği ve inceleme alanlarının neler olduğu hakkında fikir sahibi olabiliriz. Bu açıdan din olgusu sosyolojik değerlendirme açısından insanı ve toplumu anlamlandırmaya yönelik doneler sunmaktadır.

Aynı zamanda din olgusu ortaya çıktığı dönemden bugüne kadar toplumun işleyişini ve istikrarını sağlamak adına birçok görevler üstlenmiş, insanların hem bireysel hem de toplumsal açıdan istikrarını sağlayabilmesi adına bir yol gösterici olmuştur. Bu anlamda din olgusu bir birliktelik halini almaktadır. Toplumsal anlamda kriz dönemleri, değişim ve dönüşümün yaşandığı dönemler ve buhranlı süreçler din olgusunun ve inanç durumunun insan üzerinde etkisinin fazla olduğu dönemler olarak görülmektedir.

Sosyolojik açıdan doğal bir ihtiyacın karşılanmasına yönelik bir çaba olan inanç, çeşitli dönemlerde ve değişik kültürlerde farklı kavramlarla ifade edilen ve temeli de inanma, tapınma(ibadet) ve ilişki (muamelat) gibi ana normlardan oluşan ‘ din’ (Religion) ortaya çıkmış olur ve kurumsallaşarak insanın inanma ihtiyacını gidermeye yönelir (Akyüz, 2008: 176).

Akyüz’ ün bir başka değerlendirmesinde din olgusunu doğal bir ihtiyacın karşılanmasına bağlı olarak sosyoloji ile ilişkilendirmektedir. İnanç konusu insanın doğal bir ihtiyacı olarak nitelendirilmektedir. Bu ihtiyacın karşılanmasına yönelik oluşan çabalar da din, tapınma, ilişki ve ibadet gibi kavramlar çerçevesinde açıklanmaya çalışılmaktadır. Din olgusu ise; insanların doğal ihtiyacı olan inanma ve ibadet kavramlarını içerisine alan kurumsal bir yapı olarak ifade edilmektedir.

Din sosyolojisi konusundaki kıvılcımlar her ne kadar Marx ve Freud’ un etrafında toplanıyorsa da konunun bilimsel işlenişini Dumezil gibi din bilginlerine Durkheim gibi sosyologlara, Malinowski ve Radcliffe- Brown gibi antropologlara borçluyuz (Mardin, 1986: 33).

Klasik dönem sosyologları din olgusuyla yakından ilgilenmiş ve bugün dahi üzerine değerlendirmeler yapılan Marx, Weber ve Durkheim gibi sosyolojinin kurucu isimleri din sosyolojisinin temellerini atmışlardır. Marx’ ın dini afyon olarak nitelendirmesi, Durkheim’ in toplum ile dini aynı gören değerlendirmeleri ve son olarak Weber’ in özellikle Protestan inancı üzerine yapmış olduğu tahliller din sosyoloji adına temel kuramları oluşturmaktadır.

Mardin ise; bu doğrultuda din bilginleri, sosyologlar ve antropologların etkisinden söz etmektedir. Sosyoloji hususunda Mardin’ in öncü gördüğü isim Durkheim’ dir. Din bilgini olması açısından Dumezil öncü isim olarak

görülmektedir. Antropologlar söz konusu olduğunda Mardin, Malinowski' yi öncü olarak görmektedir. Mardin' in adını geçirdiği tüm bu isimler din olgusunun bilimsel işleyişini sağlayan öncüler olarak ifade edilmektedir.

Durkheim' ın din kuramında toplum, toplumsal gerçekliğin kutsal olarak tanımlanan boyutları dinin özünü oluşturur. Geriye kalanı, dünyevi olarak tanımlanır. Kutsal, bir taraftan, bir hayranlık, saygı ve yükümlülük tutumu ortaya çıkarır, diğer taraftan dünyevilikten kutsallığa dönüştüren fenomenlerle uyuşan tutumdur (Ritzer, 2014: 99).

Din olgusu söz konusu olduğunda Durkheim' ın din kuramı ilk sıralarda yerini almaktadır. Bu açıdan Durkheim din ve toplum ilişkisi üzerinden kuramını oluşturmaktadır. Toplum kutsal ve profan olarak iki temele ayrılmakta ve kutsal olarak nitelendirilen kısımlar ise dinin özünü teşkil etmektedir. Sonuç itibariyle Durkheim' ın din kuramında aslolan toplumdur.

Din sosyolojisi bakımından; dinin gerek kişi katında gerek toplum yapısı katında bir fonksiyonu vardır. Dinin kişi katındaki etkisi şudur: kişi din aracılığıyla kontrol altına alamadığı bazı kuvvetlere tabi olduğu hissine karşı bir kişisel güvenlik mekanizması kurar (Mardin, 1986: 117).

Mardin sadece din olgusu üzerinden bilimsel işleyişini sağlayan isimleri ifade etmekle kalmayıp aynı zamanda din olgusunun fonksiyonları üzerinden değerlendirmelerde bulunmaktadır. Dinin bireysel ve toplumsal açıdan etkilerinin olduğu bilinmektedir. Dinin bireysel etkisi Mardin' e göre; insanların kontrol altına alamadığı bazı güçlere kendini bırakması sonucu bir güvenlik mekanizması sağlamasıdır. Din, insanlara ve toplumlara yol gösterici bir etkisi olması açısından insanların güven duygularını tatmin edebilecek bir kurum haline gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında din olgusunun bir emniyet supabı rolü gördüğünü söyleyebiliriz.

İslam dini içerisinde Sünni İslam ve Şia İslam adı altında ana kategoriler oluştu ve bunlar da kendi içinde çeşitli alt mezheplere bölündü. Zaman içerisinde bu bölünmeler siyasal erkle uzlaşarak ya da çatışarak kendi dünya görüşlerine uygun düşen devlet yapıları da oluşturdu ve siyasal anlam da içeren Hilafet ve İmamet biçiminde ifade edilen ve dinsel işlevi de kapsayan siyasal kimlik olarak ortaya çıktılar. Bu anlayış içerisinde İran' da kurulan Büveyhoğulları Devleti, Mısır Fatimi Devleti Şia İslam' ın, Abbasi, Endülüs Emevi ve daha sonra kurulan çeşitli Türk Devletleri de, Sünni İslam' ın savunucusu devlet yapıları olarak İslam dünyasında yer aldılar (Akyüz, 2008: 186).

İslam dini Hristiyanlık ve Musevilik gibi büyük dinler arasında yer almaktadır. Dinler tarihi açısından bakıldığında özellikle İslam dini açısından mezheplerin tarih sahnesine çıkışı siyasi sebepler barındırmaktadır. Hz. Muhammed' in ölümünün ardından hilafet tartışmaları ortaya çıkmış ve sonrasında Hz. Muhammed' in boşluğunu kimin dolduracağına dair tartışmalar başlamıştır. Bu süre zarfı içerisinde özellikle Hz. Muhammed' in kendisinden sonra hilafeti yürütecek olan kişinin Hz. Ali olmasını istediği rivayetleri ortaya çıkmıştır.

Tartışmaların yaşandığı zamanlar göz önünde bulundurulduğunda Hz. Ali' nin hilafet makamına vasiyet olması rivayeti konuşulmasına rağmen getirilmemesi Ehl-i Beyt tarafında ciddi sıkıntılar doğurmuştur. Hz. Ebubekir' den sonra sırasıyla Hz. Ömer ve Hz. Osman halifelik görevine getirilmiş, en son halifelik makamına getirilen kişi ise Hz. Ali olmuştur. Yaşanan bu süreçlerde birçok tartışma ortaya çıkmış ve İslam dünyası adeta iki farklı cepheye ayrılmıştır. Bugünkü manasıyla Sünni İslam ve Şii İslam ayrımının tohumlarını o günlerde bulmak mümkündür.

Din sosyolojisi, sosyal bir gerçeklik olan dini hayatı, dinin cemiyet, cemiyetin din üzerindeki karşılıklı tesirlerini ve dini grupları inceleyen bir sosyoloji disiplini (Sezen, 2013:20). Sosyolojik açıdan Alevilik İslam dini içerisinde muhalif bir anlayışı temsil etmektedir. Çoğunluğu temsil eden Hanefi mezhebi Sünni tasavvurun bir görünüşü olarak karşımıza çıkmakta, genellikle Şii mezhebi adı altında ise; Alevilik geleneği adlandırılmaktadır. Alevilik geleneğinin muhalif olarak değerlendirilmesi hakim anlayışın ritüellerinden farklı inanç ve ibadet öğretilerine sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Mezhepsel ayrımlar hem dini hem siyasi erke olan bağlılıktan dolayı bir kimlik oluşturma zemini bulmuş, insanların mezheplerine bağlı olarak kimlikleri şekillenmiş ve hayat görüşleri oluşmuştur.

Din sosyolojisi dinin fertteki nüfuzu veya dinin ferdi kökleri üzerinde, kendi metoduna ters düşecek şekilde, derinliğine durmaz. Bunları kendine yetecek kadar, yani sosyolojiye geçişi kabil kıldığı ölçüde, göz önünde tutar (Sezen, 2013: 22). Din sosyolojisi açısından değerlendirildiğinde de aslında sosyolojinin ilgilendiği kısım bu inanç biçimlerinin insan davranışlarına etkisi üzerinedir. Alevilik geleneği insanların kimlik olarak ifade edilen kavramsallaştırması üzerinden birçok karakteristik özelliğe sahiptir. Din sosyolojisi ve Alevilik arasındaki bağlantı bireylerin dindarlık üzerindeki düşüncelerini değerlendirmeye almak değil, bireylerin veya Alevi

zümrenin içinde yetiştikleri kültürü anlamlandırmalarını değerlendirmek üzerine kurulmaktadır.

Araştırmanın amacı etrafında Alevi geleneğinde yaşayan kadınların kimlik kazanımları, kimliklerini nasıl ifade ettikleri ve bu inanç biçiminin hem bireysel hem de toplumsal anlamda yaşatmış olduğu etkiyi incelemektir. Araştırma içerisinde yapılan görüşmelerde Alevi kadınların Aleviliği çoğunlukla kimlik olarak benimsedikleri ve önemli bir faktör olarak gördükleri fikri ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak din sosyolojisi, inanç biçimleri ve ritüellerin iyi ya da kötü doğru ya da yanlış olmasıyla ilgilenmeden inanç sisteminin birey ve toplum yapısında yarattığı değişiklikler ve etkiler ile ilgilenmektedir. Alevilik geleneği bir inanç biçimi olmasından dolayı din sosyolojisinin araştırma alanına girmekte ve toplumsal yapının bir kesimi hakkında sosyolojik perspektife sahip olunmasını sağlamaktadır.

2.2. ALEVİLİK NEDİR?

Araştırmanın temel felsefesi farklı Alevi tanımlamalarını ortaya koymak, var olan sosyolojik perspektif ışığında değerlendirmek bunu yapma gayreti içerisindeyken de önyargıdan arınmış, bilimsel tutumu bünyesinde barındıran bir etik ile ilerlemenin araştırmanın sağlıklı ve doğru bilgiler açısından önem taşımaktadır. Var olan kavramlar, farklı yazarların farklı kaynakların tanımlarına ve değerlendirmelerine gösterilen özen onları yargılamak, birinin diğerinden daha üstün olduğunu göstermek ya da bir görüşün doğru başka bir görüşün yanlış olduğu gibi bir tavır içerisinde olmamak bu araştırmanın özellikle Anadolu Aleviliği geleneğinin en başat ihtiyaçlarından birini oluşturmaktadır.

Türkiye Aleviliği, Türkmen boylarının resmi İslam ile beraber eski kültürlerinden taşıdıkları unsurları çeşitli formlar altında devam ettirme gayretleriyle oluşan, gerek çeşitli göçler sırasında gerekse harici tesirlerle eski Hint- İnan kültürü, çeşitli fırkalarıyla Şiilik ve hatta Anadolu' nun yerli kültüründen aldıkları motiflerle senkretik muhtevalı dini bir harekettir (Sarıkaya, 2015: 239).

Alevi kelimesi dini bir açılım ya da tanımlama olarak en basit ve net ifadeyle Hz. Ali' ye olan bağlılık ve mensubiyeti ifade etmektedir. Hz. Muhammed' in ölümünden sonra ortaya çıkan hilafet tartışmaları beraberinde bir takım fikir

ayrılıklarına sebebiyet vermiştir. Yaşanan bu süreçler tarihsel olarak uzun bir döneme, bazı tartışma ve savaflara yol açan bir süreci yansıtmaktadır. Sürecin üzerinde detaylı olarak durulmamakla birlikte genel bir çerçeve oluşturulmak istenmektedir.

Yaşanan bu dönemi bir tarihçi edasıyla uzun uzadıya açıklamak ve detaylandırmak söz konusu araştırma metninin hedefleri arasında yer almamaktadır. Vurgulanmak istenen halifelik tartışmaları sonucu yaşanan pek çok olguları detaylandırmaktan ziyade günümüzde var olan bir durum ya da olguya ışık tutabilmek adına bugünün izlenimlerini geçmişte bağlantı olan olaylar ve durumlardan yola çıkarak objektif bir perspektifle değerlendirmek olacaktır.

Anadolu'da yaşayan, inançlarını 'Hak- Muhammed- Ali' diye özetleyen, kendisine Hz. Muhammed' i mürşit, Hz. Ali' yi rehber alan, ibadetlerini yüzyıllarca Türkçe yapan insanlar da kendilerine Alevi demektedirler. Burada, Hz. Ali' nin soyundan gelen değil, Hz. Ali' nin edebinde olan anlamındadır (Savaşçı, 2004: 19-20).

Savaşçı, Alevilik ile ilgili tanımlamasını ortaya koyarken olguyu ya da kavramı dini boyut üzerinden değerlendirmektedir. Alevilik geleneğini peygamberlik ve hilafet bağlantısı kurarak değerlendirmektedir. Alevilik geleneğiyle ilgili pek çok perspektif olduğu gibi tanımlar ve terimler söz konusu olduğunda da birçok perspektifle karşılaşmaktayız.

Kelime olarak Ali' ye mensup, Ali' ye ait Ali ile ilgili anlamlarına gelen Alevi ismi, genel olarak İslam literatüründe Hz. Ali' yi seven, sayan, her konuda ona bağlı olan manalarında kullanılmıştır. Sözlük anlamının dışında terim olarak Alevi, Hz. Ali' yi en üstün sahabe olarak kabul eden ve Hz. Peygamber' den sonra onun dünyevi ve uhrevi otoriteyi kendisinde toplayan ve Allah tarafından tayin edilmiş imam olduğunu ileri sürenlerdir. Anadolu Aleviliği, yazılı ve sözlü gelenekte Bektaşilik, Kızılbaşlık, Rafizilik, Tahtacılık ve benzeri isimlerle anılmaktadır (Öz, 2018: 47).

Burada ise Alevilik kelimesinin literatürde dini bağlamda ve kelime anlamı olarak ifade edilişi söz konusudur. Kelime anlamı olarak en yaygın bilinen şekliyle Alevi; Hz. Ali' yi seven ve bağlı olan anlamında kullanılmaktadır. Öz kelime anlamının dışında ise; Hz. Ali' yi deyim yerindeyse üst insan olarak kabul gören, imamların en yücesi olarak benimsenen bir anlamla kavramı değerlendirmektedir.

Alevilik; Hz. Ali' den adını alan, onun soyu ve onu takip edenler tarafından kurulmuş bir tasavvufi yoldur. İslam inançları dışında bir kimlik aramak tarihsel ve sosyal gerçeklerle bağdaşmamaktadır. Aleviliğin saf İslam inançları olup, onun dışında bünyesinde hiçbir inancı ve kültürü barındırmadığı anlamına gelmemelidir (Arslanoğlu, 2000: 30).

Yine anlaşılıyor ki Alevilik geleneğinin etkileşim içerisinde geçmişten ve bugünden ilintili olduğu inançlar ya da ritüeller tarihin her döneminde araştırma konusu olmaktadır. Alevilik geleneğini İslami bir yorum olarak kabul gören Arslanoğlu, aynı zamanda bu geleneğin salt bir İslami yorum olmadığı noktasına da dikkat çekmektedir.

Hz.Ali' yi seven ve onun soyunun yolundan giden kişi olarak algılanır. Alevî kavramı siyasî bir içeriğe de sahiptir. Arapça'da "Ali'ye mensup", "Ali'ye ait", "Ali'ye intisabı olan kimse", "Ali'yi seven, sayan ve ona bağlı olan" gibi taraftarlığı ifade eder. Zaman içinde bu kavramla, İslâmiyet içerisinde ortaya çıkan, dinî bir inancı savunan bir taraftarlık kastedilmeye başlanmıştır. Bu anlamıyla "Alevî" dendiğinde "Ali"ye uyanlar" yani "Şiiler" akla gelmektedir (Keskin, 2004: 39).

Keskin, Alevilik kavramının ne olduğu, neligini ortaya koymaya çalışmaktadır. Bir sentez ya da tahlil yapmaktan daha ziyade kavram analizi ve tanımlama üzerinden gitmektedir. Aslına bakılacak olursa; Alevi geleneği içerisinde var olan kavram ve terimler genelleme yapılmamakla birlikte ortak paydalarda buluşmaktadır.

Farklı bir inancın temsilini ifade eden *Alevilik*, semantik olarak Hz. Ali' ye mensup veya ona atfedilen değerlerle aidiyet bulan bir inancın toplumsal hayat içindeki tezahürünü ifade etmektedir (Fırlalı, 1996: 7). Bu açıklama üzerinden anlaşılmaktadır ki Alevilik geleneği içerisinde Hz. Ali hem bir kanaat önderi hem de dini bir önder olarak yorumlanabilir. Hz. Ali' nin yolunu takip etmek, onun öğretilerinin devamını sağlayan bir zümre olarak Alevi zümre karşımıza çıkmaktadır.

Aslı Arapça olan Alevi kelimesi "Ali' ye mensup", "Ali' ye ait" anlamlarına gelmektedir. Ayrıca Alevi sözcüğü, Ali' nin soyundan gelenler için kullanılmıştır. Buna göre Ali' nin oğulları Hasan, Hüseyin, Muhammed b. Hanefiyye, Ömer ve Abbas' ın çocukları Alevi sayılmıştır. Emeviler' in son dönemlerinden itibaren Hasan ve Hüseyin soyundan gelenlere Seyit, Şerif ve Emir isimleri yanında Alevi de denmiştir (Eren, 2002: 59).

Eren, Alevi kelimesini Ali' ye bağlı olan olarak tanımlarken bunun yanında soy değişkenini de değerlendirmesine eklemektedir. Ali' ye bağlı olan ve onu sevenlerin dışında, Ali' nin soyundan gelenler için de Alevi denildiğini vurgulamaktadır.

Yapılan araştırmalar ve Alevi tanımlamaları genel olarak göz önünde bulundurulduğunda en net ifadeyle Hz. Ali bağlılığı veya Hz. Ali yandaşlığı olarak yorumlanabilmektedir. Tüm tanımlamalar dikkatle süzgeçten geçirildiğinde ne kadar farklı ifade biçimlerine rastlamış olsak da temel de yapılan tanımların hemen hemen birçoğu aynı düzlemde birleşmektedir.

Bu düzlem ise; Hz. Ali' ye, onun soyuna olan bağlılık ve sevgi ekseninde birleşmektedir. Araştırmanın konusundan da anlaşılacağı üzere Anadolu Aleviliği üzerinde yoğunlaşan bu araştırmamızda esas olarak alınan dini, toplumsal inanç sistemi Oğuz Türkleri' nin Anadolu' da başlattığı literatürde yaklaşık olarak 13. yüzyıla denk gelen kendine özgülüğü ile nam salmış İslami bir yorumdan hareket edilmektedir.

Orta Asya kökenli Oğuz Türkleri tarafından başlatılıp geliştirilen ve yol bulan Türklerin yaşam tarzları, inanç sistemleri, sosyo- kültürel özellikleri, sosyal yaşamlarını baz alarak geliştirdikleri bu İslami anlayış, 13. yüzyılda Hacı Bektaşi Veli, Yunus Emre ve Hoca Ahmet Yesevi gibi pek çok bilgenin öğretilerinden feyz alınarak bir sentez haline bürünmüştür. Yukarıda adı geçen bilge ve alimlerin aracılığıyla inanç, kültür ve felsefe biçimi olarak Anadolu Aleviliği' nin tarih sahnesinde etkin rol oynadığını söyleyebiliriz.

2.3. ALEVİLİK KAVRAMI

Alevilik geleneği etimolojik yaklaşım ile ele alındığında bilimsel literatür açısından kompleks bir yapıya sahip olduğu gözlemlenmektedir. Alevilik geleneğinin İslam dini içerisinde hangi konumda yer aldığı, İslam dini içerisinde değerlendirilip değerlendirilemeyeceği hem Alevi zümre arasında hem de diğer tartışma odakları arasında üzerine düşünölen, sorgulanan ve tartışılan konulardan biri olmaktadır.

Aleviler, tarihi boyunca muhtelif zaman ve coğrafyalarda Kalenderiler, Abdallar, Işıklar, Torlaklar, Bektaşiler, Çelebiler, Çepniler, Tahtacılar gibi muhtelif adlarla anılmışlarsa da, gerçekte, anıldıkları ad ne olursa olsun hepsi dini üst kimlik olarak İslam' ı benimsediğini ifade etmiş, hatta bu dinin yayılması için Alevi büyükleri büyük mücadeleler göstermişlerdir (Üzüm, 2018: 98- 99).

Üzüm ise; Alevilik geleneği bünyesinde farklı isimlendirmelerinde olduğunu, bunların ise yaşanan coğrafyaya göre farklılık gösterdiğini ifade etmektedir. Aynı zamanda Alevilik geleneğini İslam adı altında niteleyenler arasında bulunmaktadır.

Aleviliğin içeriği, neliği konusunda var olan pek çok değerlendirme Aleviliğin İslam ile ilgili olup olmadığı noktasında da geçerliliğini korumaktadır. Düşün dünyasının bir kısmı Alevilik geleneğini İslamiyet içerisinde kabul görürken bazı düşün dünyasınca İslam dışı, materyalist bir felsefi görüş olarak ele alınmaktadır. Üzüm ise; bu görüşler doğrultusunda Alevilik geleneğini İslamiyet bünyesinde açıklamaktadır.

Anadolu Aleviliğini özgün kılan başlıca etmen Türklerin Aleviliği Anadolu' ya geldikten sonra benimsemiş, bu Şii inancı kendi töresine, geleneklerine, değer yargılarına yaşam tarzına göre yoğurup yorumlamış olmasıdır (Önder, 2007: 133).

Önder ise; Anadolu Aleviliği' nin Türkler' in Anadolu' ya gelişinin ardından Anadolu coğrafyasıyla Şii geleneğinin yoğrulmasından meydana geldiğini ifade etmektedir. Her inanç ve geleneğin salt kendi öğretileri ile açıklanması, değerlendirmeleri problemlili hale getirecek bir anlayış sunmaktadır. Her inanış şekli kendi ritüellerini, geleneklerini ve temel varsayımlarını taşımakla birlikte tarihsel süreçte etkileşim içerisinde bulunduğu inanışların da izlerini taşımaktadır. Buradan yola çıkarak Önder' in yapmış olduğu değerlendirmeyi bu kategori üzerinden ele alabiliriz.

Türk Alevi müesseslerinin en bariz gayesi Türk' ün dilini, soyunu, kanını korumaktı. Kızılbaşlar tamamıyla Türk kaldı, hatta gayr- ı Alevi bir Türk ile evlenmedi. İki kadın almadı. Töresini bozmadı. Dede, baba dedi, ihtiyarlara; bacı, kardeş dedi gençlere. Sözü Türk dilinin güzelliğinden ayırmadı (Said, 2018: 22- 23).

Said' in değerlendirmesinde görüldüğü üzere, Alevi zümrenin gayelerinden bahsedildiği gibi aynı zamanda Alevi zümrenin hangi özelliklere sahip olduğu üzerinden açıklamalar yapılmaktadır. Alan araştırmasında da örnekleriyle karşılaştığımız durumların bir örneğini de Said' in ifadelerinde görmekteyiz. Alevi zümrenin dede, bacı, dedebaba ve kardeş gibi unvanları sıklıkla kullandığını gözlemlemekteyiz.

Kırsal kesim gerek merkeze bir tepki olarak gerekse, propaganda sonucu kendi yaşam tarzına inanç geleneğine daha uygun gelen Aleviliğe yönelmiş ve onu yeni bir anlayışla yoğurup şekillendirmiştir. 13. yüzyıl Anadolu' su İşlam düşüncesinin engin mimarları Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre, Mevlana gibi dhilerin çağıdır. İnsanın din için değil, dinin insan için olduğu felsefesinin egemen olduğu bu altın çağda, hoşgörü ve insan sevgisi toplumları kucaklamıştır. Anadolu Aleviliği böyle istisnai bir çağın ürünüdür (nder, 2007: 136).

nder, Anadolu Aleviliği' nin temel felsefesini hoşgörü ve sevgi faktörüyle açıklamaktadır. Birçok kaynakta geçen Alevilik geleneğinin en temel tözü olarak da insan okunacak en büyük kitaptır anlayışının örneğini bizlere sunmaktadır. Anadolu Aleviliği hoşgörü felsefesinin hâkim anlayış olarak öğretilere yansıtıldığı, dini meselelerin özünün insanda arandığı anlayış biçimi olarak değerlendirilebilir.

Alevilik ne bir tarikat ne bir mezhep ne de bir dindir. Alevilik, Hz. Ali' ye ve Ehlibeyt' e yüksek bir muhabbettir. Bektaşilikle de eşdeğer bir mana taşımaktadır. Alevi de Sünni de Müslümandır. Hz. Ali ve Ehlibeyt, sevgili peygamberimizin yolundan ayrılmayan, derin bir mana ve iman ile yoğrulmuş yüce bir heyettir (Er, 2018: 42).

Alevi geleneğinin İşlam dini içerisinde değerlendirilip, değerlendirilemeyeceğine dair birçok görüş farklılıkları bulunmaktadır. Er ise; değerlendirmelerinden de görüleceği üzere Alevi geleneğini İşlam dini içerisinde konumlandırmaktadır. Alevi geleneği de Sünni geleneği de İşlam inancı içerisinde yer almaktadır. Ritüellerin uygulanışı, ibadetlerin farklı yorumlamalara sahip olması ve kültürel farklılıklar hem dini hem de bilimsel literatürde Alevi- Sünni geleneklerinin İşlam dini içerisinde bir değerlendirilmesine engel teşkil etmemektedir.

Benzerliklere rağmen alanda yaşayan hem Aleviler hem de Sünniler, kendilerini birbirlerinden çok farklı görmektedirler. Alevi- Sünni toplumunda en iyi bilinen ayrışmalardan biri mezhepsel ayrılık; ancak Arap dünyasında Peygamber' in ölümünden sonra meydana gelmiş olan ne

halifelik sorunu ne de Kerbela katliamı, Anadolu' daki Alevi Sünni ayrışmasını açıklamak için yeterlidir. Esasen Anadolu Sünniliğinde, Kerbela katliamını destekleyen bir anlayışın mevcut olmadığı Sünnilerce de sık sık dile getirilmektedir. Nitekim alan araştırmalarım sırasında Sünni köyde görüştüğüm aileler arasında, kendi anne ve babalarının Kerbela katliamını anlatıp ağladıklarını söyleyenler olmuştur (Kılıç, 2011: 154).

Kılıç' ın alan araştırması sonucunda elde ettiği ve ulaştığı değerlendirmeler araştırmamızın amaç ve önemi söz konusu olduğunda paralel görüşler göstermektedir. Alevi geleneği ve kadın ile alakalı yapılan araştırmanın alan araştırmasıyla desteklenmesi sosyal gerçeklik ile Alevi zümre arasında bir bağ kurabilme esasına dayanmaktadır. Alevi geleneği ile Sünni geleneği arasında bir bağlantı kurabilmesi adına Kılıç' ın değerlendirmeleri son derece dikkat çekici veriler sunmaktadır.

Anadolu Aleviliği, Oğuz Türkleri' nin Anadolu' da geliştirip biçimlendirdiği bütünüyle kendine özgü, Ehl-i Beyt sevgisi ve imam inancı dışında diğer Şii, Batını ya da Alevi olarak tanımlanan inançlardan farklı bir İslami yorumdur ve Anadolu Alevileri 700 yılı aşkın bir süre grup dışı evliliği kapalı yaşamış bir toplum olarak ırki niteliklerini en iyi şekilde korumuş Anadolu' daki en saf Türk unsurdur (Önder, 2007: 122).

Önder, Anadolu Aleviliği' nin neye karşılık geldiğini, içeriksel olarak hangi anlayışlardan etkilendiğini, ne kadarlık bir tarihsel süreci kapsadığını gözler önüne sermektedir. Oğuz Türkleri' nden itibaren 700 yıllık bir serüvene sahip olan Anadolu Aleviliği' nin İslami bir yorum olduğundan, Ehl- i Beyt anlayışla yoğrulmuş olduğundan, diğer batını anlayışlarının da etkisinde kalmış olduğu fikrini özetlemektedir.

Alevilik ayrı bir din olmayıp, İslam' ın ortasında, merkezinde bulunması gereken bir kavramdır. Alevilik ayrı bir mezhep de değildir. Alevilik bir tarikat da değildir. Bektaşilik tarikatı ise diğer İslami tarikatlarının özelliğini taşır. Bunun mensubu olmak elbette önce Müslüman olmayı gerektirir (Çelikcan, 2018: 57).

Çelikcan' ın değerlendirmesine bakıldığı zaman Alevi geleneğinin nasıl tanımlandığı ve nerede konumlandırıldığı görülmektedir. Alevi geleneği bir mezhep, tarikat, hayat felsefesi ve ayrı bir din anlayışı üzerinden de açıklanmaktadır. Bu açıklamalar bilimsel literatür açısından da araştırmacılar açısından da kafa karışıklığı yaratmaktadır. Çelikcan ise; Alevi geleneğini ayrı bir mezhep, ayrı bir tarikat ya da

ayrı bir din olarak değerlendirmemektedir. Görüşlerinden de anlaşılacağı üzere Çelikcan' ın değerlendirmesinde Alevilik İslam' ın merkezinde olan bir kavrama karşılık gelmektedir.

Hz. Muhammed' in ölümünden sonra ortaya çıkan hilafet meselesinde Hz. Ali' nin yanında yer alanlara, halifeliğin onun hakkı olduğunu savunanlara Şia' yı Ali denmiş, bu grupta yer alanlara da Şia' dan olan anlamında Şii denilmiştir. Şii ve Alevi kelimeleri Hz. Ali yandaşlığı, Hz. Ali' ye bağlılık bağlamında anlamdaştırılar (Önder, 2007: 117).

Alevi ve Şii kelimesinin dini ve siyasi köken olarak değerlendirmesini ortaya koyan Önder; Alevi ve Şii kavramlarının özsel olarak Hz. Ali taraftarlığı olarak yorumlamaktadır. Tarihsel süreç açısından Alevilik geleneğinin ya da kavramının ortaya çıkış sürecini ise hilafet tartışmalarına bağlamaktadır.

Şiilik ve Alevilik her ne kadar ortak kökenlere sahip olsa da muhtevası bakımından bir takım farklılıklar göstermektedir. İlk olarak Şiilik anlayışı İran coğrafyasında Şah İsmail ile başlayan bir dönem zihniyetini yansıtırken Alevilik Şiilik ile bağlantısı olmakla birlikte Arap yarımadasında meydana gelen hilafet tartışmaları sonucunda Hz. Ali' nin halife olması gerektiğine inanan insanlar tarafından oluşum nüvelerini hazırlamıştır.

Rivayete göre bir gün Hz. Muhammed; kızı Fatma, damadı Hz. Ali ve torunları Hasan ile Hüseyin' i hırcasının, abasının altına alarak onları korumuş, şefkat göstermiş ve elini abasının üstüne koymuştur. Bundan sonra kendisi ile 5 kişi olan ocak mensupları, aile üyeleri "Ehl-i Beyt" adıyla anılır olmuştur (Eröz, 1990: 33).

Eröz; Alevilik ve Ehl- i Beyt arasındaki bağlamdan yola çıkarak rivayetlerle aralarındaki ilişkiyi örneklendirmeye çalışmaktadır. Dikkat çeken noktalardan birisi de; Hz. Ali sevgisinin bazı taraflarca ya da kişilerce yanlış yorumlandığı ya da aşırı olarak nitelendirebileceğimiz derecelere ulaştığı fikrini ortaya atmasıdır. Özellikle Kerbela olayının yıl dönümlerinde Şiiler tarafından zincirlerle vücutlarını döven tarafların bu açıklamaya örnek teşkil edebileceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Sevgi ve siyaset kavramlarının bir arada var olması her tarihsel süreç için aynı tehlikeyi beraberinde getirmektedir.

Alevi: Eline, diline ve beline sahip olan, kendisine yapılmasını istemediği bir şeyi başkasına yapmayan; büyüğüne saygılı, küçüğünü seven, anaya, babaya ve komşusuna saygılı ve itaatkar olan, konuğu Hakk bilip saygıda ve ağırlamada kusur etmeyen; kadını erkeğe eşit gören; 72 milleti bir görüp Yaradan' dan ötürü seven; Allah' ın ademde (insanda) sır olup mekân tuttuğuna ve ademde tecelli ettiğine inanan; her türlü iyiliğin Tanrıdan geldiğine ve her türlü kötü fiilin insanın nefsi nedeniyle insandan olduğuna inanıp iman eden; alçak gönüllü olmayı kendisine düstur edinmiş, başka kişileri kendinden üstün sayan kişidir (Arslanoğlu, 2000: 2).

Arslanoğlu, Alevilik ile ilgili yaklaşımında bir tanımlamadan ziyade Alevi geleneğine mensup bireylerin karakteristik özelliklerini ortaya koymaktadır. Alevi geleneğine mensup olan bireylerin hem bireysel olarak hem de grup açısından sosyal özellikleri hakkında bir tahlil örneği sunmaktadır. Eline, diline, beline hâkim olma anlayışı Alevilik geleneğinin temel tözünü temsil etmektedir. Var olan bu değerlerin özsel olarak varlığını kabul etmekle birlikte sosyal yaşamda uygulanabilirliği ve grup nezdinde bu özelliklerin genellenebilir olmasına eleştirel bir tutumla yaklaşmanın daha bilimsel bir tavır olacağı görüşündeyiz.

Yukarıda değerlendirmeleri ve alan araştırmaları bulgularından bahsetmiş olunan Kılıç' ın bir örnek üzerinden değerlendirmelerine bakılmak istendi. Alan araştırması sonucunda Alevi- Sünni gelenek sahibi bireylerin aynı mekân içerisinde yaşadıkları bir konum belirlenip, araştırma örnekleme bu mekân üzerinden kurgulanmaktadır.

Görüşmelerde Aleviler sık sık ikinci sınıf vatandaş olmadıklarını dile getirmektedirler. Bazı gençler aile ortamında Alevi- Sünni ayrımını tanımadıklarını, fakat okula başladıklarında Alevi olmalarından dolayı sorunlar yaşadıklarını ve bu nedenle kimliklerini açıklamaktan çekindiklerini anlatmaktadırlar (Kılıç, 2011: 156-157).

Alevi- Sünni gelenek içerisinde Kılıç' ın alan araştırması sonucu edindiği bulgular yukarıdaki gibi ifade edilmektedir. Alevi zümre ile Sünni zümre arasında sosyal yaşam içerisinde büyük problemlerin yaşanmadığına, her iki tarafında birbirlerini hoşgörü ile benimsemeye çalıştıklarına dair bulgular ifade edilmektedir.

Alevilik; Hz. Ali' den adını alan, onun soyu ve onu takip edenler tarafından kurulmuş bir tasavvufî yoldur. Alevilikte on iki imam inancı önemli bir yere sahiptir. Bu yönüyle Alevilik bir İslam inanışıdır. Ona İslam inançları dışında bir kimlik aramak tarihsel ve sosyal gerçeklerle bağdaşmamaktadır. Bu, Aleviliğin saf İslam inançları olup, onun dışında bünyesinde hiçbir inancı ve kültürü barındırmadığı anlamına gelmemelidir (Arslanoğlu, 2000: 30).

Yine anlaşılıyor ki Alevilik geleneğinin etkileşim içerisinde geçmişten ve bugünden ilintili olduğu inançlar ya da ritüeller tarihin her döneminde araştırma konusu olmaktadır. Alevilik geleneğini İslami bir yorum olarak kabul gören Arslanoğlu, aynı zamanda bu geleneğin salt bir İslami yorum olmadığı noktasına da dikkat çekmektedir.

Görüldüğü gibi Anadolu Aleviliği, 12 imam inancı ile birlikte Bâtınlık, Hurufilik, Şamanlık, Yunan felsefesi, İslam tasavvufu gibi çok çeşitli inanç ve kültürlerin etkisi altında kalarak gelişmiş ve bugünkü halini almıştır. Bundan başka Anadolu Aleviliğinin siyasal tarafı da bulunmaktadır. Bu taraf aslında başlı başına ayrı bir araştırma konusudur. Ancak Aleviliğin doğru anlaşılabilmesi için bu yönüne de kısaca değinilmesi gerekmektedir (Arslanoğlu, 2000: 28).

Bundan başka Anadolu Aleviliği, Bâtınlık, Yesevilik, Haydarilik, Kalenderilik, Melamilik, Hurufilik, Yunan felsefesi, tasavvuf gibi akımlardan ve Şamanizm gibi inanç ve kültürlerden etkilenmiş bir düşünce ve inanç sistemidir. Ayrıca, bir toplumun daha önceki kültürünü tamamen silip yok ederek yeni bir kültür ikame etmesi mümkün değildir. Bu nedenle Aleviliğin Orta Asya Türk kökenli inanç ve kültürlerle bağlantılı olmasının garipsenecek bir yanı da yoktur.

Alevi inanç sisteminin tarihsel örgüsü Orta Asya' dan Anadolu' ya değin uzanan zaman dilimi aralığında birçok din ve kültürden izler taşıyarak günümüze kadar gelebilmiştir. Alevi inanç ve ritüelleri tarihsel süreç içinde meydana gelen uygarlıkların uzamında hayat bulan dinlerin ve inançların izlerini taşımaktadır. Dinsel anlamda inançları ayrıksı olarak görülen Aleviler Anadolu uygarlığı ile bütünleşerek, inançları üzerine İslam örtüsü çekilmiştir (Bozkurt 2005: 97-98).

Alevilik geleneği üzerinde yapılan bilimsel tartışmalar arasında en sık rastlayabileceğimiz konuların arasında Alevi geleneğinin özellikle İslamiyet öncesi etkilendiği inanç ve ritüeller üzerinden hareketle oluşmaktadır. Söz konusu tartışmalarda Alevilik geleneğinin Şamanizm, Paganizm, Yunan felsefesi, Hristiyanlık gibi pek çok inanç üzerinden etkileşimde oldukları fikirleri ortaya atılmaktadır. Bilimsel tartışmalar henüz net bir fikir üzerinde konsensüs oluşturmamakla birlikte pek çok fikir de bilimsel çevrelerce konuşulmaktadır.

Alevilik, bugünkü halini Anadolu' da aldığına göre burada yaşayan toplulukların kültürlerinden etkilenmemesi mümkün değildir. Çünkü birlikte veya komşu yaşayan toplumlar arasında istense de istenmese de kültür alış verişleri olacaktır (Arslanoğlu, 2000: 31).

Arslanoğlu' nun değerlendirmesinde görüldüğü üzere kültür alış verişlerinin olduğu durum ve ortamlarda aynı toplum ve aynı sistem üzerinde yaşayan toplulukların birbirinden etkilenmemeye durumu söz konusu değildir. Anadolu toprakları üzerinde yaşam imkânı bulan Alevi geleneğinin topluluk içerisindeki diğer kültürlerden etkilenmesi doğal bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Alevilik, günümüze kadar devam eden, süreç içinde kısmen değişmiş olsa bile, halen varlığını sürdüren güçlü bir sosyal sistemdir. Caferilik' ten ve Batınlık' ten etkilenmiş olan Alevilik, İslam' dan önceki Türklerin örf ve adetlerini de inanç esaslarına eklemiştir (Ekinci, 2002: 226).

Ekinci, Alevilik tanımlaması ya da değerlendirmesini yaparken yaşanan değişimleri de kabul ederek Alevilik geleneğinin uzun soluklu bir tarihsel serüvene sahip olduğunu belirtirken Alevilik geleneğinin bir sosyal sistem olarak nitelendirmesi bakımından farklı bir anlayışı ve yorumlamayı gözler önüne sermektedir.

Alevilik, İslam inanç esaslarına zıt unsurlar içermeyen, İslamiyet' in değişik bir yorumu olarak görülmektedir (Coşan, 1996: 2). Coşan Alevilik anlayışını İslam bünyesinde olduğu fikrini kabul etmekle beraber, İslam dışı olarak yorumlayan çevreler için cevap niteliği taşıyacak yorumu da açıklamasında dile getirmektedir. İslami yorum açısından farklı yorumlamalara tabi tutulsa dahi İslam inancına karşı herhangi zıt bir unsur içermediğini ifade etmektedir.

Aleviliğin kültürel kaynakları; menakıpnameler yahut velâyetnameler, deyiş ve nefesler, çeşitli buyruklar ve benzeri kaynaklar olmak üzere dört grupta toplanabilir. Bunların içinde en önemlisi, Aleviliğin ilmihali niteliğinde olan '*Buyruk*' tur (Üzüm, 2002: 11).

Üzüm; Aleviliğin kültürel kaynaklarından bahsederken; aslında Alevilik ile ilgili bugün fikir sahibi olduğumuz bilgi ve araştırma konularının ortaya çıkmasını sağlayan temel kaynaklardan bahsetmektedir. Alevilik geleneği özü itibarıyla sözlü bir kültür örneği yansıtmışından dolayı döneminde yazılan buyruklar, deyişler, menakıpnameler ansiklopedik bilgiyi karşılaması açısından büyük öneme sahiptir.

Aleviler, ayrık bir toplumsal grubun fazla fark edilemeyen renkleri olarak, Türkiye, Suriye, Arnavutluk Bulgaristan, Irak ve İran gibi ülkelerde yaşarlar. Ancak

Türkiye'deki Alevilerin toplumsal görünüm bağlamında bugün yaşadıkları bölgelere göre daha değişik isim(ler)le anıldıkları bilinmektedir (Bozkurt, 2005: 7).

Bozkurt burada, Alevilerin bölgesel ya da ülkesel olarak yaşadığı yerlere işaret etmektedir. Aleviler dağınık bir yayılma göstermesine karşın kapalı toplum olma özelliği göstermelerinden dolayı göç ettikleri bölgelerde deyim yerindeyse gettovari bir yaşayış biçimi sürdürmektedirler. Aynı zamanda Alevi isminin dışında yaşadıkları bölgeye, yöreye ve geleneklere göre adlarının değiştiği, farklı isimlerle anıldıklarından da bahsetmektedir.

Tarihte Babailer, Kızılbaşlar, Rafiziler, Bekta-Aleviler gibi isimlerle anılan topluluklar, günümüzde Anadolu Alevileri, bazen sadece Aleviler olarak anılmaktadır. Alevilik göçebe, ya da yarı göçebe Türkmenlerin İslâm' ı kabul etmeye başladığı 10. yüzyıldan itibaren akıp gelen uzun bir tarihi süreç içerir (Üzüm, 1997: 189). Üzüm Alevilerin almış olduğu farklı isimler üzerinden bir değerlendirme sunmaktadır. Alevilik tarihsel süreç açısından ne kadar uzun bir yolculuğa karşılık geldiği ise; birçok bilimsel çevrede kabul gören bir görüş olarak ifade edilebilir.

Alevilik genel olarak Müslüman çevrelerin yayıldığı geniş bir coğrafi alana yayılmıştır. “Alevilik terimi, mensupları esas olarak Türkiye’de ve daha az sayıda Irak’ta, İran’da, Suriye’de, Bulgaristan’da, Yunanistan’da, Romanya’da ve Arnavutluk’ta bulunabilen yaygın bir dini cemaati anlatmaktadır” (Çamuroğlu, 2003: 96). Çamuroğlu da; Alevilerin yayıldıkları ve yaşadıkları coğrafya hakkında bilgi vermektedir. Aynı zamanda coğrafya açısından geniş bir alana sahip olduklarını da dile getirmektedir.

Anadolu Aleviliği “farklı inanç ve kültürlerden etkilenecek senkretik (karışık) bir yapı kazanan, ancak daha çok İslami bir görüntü ile yaşama aktarılan inançlar bütünüdür” (Yılmaz, 2005: 30). Anadolu Aleviliği’ ni karmaşık bir yapı olarak değerlendiren Yılmaz, bu geleneğin farklı inanç ve kültürlerinde etkisinde kaldığı görüşünü destekleyen açıklamalar yapmaktadır.

Esasında Alevilik tarihi, İslamiyet’ i benimsemeye başlayan, ancak ondan önce mensup oldukları Gök Tanrı kültü, tabiat kültürleri, atalar kültü gibi eski Türk inançlarıyla Şamanizm, Budizm, Zerdüştilik ve Manihaizm gibi dinlerin miras bıraktığı inançların etkisi altında yeni bir dini kabul edip kısa zamanda kendi sosyo- ekonomik yapılarına uydurulan göçebe Türkler’ in tarihidir diyebiliriz (Canikli, 2009: 32- 33).

Canikli Aleviliğin tarihsel sürecinin değerlendirmeye alırken uzun bir serüven olarak dile getirilebilecek bu tarihsel olguyu bilimsel etik anlayışı doğrultusunda en basit en yalın şekliyle dile getirmektedir. Alevilik geleneğinin bilimsel araştırma alanında kompleks yapısının varlığı, etkilendiği kültürel unsurların etkisi düşünüldüğünde son derece büyüktür.

Anadolu Aleviliğini, Türklerin ilk olarak İslam' ı kabul etmelerinden itibaren Arap-İran- İslam kültürünün de etkisiyle daha çok sözlü kültüre bağlı olarak, İslam öncesi kültürleriyle de öğrendikleri İslam' ı sentezleyerek, içinde buldukları Anadolu coğrafyasının sosyo-kültürel şartlarına göre düşünsel ve pratik alanda şekillendirdikleri bir din anlayışı olarak ifade etmemiz mümkündür (Arabacı, 2000: 26). Arabacı, Alevilik geleneğinin temelde sentez bir inanç biçimi olarak yorumlamaktadır.

2.4 ALEVİLİK İLE İLİŞKİLİ TERİMLER

Literatür taraması yapılırken ve metnin oluşması aşamasında pek çok kaynaktan ortak olarak nitelendirilebileceğimiz tanımlar ve terimlerle karşılaşıldı. Bir ihtiyaç olmaktan ziyade pek çok kaynaktan karşımıza çıkmış olan bu tanım ve terimlerin araştırmanın anlaşılabilirliği ve içeriği açısından dokunulması gereken önemli noktalardan biri olduğunu düşünmekteyiz.

Kentleşme, şehirleşme gibi global düzeyde her kültürü her ülkeyi ve her dili etkisi altına alan, bunun sonucunda birçok dönüşüme sahne ortamı yaratan bu kavramlar çok doğaldır ki Alevilik geleneğini, Alevilikte var olan tanım ve terimleri, inanç ritüellerini, yaşam şekillerini ve daha da fazlalaştırabileceğimiz aslında insana dair tüm alanları kapsayan bir dönüşüm sürecinden bahsedilmektedir. Yaşanan bu dönüşümün bu aşamada irdelenebilmesi metinle arasında bir bağ oluşturabilmesi adına kaynaklarda geçen bütün terimleri kapsamasa da Alevilik geleneği içerisinde sıklıkla duyulan terimlerin açıklaması yapılacaktır.

Alevilik geleneğinin kendi bünyesinde bir jargonu bulunmaktadır. Sıklıkla karşılaştığımız ve temel olarak ifade edebileceğimiz kavramlar üzerinde metnin akışını bozmayacak biçimde durulmasını uygun görmekteyiz.

Zaviye: Zeyve diye de tanımlanır. Ziyaret edilen küçük tekkelere denir. Yol üstünde olup gelen ve geçene hizmet verir. Zaviye, tekke ve dergâh gibi isimler altında ifade edilen bu mekânlar birbirinden hemen

hemen farksız olan müesseselerdir. Sadece büyüklükleri açısından farklılık gösterirler. İnsanlar buralarda bir araya gelerek boş zamanlarını değerlendirirler. Dünya hayatının çeşitli zorluk ve sıkıntıları ile yorulan ruh ve bunalan gönüllerini dinlendirmek için bu mekânlara giderler. Zaviye “açı” anlamında da kullanılır (Dedekargınoğlu, 2011: 380).

İlk olarak tekke, zaviye ve dergâh bünyesinde kendisine yer edinmiş geleneksel yapı olarak adlandırabileceğimiz Alevi geleneği açısından söz edilen yapılarda varlığını göstermiş ve sürdürmüş olması tarihsel ve kültürel açıdan son derece önemli bir rol üstlenmektedir. Bu nedenle gelenek açısından önemli bir muhtevaya sahip olan kavramların açıklaması önemli bir adım olarak görülmektedir. Dergâh, zaviye ve ocak kavramları Alevi geleneğinde başat bir konumda yerini almaktadır.

Özellikle kırsal yaşam boyutunda Alevilik geleneğini yaşayan insanlar ritüellerini genel olarak yaşayarak öğrenme, dedeler vasıtasıyla bilgi edinme üzerinden sağlamaya çalışırken, kültürün bünyesinde sözlü unsurlar barındırdığını söyleyebiliriz. Alevi geleneği yazılı kaynaklar ve kurallara sahip olmasının ötesinde, sözlü gelenek unsurları ile girift bir etkileşim içerisinde.

Tarikat zaviyelerinden başka Alevi ocaklarının da zaviyeleri vardır. Zaviyeler kuruldukları ıssız ve تنها yerleri mamur hâle getirip iskâna açmalarıyla Anadolu'nun ve Rumeli'nin Türkleşmesi ve İslamlaşmasında önemli görevler ifa etmişlerdir(Gülten, 2011: 150).

Kentleşme ve şehirleşme olgularıyla birlikte Alevi geleneğini sürdüren insanların kapalı toplum yapılarından ufak ufak sıyrılmaya başladıkları görülmektedir. Kapalı toplum olarak nitelendirildiği dönem Anadolu Aleviliğinin 1990' lara kadar olan sürecini kapsamaktadır. Yaşanan bu süreç sonrasında Alevi zümrenin deyim yerindeyse toplumla daha yakın ilişkilere girdiği, kapalı toplum yapısından sıyrılmaya başladığı ve farklı olan toplumsal yapılar ile karşılaştığını görmekteyiz.

Dergâh: Her dergâh bulunduğu semt için bir sosyal yardım kurumu rolünü oynardı. Herkes, bilhassa fakir ve muhtaç halk tabakaları, dergâhi kendisi için bir sığınma yeri bilirdi. Tekkelerde her gün yemekler ve belirli zamanlarda lokmalar ve aşureler pişirilir, halka dağıtıldı. Zenginler ve hayırsever kimseler de tekkelerin bu hizmetini bildikleri ve gördükleri için zaman zaman bu tekkelere kurbanlar adarlar, yiyecekler gönderirler ve bunların fakirlere yedirilmesini isterlerdi (Ergin,1977: 234).

Şehirleşme olgusu beraberinde Alevi geleneğini sürdüren insanların kırsaldan çıkmaya başlaması ve artık şehirlere yerleşerek cem evlerine yönelme sürecini takip

etmektedir. Bunun doğal sonucu olarak Alevi geleneğinin her alanda yaşamış olduğu değişim ve dönüşümlerim tanım ve terimler noktasında da dikkatleri çekecek düzeye ulaşmıştır. Şehitleşme öncesi dede- ocak ve talip ilişki ağı üzerinde sosyal yaşantı mevcutken, bugün geldiğimiz dönemlerde artık dede- ocak ve talip ilişkisi yerini cem evi- cem dedesi ve canlar kavramlarına bırakmıştır.

Dergâh, Alevîlerin tarikat toplantılarını yaptıkları mekânlardır. Ayrıca buna kırklar meydanı, meydan evi denilir. Meydan Sofası sonradan çıkmıştır halk bugün bu adı kullanmaktadır (Arslanoğlu, 2001: 11).

Alevi geleneği ve zümresi açısından dergahlar hem ibadetin yapıldığı hem de sosyalleşme ortamının sağlandığı bir misyon üstlenmektedir. Cem ibadetlerinin yapıldığı mekânlar olmakla birlikte çeşitli kültürel faaliyetlerin de gerçekleştirildiği mekânlar olma özelliği bulunmaktadır. Semah kursları, bağlama kurslarının yapıldığı mekânlar olarak da yerini koruyan Alevi dergâhları aynı zamanda Alevi geleneği için kutsal olarak nitelendirilebilecek dönemlerde söyleşiler, fuarlar ve etkinlikler yapılması bakımından da Alevi zümrenin sosyo- kültürel ihtiyaçlarına yönelmektedir.

Genellikle tevella ile birlikte “Tevella-Teberra” olarak kullanılan bu terimin anlamı, Allah’ı, Peygamberlerini, Ehl-i Beyt’i ve On İki İmam’ı sevmek ve onların düşmanlarından uzak durmak, onları sevmeyenleri de sevmemektir. Aleviler Ehl-i Beyt’e ve onun soyuna kast edenleri sevmezler. Bu nedenle ömürlerinde bir kere dahi olsa, bu anlayışa karşı çıkanlar teberra kapsamına alınır (Dedekarginoğlu, 2011: 385).

Tecella-Temenna: Tecella ve temanna teriminin Alevilikteki ifadesi şudur: Dedenin huzurunda dara duran bir talip dededen dar duasını alır, niyazını yapar. Daha sonra dede dardaki talibe veya taliplere “Tecella, temana Hakk’a yazıla, tecellanız temiz, yüzünüz ak ola. Tecella gören cehennem ateşi görmeye.” şeklinde dua eder (Dedekarginoğlu, 2011: 383).

Tecella ve temenna kavramları hem Alevi geleneği için hem de Alevi geleneği içerisinde başat konumda bir ritüel olarak ifade edilebilecek cem ibadeti için temel kavramlar arasında yerini almaktadır. Özellikle temenna kavramı cem ibadeti esnasında dedeye duyulan saygı göstermesi bakımından da Tanrı’ ya boyun eğmek anlamına da gelen bir ifadeye karşılık gelmektedir.

Ocak: Ocak; ev, aile ve soy anlamına gelir. Bir diğer anlamda ocak, aynı fikir ve inanç etrafında birleşen kimselerin kurdukları teşkilat ve bu teşkilat mensuplarının

toplandıkları yerdir. Ayrıca herhangi bir hastalığı okumaya izinli ve bu izni babadan oğula devreden kişiler hakkında da ocak tabiri kullanılır (Tercüman,1982:534).

Ocak kavramı Alevi geleneği açısından çok önemli bir yere sahiptir. Alevi zümre içerisinde yer alan her bireyin bağlı olduğu bir ocak sistemi bulunmaktadır. Alan araştırması sırasında yapılan görüşmeler de göz önünde bulundurulduğunda görüşme grubundaki kadınlar bağlı oldukları ocak sistemini anlatmakta, ocak sisteminin Alevi geleneği açısından da Alevi zümre açısından da çok önemli bir değere sahip olduğu dile getirilmektedir.

Türkler, ocak çevresinde dögümlenen bir külte bir tapınma şekline sahip olmuşlardır. Bu kült Hun Türkleri arasında vardı. Atalar kültü, ocak kültünü doğurmuştur. Ocağın tütmesi, ateşin devamlı şekilde yanması, ataların o ocakta, o yurttta o çadırda devamlı şekilde bulunması demektir. Ataların canları ocağın ateşi içinde tecelli eder. Bunun için Türkler ocağı ve ateşi kutlu sayıyor ve ona secde ediyorlardı (Eröz,1990: 327).

Alevi geleneği ve ritüelleri içerisinde önemli olan kavramlardan birkaçı da gülbang, deyiş ve düvaz imam olarak adlandırılan müzik ve ibadetin harmanlandığı bir biçim olarak karşımıza çıkmaktadır. Gülbanglar, Alevi geleneğinde dualara atfedilen anlam ile eş değer bir yapıda bulunmaktadır. Alevi geleneğinin temel dinamikleri öğretileri doğrultusunda bireysel, toplumsal ve genel olarak evrensel anlamda istekler kümesini ifade etmektedir.

Deyişler ise; Aleviliğin adeta yaşam görüşü ve felsefesinin canlandırıldığı, sözcük ve seslerin ahengi üzerinden birleştirilen, ifadeler içerisinde genel olarak didaktik öğretilerin yer aldığı bir müzik ve ritüel biçimi olarak ifade edilebilir. Düvaz imamlar da tıpkı gülbang ve deyişlerde görüldüğü gibi Alevilik geleneğinin devam ettirici rolünün atfedildiği 'On İki İmam' ın öğretilerinin anlatıldığı, isimlerinin zikredildiği müzik ve ritüelin iç içe olduğu dua olarak adlandırılabilir.

Cemevlerinde gerçekleştirilen ritüel ve ibadetlerde, yapılan görüşmelerde göz önünde bulundurulduğunda zakirler tarafından çalınan bağlama eşliğinde deyişler ve düvaz imamlar okunmaktadır. Cemevlerinde ibadet esnasında olmazsa olmazların başında yapılan dualar, okunan ve söylenen deyiş ve düvaz imamlar bulunmaktadır.

Cem – Cemevi: Aleviliğin temel ibadet şekli cemdir. Cem, cami ile aynı kökten gelmektedir. Sözlük anlamı olarak toplama, birlik olma, bir araya gelme demektir. Cemin kaynağı, Hz. Muhammet'in Miraç dönüşü uğradığı Kırklar

meclisidir. Alevi inancında ibadet için cem olma; bir araya gelme kavramından yola çıkılarak, bütünleşme anlamında kullanılır. Cem ibadetinin yapıldığı mekâna da cemevi veya cemhane denir (Dedekargınoğlu, 2011: 387).

Cemevleri Alevi geleneğini yaşayan zümre açısından bir ibadet mekanı olarak görülmekle beraber, aynı zamanda Alevi zümrenin sosyal mahkemesi olma vasfıyla da uzun yıllar boyunca kendi gelenek yapısı içerisinde yasaklar ve sorunlar doğrultusunda bir meclis görevi gördüğünü de söylemenin yerinde ve tespit edilmiş bir durum olduğunu ifade edebiliriz.

Cem, bir ibadet olmanın yanı sıra, Aleviliğin tarihinin, edebiyatının ve inanç pratiklerinin öğretildiği bir okul ve aynı zamanda topluluk içi hukuki meselelerin de çözümlendiği yaptırım gücüne sahip kutsal bir kurum idi (Yaman, 2018: 114).

Aynı zamanda dergâh ve cemevlerinin özellikle metropol yaşantısıyla beraber ibadetlerin yapıldığı günlerde ve bazı ritüellerin yerine getirilmesinde dönem dönem değişiklikler mevcut olmuştur. Fakat asıl olarak ibadetin gerçekleştirildiği zamanlarda lokmalar dağıtılır, dağıtılan bu lokmalara ibadete iştirak eden her birey tarafından küçük ya da büyük destekler gelmektedir.

Dönem dönem bu lokmaların kurban kesilmesiyle yardım tarafının yoğun olarak yaşandığı zamanlar bulunmaktadır. Tüm bu nedenlerden dolayı cemevleri hem bir ibadethane hem bir yardımlaşma mekânı hem de Alevi geleneğine dair eğitimlerin verildiği bir ilim yuvası olarak nitelendirilebilir.

Cemevi, yaşamı ibadet olanların temiz vicdanlarını karşılıklı ilişkiye açtıkları toplumsal bir ortamdır. Cemevi, ibadet yerine gidip oturarak rahatlanan yer değildir, aksine ilke olarak vicdanı rahat olanların, bu rahat vicdanlarıyla gidebileceği, ceme katılabileceği, tevhit yapabileceği, semah dönülebileceği bir yerdir (Uğurlu, 2007:71).

Cemevi Alevi geleneği açısından bir ibadethane olarak yorumlanabileceği gibi sosyo- kültürel anlamda Alevi zümrenin ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir kültür yuvası olarak da değerlendirilebilir. Cemevleri cem ibadetlerinin yapıldığı mekânlar olarak ifade edilirken aynı zamanda bağlama kursları, semah kursları ve söyleşi- fuar gibi etkinliklerin de yapıldığı mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Alevi zümre içerisindeki bireyler için kurban kesmek, lokma dağıtmak, cenaze törenleri sonrası yemek vermek ve resmi nikâh akdinin yanı sıra dini nikah akdinin yerine getirilmesi açısından da cemevleri işlevsel bir mekan olarak görülmektedir.

2.5 ALEVİLİĞİN TARİHSEL KÖKENLERİ

Araştırmanın konusundan da anlaşılacağı üzere Anadolu Aleviliği üzerinde yoğunlaşan bu çalışmamızda esas olarak alınan dini, toplumsal inanç sistemi Oğuz Türkleri' nin Anadolu' da başlattığı literatürde yaklaşık olarak 13. yüzyıla denk gelen kendine özgülüğü ile nam salmış İslami bir yorumdan hareket edilmektedir.

Orta Asya kökenli Oğuz Türkleri tarafından başlatılıp geliştirilen ve yol bulan Türklerin yaşam tarzları, inanç sistemleri, sosyo- kültürel özellikleri, sosyal yaşamlarını baz alarak geliştirdikleri bu İslami anlayış, 13. yüzyılda Hacı Bektaşî Veli, Yunus Emre ve Ahmet Yesevi gibi pek çok bilgenin öğretilerinden feyz alınarak bir sentez haline bürünmüş inanç, kültür ve felsefe biçimi olarak Anadolu Aleviliğini tanımlayabiliriz.

Din konusunda istenilen seviyeye ulaşmış olanların, kesin ve ihtilafsız olarak kabullenilen esaslar dışında, muayyen sebeplerden dolayı farklı anlaşılabilir esasları, kendilerine göre yorumlayıp, farklı sonuçlara ulaşmaları, her dinde görülen bir husustur. Bu sebeple dinlerin bünyesinde herkesin kabullenmesi gereken kesin esaslar dışında, dini anlama ve yorum farkına dayanan, belirli ölçülere ulaştıklarında mezhep yahut fırka ismiyle anılan ekolleşmeler, bunları benimseyen cemaat yahut topluluklar her zaman görüle gelmiştir (Öz, 2012: 11).

Anadolu Aleviliği' nin ya da Alevilik olgusunun tarih sahnesinde yer alışı Hz. Peygamber' in vefatından sonra yerine geçecek olan halifenin belirlenmesi üzerine yaşanmıştır. Arap dünyasında böyle bir durum ortadayken bir grup Müslüman halife tartışmalarına başlamış diğer taraftan da Hz. Peygamber' in defnedilmesi işleriyle uğraşmaktadır. Tam olarak o dönemlerde yaşanan durum ya da olay ne bir mezhep çatışması ne dini açıdan yaşanan bir sorun olarak değerlendirilemez. Olayın yaşandığı devirlerde Türkler sahasına bakacak olursak Türkler olayların yaşandığı dönemde henüz İslamiyet' i kabul etmemişlerdir.

Alevilik, Türkler' in İslam' ı kabul etmeye başladıkları miladi X. yüzyıla kadar uzanan bir olaydır. Belli coğrafi, siyasi, sosyal ve kültürel şartların yavaş yavaş oluşturduğu bir İslami inanç, sosyal yapı ve kültür olgusudur. Bu olguyu inceleyip aydınlatmak, bilimin konusudur (Ocak, 2018: 29). Alevi geleneğinin tarihsel geçmişine uzanıldığı zaman ne kadar eski tarihi bir geçmişe sahip olduğu

görülmektedir. Etkilendiği inanç ve kültürler aracılığıyla Aleviliğin temel felsefesinin temel öğretilerinin buluşması geleneğin kültürel unsurlarına karşılık gelmektedir. Ocak da Aleviliği İslam inancı içerisinde tanımlamaktadır.

Türkler, İslam' a girmeden önce inandıkları Gök Tanrı inancı, atalar kültü ve çeşitli tabiat kültlerinin oluşturduğu bir inanç yapısı ve buldukları geniş coğrafi bölgenin tesiriyle bir yandan doğuda Budist kültürü ve diğer yandan batıda İran' daki çeşitli dinler ve özellikle Zerdüştiliğin tesirinde bulunuyorlardı. Bir dinden bir başka dine geçen birçok kavimlerde olduğu gibi, çeşitli kültür değişmelerinde eski kültür ve inançları bırakamama ve yeni kabul edilen din ile onları uzlaştırma, özellikle bozkırda yaşayan geçimini hayvancılıktan sağlayan, avcılıkla uğraşan, konargöçer de diyebileceğimiz göçebe Türkler yahut Türkmenler için oldukça önemli idi (Öz, 2014: 758).

Yukarıda belirtmiş olduğumuz düşünce akışından da anlaşılacağı üzere Alevilik; dini, siyasi, kültürel pek çok değişkeni bünyesinde barındırarak uzun bir tarihi yolculuğa tanıklık etmiş bir dönem zihniyeti olarak değerlendirilebilmektedir. Hal böyle olunca bu uzun tarihi akışı bilimsel bir etikle ve bilimsel bir perspektifle ele almanın zorluğu bilimsel sahada kabul görmektedir.

Alevilik- Bektaşilik konusundaki bilgi boşluğu, aynı zamanda ciddi bir kavram kargaşasına yol açmaktadır. Şii, Caferi, Nusayri, Rafizi, Kızılbaz, Çepni, Tahtacı, Alevi ve Bektaşi kavramları genellikle birbirine karıştırılmaktadır. Bu durum, sağlıklı düşünmeyi zorlaştırmakta ve konunun doğru anlaşılmasını engellemektedir (Onat, 2018: 74- 75).

Literatürde Alevi geleneğinin etkileşim halinde olduğu inanç ve kültür biçimlerinden sıklıkla söz edilmektedir. Kaynak taraması yapıldığında tarihsel süreç açısından Alevi geleneğinin birçok inanç ve kültürel görüşlerden esinlendiğini görmekteyiz. Gelenek açısından bir çeşitlilik ve zenginlik olarak değerlendirilebileceği gibi aynı zamanda bilimsel açıdan kafa karışıklığı yaratacak bir durum olarak da değerlendirilebilmektedir.

Osman' ın öldürülmesinden Ali mesul olmadığı gibi, kendisine biat edilinceye kadar da, hiçbir kimse ona böyle bir sorumluluk yüklememişti. Böylece bir kısım dini yahut dünyevi, hırs ve kızgınlıklarla oluşan karşıt grup, İslam' ın o zamana göre pek de uzun olmayan tarihinde ilk defa karşı karşıya gelerek, birbirleriyle kıyasıya mücadelelerini ortaya koymaktaydı (Öz, 2014: 65).

Tüm yaşanan gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda peygamberin vefatıyla başlayan süreç Arap yarımadasından Anadolu coğrafyasına taşınmış, 21. yüzyılda Alevi açılımlarıyla hala aktüel olarak bilim dünyasında araştırılmaktadır.

Hilafet tartışmaları, Hz. Ali taraftarlığı, Kerbela olayı gibi dini ve siyasi olarak karşımıza çıkan olayları takip eden, Hacı Bektaş Veli gibi âlimler vasıtasıyla Anadolu coğrafyasına sirayet eden dini ve siyasi bir gelenekten söz edilmektedir.

2.6 ALEVİLİĞİN İLİŞKİ İÇERİSİNDE OLDUĞU İNANIŞLAR

2.6.1. BEKTAŞİLİK

Alevi geleneği ile alakalı bir araştırma söz konusu olduğunda Bektaşilik anlayışından söz etmenin yerinde bir tutum olacağı görüşündeyiz. Alevi geleneği eski Türk toplumlarına ait ritüel ve inanç biçimlerinden etkilenmesinin yanı sıra toplumsal yapı içerisinde paralel anlayışlara sahip olunan Bektaşilik gibi anlayışların da etkisinde kalmıştır. Bektaşilik anlayışı ise Hacı Bektaş Veli kültürü üzerinden açıklanabilecek toplumsal yapı gerçekliğinin bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bektaşilik, Hacı Bektaş Veli'nin tasavvufi fikirleri çerçevesinde teşekkül etmiş bir tarikatın adıdır. Hacı Bektaş'ın adına nispetle tarikata Bektaşilik adı verilmiştir. Hacı Bektaş Veli, tasavvufi görüşlerini yaymak için kendisine merkez olarak Suluca Karahöyük' ü merkez edinmiştir. Bugün burası Hacı Bektaş adıyla bilinmektedir. Bektaşilik tarikatı, Anadolu ve Balkanlarda toplumsal hayatı derinden etkilemiş Müslüman tarikatlardan birisidir (Yetkin, 2012: 33-34).

Bektaşilik geleneği genel kabul olarak Hacı Bektaş Veli öğretileriyle bezenmiş ve onu önder olarak kabul eden İslami yorumlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Temel felsefe olarak insana, hayvana ve Tanrı tarafından yaratılmış olan her türlü canlıya saygı gösterilmesi getirdiğine inanan bir inanç biçimi olarak da ifade edilebilir.

Bektaşî Allah'a korkulacak bir varlık olarak değil sevilecek bir varlık olarak bakar. Her iyi ahlaklı hak aşığı Bektaşî'dir. Bektaşîlik; okumak, düşünmek, kendine ait fikir sahibi olmak, çıkar gözeterek ve korkutarak zorlayarak düşündüğünden başka türlü hareket edenlere baş eğmemektir (Erdem Ve Demir, 2010: 439).

Bektaşî dedebabalarından olan aynı zamanda tıp alanında önemli bir isim olarak nitelendirilebileceğimiz Bedri Noyan, Bektaşîlik geleneğinde var olan makamlara gelişin sadece seçimlerle sağlandığı ifade edilmektedir.

Bektaşiliğin merkezi bizzat Hacı Bektaş-ı Veli' nin yaşadığı Sulucakarahöyük'tür. Buradan Batı ve Orta Anadolu'ya yayılarak çeşitli bölgelerde çeşitli zaviyeler açılmıştır. Bugün Irak, Mısır ve özellikle de Balkanlarda bulunan pek çok Bektaşî tekkesinin varlığı bilinmektedir. Bektaşilik, Anadolu Aleviliğini, siyasi yönü olmayan, dünyaya ilişkin bir iddiası bulunmayan ancak ibadetsel açıdan esnek bir tasavvuf görünümüne sokmuştur (Aktürk, 2013: 32- 33).

Birçok bilimsel eserde aynı zamanda Alevi Bektaşî geleneği denilince akla gelen kanaat önderlerinin bazıları tarafından köy Bektaşilerine Alevi denildiğini fikri karşımıza çıkmaktadır. Bunu takip eden açıklamalarda şehir Bektaşiliğinin yine Bektaşilik olarak yorumlandığı fikirleriyle karşılaşmaktayız.

Genel anlamda Bektaşilik bir tarikat olarak değerlendirildiği için bu yola kendini adanmak isteyen herkesin Bektaşî olabileceği yönündeki fikirleri de dâhil etmemiz gerekecektir. Bektaşilikten farklı olarak Alevi geleneğinde, soydan gelme önemli bir nokta olduğundan dolayı anne ve babası Alevi olan bireylerin Alevi olarak adlandırılması fikri de araştırma kapsamınca bireysel okumaların bir yorumlanmasından ibarettir.

Bektaşilik, Hacı Bektaş Veli' yi kendisine pir edinmiş, onun insanlık için hoşgörülü, alçak gönüllü, sabırlı ve olanları hayr' a yoran bir anlayış taşıyan kimselerden oluşur. Irk, din, millet ayrımı gözetmeden insanları sevme yoludur (Noyan, 2018: 171).

Noyan' ın da söylemiş olduğu gibi Bektaşiliğin özü, temeli Hacı Bektaş Veli' ye dayanmaktadır. Temel prensiplerini bu doğrultuda işlerken, evrensel olarak insan sevme sanatının felsefi yönlerini de bizlere göstermektedir.

Alevi- Bektaşiler kendilerini Caferi mezhebinden sayarlar. Hz. Ali' yi seven ve ona muhabbet besleyen her Müslüman bir Alevidir. Bektaşilik ise bir tarikattır. Kendine has giriş kuralları ve erkanı vardır. Kurucusu Hacı Bektaş Veli' dir (Sarıtaş, 2018: 269).

Sarıtaş ise; Bektaşiler' in köken itibariyle kendilerini Caferi mezhebinden kabul görmelerini ifade ederken, Bektaşilik geleneğinin bir tarikat olduğu düşüncesini aktarmaktadır. Alevi ve Bektaşî geleneği Sarıtaş' ın değerlendirmesinde İslam inancı içerisinde yerini bulan bir inanç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Var olan olguları ortaya koymak, sentezlerini sosyolojik perspektife dayalı olarak objektiflikten asla kaçınmadan değerlendirmelere başvurmaktır. Bu noktadan hareketle Alevilik için de Bektaşilik için de toplumumuzun bünyesinde var olan ve hala yaşamakta olan kültürel, geleneksel çeşitlilik algısıyla yaklaşmak, ayırtırmadan, ötekileştirmeden aynı olana ve olmayan her türlü saygının gösterilmesi gerektiği fikrini canlı tutabilmek amacındayız.

XIII. yüzyılda Kalenderilik bünyesinde oluşmaya başlayan, XV. yüzyıl sonlarında Hacı Bektaş- ı Veli gelenekleri etrafında Anadolu’ da teşekkül eden gayri Sünni bir tarikat (Öz, 2012: 70).

Temel olarak Bektaşiliğin özüne, önemli akidelerine bakılacak olursa İslamiyet’ in ve Kur- an’ nın temel dinamikleriyle karşılaşmak şaşılmasında gereken bir mevzu olarak karşımıza çıkmaktadır. Temel öğretileri arasında yalan söylememek, kimsenin arkasından konuşmamak, kin gütmemek, büyüğe sayı, küçüğe sevgi göstermek ve eline, diline, beline hâkim olmak anlayışları mevcuttur.

Dini bağlam içerisinde kutsal kitapta var olan emirlere Bektaşî anlayışının özünde de rastlamaktayız. Aynı zamanda dini kalıptan daha doğrusu dini emirlerin dışında aktüel yaşam ritüelleri olarak da karşımıza çıkabilecek pek çok faziletler bir arada sıralanmaktadır. Dini emirlere uyma inancıyla hareket eden kişi için de aktüel yaşamında toplum tarafından aidiyet duygusuna erişebilmek adına da yukarıda sayılmış olunan temel ölçütler üzerinden dikkatle hareket etmek Bektaşîliğin mental özünü de oluşturmaktadır.

Bedri Noyan, Alevi- Bektaşî arasındaki farkı aslına bakılacak olursa en basit ve en temel düzeyde açıklamaktadır. Noyan, düşünce, inanış, yaşayış ve ritüeller açısından Alevilik ve Bektaşîliğin bir olduğunu yöntem açısından birbirlerinden farklılık gösteren müşterek inançlı gruplar olarak bahsetmektedir.

Bektaşîlik yapısı dolayısıyla her zaman siyasetle yakından ilgilenmiştir. II. Bayezid’ in Balım Sultan’ ı Hacı Bektaş Zaviyesi’ nin başına getirmesi, Bektaşîliğin resmen devlet himayesinde bulunduğunu göstermektedir. Bu himya politikasıyla devlet, tarikatın hoş gitmeyen tutumlara girmesini engelleme veya en azından kontrol altında tutma imkânını eline almış olmaktadır (Öz, 2012: 74).

Araştırmaya başlama aşamasında bazı okumalar yapılırken, metine hazırlık anlamında pek çok yazın insanı arasında Alevilik ve Bektaşîliğin hakkındaki en başat

sorunlardan birinin dini kimliklerin tanınması meselesi olduğunu söylemek yanlış bir değerlendirme olmayacaktır. Bu sorunun kaynağında yatan sebeplerden birinin de hem bilimsel yazınlar da hem de Alevi- Bektaşî zümresi arasında da sözü edilen gelenek mensuplarının homojen bir yapıya sahip olmayışlarını gösterebiliriz. Fikir birliği sağlanamaması, özellikle Alevi geleneğinin başlangıcı, bugün içerisinde bulunduğu reel ortamı sağlıklı, bilimsel ve objektif gözlemlerden uzak tutacak bir yaklaşımın var olduğunu söyleyebiliriz.

Anadolu’ da Aleviliğin oluşum zeminini teşkil eden Abdalan-ı Rum olarak adlandırılan bu dervişler arasında Hacı Bektaşî- 1 Veli, Taptuk Emre, Otman Baba, Baba İlyas, Dede Garkın gibi kimseler vardır (Sarıkaya, 2015: 221).

İnsanlarımızın mezhepler, siyaset, din ve düşünce üzerinden ayrışmalarını üzücü bir ayrılık olarak nitelendirdiğimiz içindir ki her insanın her düşüncenin her inanın kendi içinde değerli ve özel olduğunu herkesin birbirine saygı unsuru göz ardı edilmeden ortak müşterekler de buluşabileceğimizi bilimsel bir zeminde dile getiriyor olabilmenin gururunu taşımaktayız.

Bektaşîlik Kalenderilik’ ten doğması sebebiyle baştan beri Sünnî İslam’ ın esasları karşısında, genellikle kayıtsız bir tutum içerisinde. Bütün Bektaşî ayin ve erkânı, dört kapı- kırk makam şeklinde ifade edilen meşhur tasavvufî telakkiye dayandırılır. Bektaşîliğin ibadet anlayışı, en eski ve temel ayin olan ayin- i Cem’ de kendini gösterir (Öz, 2012: 73).

Olaylara tek yönden tek sebepten bakılacak olması sözünü ettiğimiz gelenekler hakkında yanlış yorumlamalara ve sosyal gerçekliği bilimsellikten uzak bir anlayışla sergilemenin ciddi tehlikeleri bulunmaktadır. Açıklamaların ekseninde Alevi ve Bektaşî geleneğiyle alakalı bir yazı ele almak, ciddi bir okuma süzgecinden geçmekle başlamaktadır.

Balım Sultan’ la başlayan yeni yapılanma döneminde Bektaşîliğin oluşum süreciyle ilgili en önemli olgu, tarikatta daha önce Hacı Bektaş’ ta bulunanlarla yeni gelenler arasındaki nüfuz çekişmesine bağlı ikiye bölünmedir (Sarıkaya, 2015: 225).

Bektaşîlik incelendiğinde çağlar boyunca büyük kitleleri etkisi altına almış pek çok önemli felsefî akımla uyumlu, ters düşmeyen ilkelere sahip olduğu görülür.

Özelikle Asya kökenli felsefi akımlar ve Yeni Eflatunculuk bu kapsam içindedir (Temren, 1994: 16).

Temren konuyla alakalı önemli bir alanı aydınlatarak hiçbir dini anlayışın, geleneğin, ritüellerin kendinden önce bağlantı olduğu veya etkilendiği anlayışlardan tamamıyla ayırıştırılamayacağımız görüşünü dile getirmektedir. Bu anlayışların tarihsel köken itibariyle etkilenmiş oldukları anlayış veya akımlardan dolayı sözü edilen geleneklerin ‘bir tarafçı’ olarak yorumlanmasını subjektif ve taraflı bir perspektifin yansımaları olarak değerlendirmek yerinde bir tutum olacaktır.

Hiçbir öğretiy kendisinden önce oluşturulmuş öğretilerden tümüyle soyutlanamaz. Bektaşilik öğretisinde de ilk insandan günümüze gelmiş geçmiş düşünce akımlarının izlerini bulmak mümkündür.

Bektaşilik ve Alevilikteki inanç motiflerinden pek çoğu doğal olarak Orta Asya’ dan Anadolu’ ya intikal eden ve tasavvuf çevrelerinde İslami kavram ve yorumların altında süregelmiştir. Bu motiflerin kabaca bir tasnifi bile bizi Şamanizm’e ve Şamanizm’ den önce Türklerin kabul ettikleri diğer dinlere götürür (Ocak, 2010: 55).

Genel çatı adını verdiğimiz Anadolu Aleviliği; Türkiye’ de Alevi-Bektaşiy diye adlandırılan toplulukların çoğunluğunun temeli farklı zamanlarda Asya içerisinden Anadolu’ ya gelen Türklerden oluşan kendine has bir inancı barındıran topluluğun inançsal ve kültürel adıdır (Bulut, 2011: 39).

Bulut Türkiye’ de doğma ve gelişme imkanı bulan Alevi- Bektaşiy geleneklerinin tarihsel süreç içerisinde Asya’ dan Anadolu’ ya göç eden, kendine has ritüellere sahip olan kültürel bir inanç biçimi olarak değerlendirmektedir. Alevi ve Bektaşiy gelenekleri temel öğretiler düşünüldüğünde birbirleriyle paralellik gösteren iki anlayış, gelenek ve kültür biçimine karşılık gelmektedir.

Yukarıda sözü edilen Alevi ve Bektaşiy geleneklerinin tarihsel köken itibariyle geçmişten itibaren etkileşim içerisinde buldukları ritüeller, inanç biçimlerini Ocak burada şaman kültürü üzerinden örneklendirerek açıklamaktadır.

Ocak’ a göre; kadın- erkek olarak bir arada yapılan ibadetin Manihaizm ile bir ilgisi bulunabilmektedir. Bu geleneğin İran dinine geçtiği, buradan da Yesevilik, Vefailik gibi Türkmen tarikatlarına girerek yaşadığı tahmin edilmektedir. Bu iki

önemli tarikatı bünyesine mal eden Babai hareketinin bu geleneği sürdürdüğü ve 15. Yüzyılda teşekkül eden Bektaşiliğe bu kanalla geçtiğini söylemek mümkündür (Ocak, 2010: 178).

Ocak, Bektaşilik geleneğinde kadın erkek ayrımı olmaksızın ibadet ya da ritüellerin yerine getirilmesini belli tarihsel geçmişe dayandırmaktadır. Burada Ocak bu fikri Manihaizm inancıyla örtüştürmektedir. Fakat bu demek değildir ki Alevi veya Bektaşi geleneğine bağlı olan toplulukların manihaist inanca tabi olduklarını göstermez.

Alevi- Bektaşi geleneğinin özü itibariyle, İslam' a ait bir yorumlama olduğu bugün bilim çevresinde kabul gören bir anlayışı temsil etmektedir. Geleneklerin daha önceden etkilendikleri inanç biçimlerinden tam anlamıyla sıyrılmaları mümkün değildir. Yerinde olacağını düşündüğüm bir örnekle konuyu netleştirmenin faydalı olacağı kanısındayız.

İslamiyet' i kabul eden Türkler, inancın temel prensiplerini özellikle Arap kültürünün etkisiyle içselleştirme dönemi geçirmişlerdir. Bazı dönemler Türk taraflarının da Arap cahiliyesi dönemi olarak adlandırılan zihniyet benzeri örnekler gösterildikleri tartışılmıştır. Sonuç olarak asıl söylenmek istenen durum, Türkler' in Arap kültürünün etkisiyle İslamiyet' le karşılaşmaları ve bu kültürün bazı hususlarından etkilenmeleri Türkler' in Arap olduğuna işaret değildir.

Alevi – Bektaşi düşüncesinin ya da felsefesinin özünü hoşgörü temasında toplayabiliriz. Özellikle her iki gelenek anlayışı içerisinde insana karşı gösterilen hoşgörü önemli bir felsefi düşünce olarak yerini almaktadır. Babai hareketiyle de ilişkisi olduğu zannedilen, Anadolu' da müstakil zaviye sahibi Yesevi geleneğine bağlı dervişlerden en önemlisi Hacı Bektaş Veli' dir (Sarıkaya, 2015: 223).

Bugün Alevi, Bektaşi, Kızılbaş, Çelebiler, Tahtacılar ve Çepniler olarak farklı isimler olarak ayrılmış gelenek biçimleri özü itibariyle temelde birbirleriyle örtüşecek paradigmlar etrafında toplanabilir. Bektaşi geleneğinde hem insana hem hayvana daha geniş bir ifadeyle yaratılmış olan her canlıya saygı ve hoşgörü temek esaslardandır.

Günümüz Türkiye'sinde Alevilik, Bektaşilik ayrımı yoktur. Bilinen süreç içinde Alevi, Bektaşi tanımlamalarında küçük ayrıntılar söz konusu edilmiştir (

Önder, 2007: 122). Önder, aynı zamanda Aleviliğin bir mezhep, Bektaşiliğin ise bir tarikat olduğu görüşünü dile getirmektedir. Buna bağlı olarak da bütün Bektaşilerin Alevi olduğunu ancak bütün Alevilerin ise Bektaşi olmadığı yönünde düşünceleri ifade etmektedir.

Bektaşilik, Hacı Bektaş Veli'ye bağlanma, kapılanma, onun yoldan gitmektir; bu yoldan gidenlere de Bektaşi denir. Bunlar Allah'ın dışındaki tüm varlıklardan sıyrılmış; kaza ve kadere boyun eymiş, kalp zenginliklerinin tümü hak varlığı ve Ehlibeyt'in sevgisiyle dolmuş "nazenin (çok nazlı)" bir topluluktur (Çakır, 2008: 325).

Sonuç olarak fikirlerinden esinlenen değerli düşün insanlarının kıymetli görüşlerini bazı hususlar da ortak paydalarda buluşarak değerlendirmek bazı noktalarda kritize etmek bilimsel bir metin oluşturmanın heyecan verici noktalarından birini oluşturmaktadır. Bektaşilik geleneğini değerlendirirken farklılıklara hoşgörüyle yaklaşmayı, her düşüncenin kıymet teşkil ettiğini unutmamak da fayda görmekteyiz. Bu nedenle araştırma çabasına girdiğimiz bu metinde sevgi, hoşgörü ve yaratılmış olan her canlıya saygı gösterilmesi konusunda Bektaşilik geleneği temel felsefelerini değerli fikirler olarak değerlendirmekteyiz.

2.6.2. BÂTİNİLİK

Alevi geleneği söz konusu olduğunda Bektaşilik, Nusayrilik ve Şiilik inançları ve kültürleri değerlendirilmeye alındığı gibi Bâtınilik' te aynı kategoride yerini almaktadır. Alevi geleneği tarihsel süreç içerisinde pek çok inanç ve kültürden esinlenerek, temel dinamik ve öğretileri ile de perçinlendiğinde senkretik bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bâtınilik anlayışı ya da geleneği ise; inanç biçimleri açısından düşünüldüğünde gizli olan ve sır olan alanların örtülü olmaktan çıkıp keşfedilmeye çalışılması ile alakalı bir anlayış biçimini gözler önüne sermektedir.

İslâm dünyasındaki siyasî ve itikadî ihtilaflara bağlı olarak ortaya çıkan Batıniler, özellikle Hasan Sabbâh'ın ortaya koyduğu "yeni davet, yeni propaganda" adı verilen yeni dinî ve siyasî metoduyla birlikte uzun yıllar boyunca Büyük Selçuklu İmparatorluğu'ndaki kurulu düzeni sarsan, yıkıcı faaliyetlerde bulunmuşlar, değerli pek çok devlet adamına suikastlar tertip ederek etrafa dehşet saçmışlar ve Selçuklu toplumunda büyük huzursuzluğa neden olmuşlardır (Kaya, 2008: iii).

Bâtınlık ile alakalı literatür incelendiğinde konu hakkında yapılmış araştırmaların az olması ve pek çoğunun bilimsel objektiflikten uzak olması durumu dikkat çekmektedir. Alevilik ve Bektaşilik konusunda da aynı subjektiflikten söz edilebilir fakat her iki gelenek içinde aynı tezleri savunanlar, antitez oluşturanlar var olduğu gibi üzerine çok düşünülen toplumun önemli ve hala yaşayan gelenekleri arasında yer almaları sebebiyle Bâtınlık anlayışı kadar az kaynaklara sahip değildir.

Araştırmanın konusu özellikle Alevilik ve Bektaşilik gibi başat geleneklerin esasları üzerinden şekillenmektedir. Ortaya çıkış biçimleri bakımından benzerlik göstermesi sebebiyle Bâtınlık fikir edinebilmek amacıyla burada yerini almaktadır. Herhangi bir kategorizasyon amacı güdülmemektedir.

Bâtınlık tıpkı Hz. Muhammed' in vefatından sonra günümüzde Alevilik olarak isimlendirilen taraflarca Hz. Ali' nin halife olması gerektiğini ve Hz. Muhammed' in vasiyetinin bu doğrultuda olduğu fikirleriyle hareket etmiş, Hz. Ali halife olmayınca bir dizi sorun ve tarih sahnesine konu alan olaylar meydana gelmiştir.

Batıniyye' nin bir mezhep olarak ortaya çıkışını ve kuruluşunu hazırlayan siyasi ve fikri sebepler II/ VIII. yüzyılın başlarına kadar uzanır. Bu dönemde Emevi idaresinin ırkçılık esasına dayanan politikası toplumda huzursuzluk kaynağı olmuş, ortaya çıkan gayri memnunlar Haşimiler' e yönelmiş, Abbasiler döneminde bir yandan çoğunluğun inanışına uygun politikalar takip edilirken, Şia' ya karşı uygulanan çeşitli baskılar onları gizliliğe itmiş, bu arada İslam' a muhalif din mensupları da bu hareketi desteklemişlerdir (Öz, 2012: 65).

Bu bağlamda Bâtınlık de Alevilik anlayışının ortaya çıkma serüvenine benzer bir biçimde varlığını ilan etmiştir. Bunun haricinde Bâtınlık okumaları yapılırken kaynakların hemen hemen hepsinde Bâtınlık anlayışının propaganda üzerine kurulu olduğu ve zararlı bir teşkilat olup İslami inancı zedeleme üzerine hareket edildiği düşüncelerine rastlamaktayız. Bu sebepten ötürü Bâtınlık anlayışına detaylı bir izahtan kaçınarak ortaya çıkış hikâyesi açısından taşımış olduğu benzerliğe atıp yapmak amacıyla yerini almaktadır.

Bâtıniler sayıları kendilerine dinî bir esas olarak alıp bununla imamet anlayışlarını ispat etmeye çalışmışlardır. Yerin ve göğün yedi kat olması, haftanın yedi gün olması gibi bilinen şeylerden hareketle imamların sayısının da yedi olduğuna inanmışlardır (Kaya, 2008: 6).

Bâtınlık anlayışı sadece dini sahada etkin olarak sürdürülmemiştir. Aynı zamanda ilmi, fikri, siyasi ve askeri alanlarda da etkin bir biçimde rol oynamıştır. Hasan Sabbah ise Bâtınlık anlayışının en önemli ismi olarak anılmaktadır. Yürütmüş olduğu faaliyetler, tarihe konu olmuş olaylar göz önüne alındığında askeri ve fikri bir çabanın da söz konusu olduğunu söyleyebilmekteyiz.

Kur' anın biçime bağlı yorumu tefsir iken tevil, bu açıklamanın özünü göstermektedir. Tefsir şeriatı, tevil ise hakikati gösterir. Vahiy, Peygamberle sona ermiş, fakat ilham ile keşif yolu ile bilme olgusu devam edecektir. Keşif yolu ile gizli olan, örtülü bulunan gerçeğe ulaşmayı engelleyen sebepler yok edilir (Zelyut,1992: 37). Zelyut, Bâtınlık anlayışının kökeninden ziyade batın kelimesinin tasvirini yapmaktadır.

Her zahirin (açık) bir batını (gizli) olduğunu ve Kur' an ile hadislerin ancak tevil (yorum) ile anlaşılabilceğini ve bunun da masum imam tarafından ve onun yolundan yürüyenlerce bilinebileceğini iddia eden firkalara denir. Nasıl yumurtanın işe yarayan kısmı kabuğu değil de içi ise, aynen onun gibi Kur' an ve hadislerin de görünen ve ilk anda anlaşılın kısmı değil asıl batını manası değerli ve gereklidir (Fığlalı, 1987:36).

Bâtınlık anlayışıyla ilgili en net ve açık ifade yukarıda zikredilmektedir. Bâtıniler aslına bakılacak olursa Kur- an dâhil İslam üzerine kutsal kabul gören tüm niteliklerin görünen, herkes tarafından ilk bakışta kavranılan olguların değil daha özde bir şeylerin var olduğu görüşünü dile getirmektedir.

Hız. Ali' nin vefatından sonra hangi imamın hilafete getirileceği konusu Bâtıniler için de öne teşkil etmektedir. Bâtıniler, Büyük Selçuklu döneminde varlıklarını göstermektedir. Büyük Selçuklu devleti ise bilindiği üzere Sünni öğretileri benimseyen ve yürütmekte olan bir anlayışa sahipti. Aynı dönemlerde Şii öğretilerini benimseyen ve bu öğretileri yürütmekte olan devletler bulunmaktaydı.

2.6.3. NUSAYRİLİK

Nusayrilik; Bâtınlık' ten ayrıldığı iddia edilen, Hız. Ali' yi üst insan olarak yorumlayan İslam' ın muhalif bir yorumu olarak değerlendirilebilir. Hız. Ali' yi üst insan olarak yorumlaması bakımından Alevi geleneği ile paralel anlayışları bulunmaktadır. Fakat Alevi geleneği ile Bektaşî geleneğinin gösterdiği temel dinamik uyumları Nusayrilik söz konusu olduğunda Bektaşî geleneğine oranla daha

az bir paya sahip görünmektedir. Nusayrilik geleneği bilimsel literatür ve bilimsel yazınlar göz önünde bulundurulduğunda Hz. Ali' yi ilahlaştıran bir yapıyı da çağrıştırmaktadır.

Nusayriler İskenderun körfezini teşkil eden Bahr-ı Şeridin şark muntehayı şimali zaviyesi üzerindeki dağlarda ve sahillerde, şehirlerde en kesif tabakalarıyla yaşarlar. Mersin, Adana, Tarsus, Silifke ve havalisinde hayli miktarda halk yaşamaktadır. Bu halkın Arap, Türk ve sair bir ırka mensup olduğu hakkında kati bir davada bulunmak da müşkildir. Adana sahasında yaşayan Nusayriler ise büsbütün aykırı bir tip ve seciye göstermektedirler. Nusayriler Moğol ve Tibet dinlerinin salikidir (Said, 2018: 475- 476).

Nusayrilik geleneği Said' in değerlendirmesinde görüldüğü üzere; İskenderun bölgesinde nüfuz teşkil eden etnik köken açısından Arap olduklarına dair fikirler ortaya atılan bir inanç biçimi olarak değerlendirilebilir. İskenderun bölgesinde barınmalarının haricinde Mersin, Adana ve Silifke bölgelerinde de varlık göstermektedirler.

Nusayriler, Hatay il merkezi, Samandağ ve kısmen Adana, Mersin, Tarsus ve İskenderun' da yaşayan bir topluluktur. Nüfusları yaklaşık olarak 350.000' dir. Nusayri Aleviliği gerek ibadet esasları gerekse inanç yapısı ve de gerekse gelenekleri itibariyle Anadolu Aleviliği' nden çok farklıdır. Mezhebin kurucusu, Alevilerin 11. İmamı Hasan' ul Askeri' nin öğrencisi Muhammed bin Nusayr'dır. Türkiye' de Nusayrilerin önemli bir kısmı kendilerini Arap olarak tanımlar (Önder, 2007: 120).

Önder' in Nusayriler hakkındaki değerlendirmesi; yerleşim yerleri, yaşadıkları yerleşim bölgeleri ve nüfusları üzerinden açıklanmaktadır. Alevi geleneği açısından On İki İmam inancı başat bir konuma sahiptir. Nusayrilerde ise; 11. İmam' ın öğrencisi tarafından mezhebin kurulduğu bilgisi bulunmaktadır. Önder de; Alevi geleneği ve Nusayri geleneğinin birbirinden çok farklı esaslar üzerine kurulduğuna dair değerlendirmelerde bulunmaktadır.

Nusayriler, kadınların ruhu olmadığına inanırlar. Onlara göre şeytanlar insanların günahlarından, kadınlar da şeytanların günahlarından yaratılmıştır. Bu bakımdan kadınlar hor ve hakir görülmeye layıktırlar (Fırlı, 1987: 160-161).

Alevi geleneğinde kadın konusu üzerine yapılan bir araştırma metni içerisinde Nusayri geleneğindeki kadının konumu hakkında bilgi verilmek istendi. Kadınlar, Nusayri geleneğinde şeytan ve günah kavramları ile eş değer değerlendirilmektedir. İfade edilen değerlendirmeler göz önünde bulundurulduğunda

Alevi geleneğinde kadının konumu ile Nusayri geleneğinde kadının konumu arasındaki değerlendirme farkları ortaya çıkmaktadır.

Gerek dini tören ve ayin hazırladıklarında olsun gerekse ziyaretlerde olsun kadınlar da erkekler kadar dini faaliyetlerin içindedirler. Diğer taraftan Türk örfünde gördüğümüz kadının aile içindeki konumu ve sosyal hayattaki değeri, Nusayri toplulukları tarafından da aynen benimsenmiştir (Sarıkaya, 2015: 183).

Fığlalı' nın yukarıda ifade edilen değerlendirmesinden farklı olarak Sarıkaya; Nusayriiler de kadının konumu ile alakalı farklı bir yaklaşım sergilenmektedir. Fığlalı' nın değerlendirmesinde kadınlar şeytan ve günah olgularıyla eş değer olarak nitelendirilirken; Sarıkaya' nın değerlendirmesinde kadınlar dini faaliyetler söz konusu olduğunda erkekler ile aynı konumda yer alabilir, sosyal ve alevi durumlarda ise Türk gelenekleriyle paralellik gösteren bir yapıya hâkim olduklarını belirtmektedir.

Nusayri taifeleri Kameri, Haydari, Mütevali, Gıyabi namıyla dört şube veya mezhebe ayrılmış bulunuyorlar. Nusayri âlemi Muhsin- i sırru' l- hafinin zuhur edeceğine ve yalnız cihana Nusayriilerin hükümlan olacağına ehemmiyetle muntazardırlar (Said, 2018: 477).

Said' in değerlendirmeleri Nusayri geleneğinin ya da inancının Alevi geleneğinden özsel olarak farklılıklarını ortaya koymaktadır. Nusayri geleneği kendi içerisinde dört ayrı mezhebe ayrılmaktadır. Temel olarak Nusayri geleneğinin dünyaya hükmedeceği tezi ifade edilmektedir. Bu değerlendirmeler doğrultusunda da Alevi geleneğinin öz dinamikleri ve temel felsefesi açısından farklılıkları göze çarpmaktadır.

Nusayriilerin görüşlerinin temelini Hz. Ali' nin ilahlaştırılması teşkil eder. Onların bütün kollarına göre Ali, mabuttur, Tanrıdır. Ali yerlerin ve göklerin yaratılmasından önce de vardı. O görünüşte imam ise de batını olarak Allah' tır. Ali Allah' tır ve nurundan Muhammed'i yaratmıştır (Fığlalı,1987:160-161).

Yukarıdaki açıklamalar da gösteriyor ki Anadolu Aleviliği bünyesinde birbirine bir o kadar uç fikirlerin bulunduğu bir anlayış olarak ortaya konulmaktadır. Anadolu Aleviliği kendi içerisinde pek çok farklı isimlere sahip olan anlayışlarla

birlikte anılsa da görüldüğü gibi inanç, fikir, felsefi düşünce, ritüeller yönünden birbirine zıt olarak da nitelendirebileceğimiz temel paradigmalara sahiptir.

Muhammed b. Nusayr en- Nemiri (270- 885) tarafından kurulan ve Bâtınlıktan ayrıldığı kabul edilen bir fırkadır. Tanrıyla ilgili kabullerinden dolayı Haydariler ve Kilaziler şeklinde iki alt gruba ayrılan Nusayrilere bu anlayış, Tanrının ikamet ettiği yer ile ilgili kabullerden dolayıdır (Sarıkaya, 2015: 179-180). Sarıkaya' nın Nusayri geleneğindeki mezhep ayrımı ile Said' in mezhep ayrımı birbirinden farklılık göstermektedir. Sarıkaya' nın değerlendirmesinde görüldüğü üzere Nusayri geleneği iki mezhep olarak ifade edilmektedir. Bu mezhepler de Haydariler ve Kilaziler olarak ele alınmaktadır. Değerlendirmede dikkat çeken noktalardan birisi de; Nusayri anlayışının Bâtınlıktan ayrıldığı ifadelerinde görülmektedir.

Diğer gali ve batıni fırkalarda olduğu gibi, aşırı bir şii fırka olan Nusayriyye, başta Şia olmak üzere, doğup geliştiği bölgelerdeki eski kültür ve inançlardan değişik unsurlar alarak bunları bir sistemde birleştirmiş olduğu için, genellikle senkretik yani bağdaştırmacı bir yapıya sahiptir (Öz, 2012: 435).

Öz' ün değerlendirmesinde dikkat çeken unsurlardan biri; Alevi geleneğinin sahip olduğu senkretik yapı ile Nusayri geleneğindeki senkretik yapının içeriksel olmaktan ziyade biçimsel olarak paralellik göstermesidir. Anadolu Aleviliği düşünüldüğünde eski Türk töre ve geleneklerinden, Şaman kültüründen etkilenmesi sonucu Anadolu topraklarında yerleşik bir yaşam sürdürülmesiyle birlikte Anadolu kültürünün de etkileşimiyle birlikte temel akaitlerini oluşturmuştur. Anadolu Aleviliği, tek bir inanç ve kültür biçimini tarif etmekten uzak, senkretik bir yapının unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hatay yöresinde yaşanan Alevilik, kavram olarak Nusayrilik olarak da tanımlanmaktadır. Ancak kavramın tanımı ve günümüzde yöredeki anlamı birçok tartışmayı da beraberinde getirmektedir. Nusayri kavramının Alevilikle aynı anlama gelip gelmediği konusunda bilim adamları arasında bir fikir birliği bulunmamaktadır (Dönmez, 2011: 267).

Dönmez' in ifade ettiği anlamda Hatay yöresi Alevileri- Nusayrililer olarak da birçok eserde ifade edilir. Nusayrilik anlayışının temel olarak dile getirdiği yukarıda

da bahsetmiş olunan ilahlaştırıcı, Hz. Ali' yi tanrısallaştıran, kadınları şeytan olarak betimleyen inanca mensup olmadıklarını söylemektedirler. Cemaatle yahut toplu halde kılınan namaz yahut yapılan dualar, büyük şeyhlerin toplumu ziyareti, bayramlar ve Nusayriliğe giriş merasimleri vesilesiyle yapılır. Bu tür ibadetlere kadınlar katılamayacağı gibi, yola girmesine müsaade çıkmamış bulunanlar da katılamaz (Öz, 2014: 598).

Hz. Ali' nin halife olması gerektiği, Hz. Ali' nin üstün insan olduğu, tanrısallık atfeden gibi çoğaltabileceğimiz düşünce yapıları bulunmaktadır. Nusayrilik anlayışı bu açıklamalarla beraber Anadolu Alevilik anlayışı ve Hz. Ali' nin üstün insan olarak görülmesi fikrinden uzaklaşarak ve daha zıt fikirleri daha büyük ifadelerle ortaya koyan bir anlayışı temsil etmektedir.

Bu bağlam da ele alınan Nusayri anlayışı için Hz. Ali tıpkı Anadolu Aleviliği' nin kökeninde olduğu gibi üstün insan olarak kabul edilmekte, İslam inancına herhangi bir karşıt görüş bulunmamakta, kutsal kitap ve peygamberlerin varlığı gibi İslam inancında yer alan tüm dogmaları kabul eden, İslami bir yorum olarak değerlendirilebilir.

2.6.4. ŞİİLİK

Şiilik geleneği; Bâtınilik ve Nusayrilikten farklı olarak temel bir inanç biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Şii anlayışı Alevi geleneği inançlarını da kapsayan bir inanç biçimi olarak nitelendirilse de bilimsel literatür açısından sorgulanan ve araştırmaya açık alanlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Temel akaitler göz önünde bulundurulduğunda Alevi geleneği ile Şii geleneğinin birbirinden farklı dinamikleri olduğu bilinmektedir. Yukarıda da açıklanmaya çalışılan inanç biçimleri ile Alevi geleneği karşılaştırıldığında en temel ortak noktanın Hz. Ali' ye gösterilen saygı ve sevgi olduğunu söyleyebiliriz.

Şia, Arapça da (şy'a) kökünden gelme bir kelimedir ve "mikdar, süre, sıra, aslan yavrusu, eş ve benzer; misafiri uğurlamak; bir insanın yardımcıları ve ona uyanlar; aynı görüşte olmasalar da bir şey üzerinde birleşen topluluk, fırka, bölük; yayılmak," anlamlarına gelir. Bunlar arasında en yaygın kullanım "tarafdar, yardımcı, fırka, bölük" anlamlarındadır. Kur'an' ı Kerim' de de "fırka, bölük ve tarafdar" anlamlarında kullanılmıştır. Terim olarak Şia, Hz. Peygamber' in vefatından sonra Hz. Ali ve Ehl- i Beytini halifelik için en layık kişi olarak gören ve onu "meşru" halife kabul eden;

ondan sonraki halifelerinde onun soyundan gelmesi gerektiğine inanan toplulukların müşterek adı olmuştur (Fığlalı, 1993: 33).

Şii ya da Şia olarak tanımlanan gelenek en geniş ve yaygın anlamıyla taraftar kelimesi ile bağdaştırılarak kullanılmaktadır. Fığlalı' nın değerlendirmelerinde görüldüğü üzere Şii; Hz. Peygamber' in ölümünün ardından halife olarak Hz. Ali' nin halifeliğini meşru kabul gören, Hz. Ali' nin ardından ise aynı soya sahip kimselerin halifelik makamına getirilmesi gerektiğine inanan bir inanış biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. En temel nokta ise; Şii kültürü açısından halifelğe getirilmeyi hak eden ve bu göreve layık olabilecek kimse Hz. Ali' den başkası olamazdı.

Caferilik, İran Şiiliği' nin yorumu temelinde, Kur- an' da farz kılınan ibadetlerin eksiksiz yerine getirilmesini, Kur- an' da emir ve yasaklara tam olarak uyulmasını zorunlu gören Şii bir mezheptir. İsimin 6. İmam Cafer' üs Sadık' tan alır. Ancak mezhebin kurucusunun Cafer' üs Sadık olduğu tartışmalıdır. Anadolu Alevileri de Cafer' üs Sadık' ı imam olarak benimser, ona büyük sevgi ve saygı duyarlar (Önder, 2007: 123).

Şiilik genel olarak bakıldığında hemen hemen bütün kaynaklarda Hz. Ali taraftarlığı olarak nitelendirilmektedir. Tarihi olarak kayda geçmiş olan Hz. Muhammed' in vefatından sonra kim halife olacağı yönündeki, sorulara da Şiiler, Hz. Ali' nin olması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Alevilik geleneği bünyesinde barınan bu temel görüş Alevi, Şii anlayışının özünü temsil eder niteliktedir. Peygamberin ölümünden sonra imam ve halife olarak Hz. Ali' nin gelmesini isteyen, Hz. Ali' ye ve Ehl-i Beyt' e son derece önem veren bir anlayışın izlerini bulmak mümkündür.

İçinde bulunduğumuz zaman diliminde Şii nüfusun en yoğun olduğu ülkeleri şöyle sıralamak mümkündür. Şiiler, İran, Irak, Bahreyn ve Azerbaycan' da çoğunluğu oluşturmaktadırlar. Ayrıca körfez ülkeleri, Suudi Arabistan, Pakistan ve Afganistan' da önemli miktarda Şii nüfus mevcuttur (Şahin, 2006: 40).

Şahin değerlendirmesinde; Şiilerin nüfuz sahibi oldukları ülke ve bölgelerden bahsetmektedir. Türk sosyo- kültürel yapısı göz önünde bulundurulduğunda en dikkat çeken ülkelerden birisi de; Azerbaycan' dır. İstanbul' da birçok bölgede yaygınlık gösteren ve yaşam alanına sahip Azeri Türleri Şii geleneği zümresi

içerisinde yer almaktadır. Bu açıdan düşünüldüğünde sosyal yaşam ve dini yaşam koşulları açısından Anadolu Aleviliği ile ortak noktası; Hz. Ali ve Ehl- i Beyt sevgisi üzerinden kuruludur.

Nüfusları yaklaşık olarak 300. 000 civarında tahmin edilen, çoğunluk olarak Kars, Iğdır, Ardahan ve İstanbul’ da yaşayan Şiilerin tamamı Azeri Türkü’ dürler. Caferi mezhebini benimseyen İran Şiiliği ile Anadolu Aleviliği arasında Ehl-i Beyt sevgisi ve imam inancı dışında hemen hiç ortak yan yoktur. İbadet ve İslam anlayışı itibariyle bu iki mezhep birçok temel kabulleri itibariyle karşıttırlar (Önder, 2007: 121).

Önder’ in değerlendirmesi Alevi geleneği ile Şii geleneği arasındaki paralel olarak kabul edilebilecek en temel noktanın Ehl- i Beyt sevgisi üzerine kurulu olduğunu göstermektedir. Alevi zümre ile Şii zümrenin İslam inancını yaşama biçimleri ve ritüelleri de göz önünde bulundurulduğunda farklılıklar bariz bir biçimde görülmektedir. Bazı bilim alanlarında Caferi mezhebi adı altında birleştirilen Alevi ve Şii mezhebinin temel dinamikleri, ritüelleri ve inancı sosyal yaşama uygulama açısından zıt olarak nitelendirilmeyecek olsa dahi birleştirilebilmesi de mümkün görünmemektedir.

Şia’ya göre Hz. Ali, Hz. Muhammed’ ten sonra insanların en üstünüdür. Onun imamlık ve halifeliği Allah ve Resulü tarafından farz kılınmıştır. Başta Ali olmak üzere çocukları da imamete en yakın insanlardır. Tarihi olaylar göstermektedir ki, Şiilik en erken Hz. Hüseyin’ in Kerbela’ da öldürülmesinden sonra siyasi bir temayül olarak kamuoyu oluşturmak açısından müsait bir zemine kavuşmaya başlamıştır. Bu acı olay Ali ve oğullarının haklarını aramak ve intikamlarını almak amacıyla girişilen bir takım siyasi olayların nirengi noktası olmuştur. Çünkü Hz. Hüseyin’ in şehit edildiği 680 yıllarına gelene kadar, İslam dünyasında yaşayan Müslümanlar, Hariciler dışında ne Sünni ne de Şii idiler; onlar sadece Müslümanlardı (Özbilgeç, 2007: 24).

Özbilgeç’ in değerlendirmesi göstermektedir ki; Şii geleneği açısından Hz. Muhammed’ den sonra en üstün kabul edilen isim Hz. Ali’ dir. Anadolu Aleviliği’ nde üstün insan olarak kabul gören anlayış bu anlamda Şii geleneğinde de bulunmaktadır. Şii geleneği ile Alevi geleneğinin bir diğer ortak noktası ise; imamet anlayışıdır. İmamet anlayışı Ehl- i Beyt soyunun devamı açısından son derece önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle Şii ve Alevi gelenekleri açısından imam soyunun korunması, yürütülmesi ve devamı; imam soyuna kastı olanları lanetlemek temel dinamikler arasında yerini almaktadır.

Şia, Hz. Peygamber' den sonra devlet başkanlığının Hz. Ali ve evladına ait olduğuna dair bir inanca sahip olarak İslam tarihindeki gelişmeleri buna göre yorumlayanlara verilen genel bir addır. Şia, Hz. Ali' nin imametini ve veraset yoluyla onun neslinin imametini kabul ve teslim ederler. Onlar böylece imamet meselesini tamamen bir inanç konusu haline getirmişler ve hatta imanın asli unsurları olarak görmüşlerdir (Sarıkaya, 2015: 136- 137).

Genel olarak toparlayacak olursak; bu bölüm adı altında Şii geleneğinin etimolojik olarak ne anlam ifade ettiği ve Alevi geleneği ile olan ilişkisi değerlendirilmeye çalışıldı. Şii geleneği Hz. Ali ve Ehl- i Beyt sevgisi üzerine kurulmuş; imamet anlayışının önemsendiği bir gelenek olarak karşımıza çıkmaktadır. Geleneğin devamı ve korunması açısından imamet anlayışının devam ettirilmesi; imamet soyuna kast edenlerin ise lanetle anılması gerektiği Şii geleneğinin temel dinamikleri arasında yer almaktadır.

Kerbela katliamları her yıl büyük bir matemle Şii ve Alevi zümre tarafından anılmaktadır. Meselenin özüne bakıldığında ise; Şii ve Alevi gelenekleri için Kerbela Katliamı bir dönüm noktası oluşturmaktadır. Tarihin bu aşamasına kadar İslam inancı içerisinde var olan Müslümanlardı. Şii, Alevi veya Hanefi gibi mezhepsel ayrılıklar mevcut değildi. Tarihsel açıdan dönemler göz önünde bulundurulduğunda Hariciler dışında muhalif bir görüş ortaya çıkmış değildi. Sonuç itibariyle Alevi ve Şii gelenekleri tarihsel süreç değerlendirildiğinde dini etkenler kabul edilmekle birlikte siyasi bir muhteva ile karşımıza çıkmaktadır.

2.7. ALEVİLİĞE ÖZGÜ TEMEL TOPLUMSAL KURUMLAR

2.7.1.DEDELİK

Dedelik kurumu Alevi geleneği açısından son derece önemli bir yere sahiptir. Alevi geleneğinin öğretileri ve temel akaitlerini topluluğa yayma görevi dedeler tarafından sağlanmaktadır. Özellikle kırsal yerleşim dönemlerinde dedelerin konumu ve işlevi Alevi zümrenin ibadet ve sosyal yaşamlarını etkilemesi ve yönlendirmesi düşünüldüğünde başat bir konuma sahip olduklarını söyleyebiliriz. Kırsal bölgelerden şehre göç eden Alevi zümre, kendi sosyal yaşamları ve dini ritüelleri göz önünde bulundurulduğunda ' farklı' olan kesimlerle karşılaştığında yapısal olarak

çözölmeye başlayan birtakım kuralları oluşmaya başlamıştır. Bu kurumlardan birisi de; dedelik kurumu olmuştur.

Köylerde, Alevilerin dini ritüeli olan ayin- i cemi yönetirler. Ayin- i cemin başlayabilmesi için halkın arasında iç barışın sağlanmış olması gerekir. Bunun için dede halk arasındaki ihtilaflara çözüm getirmek için bir yargılama görevi üstlenerek topluluğun huzurunu bozan kişiler cezalandırılırdı (Gümüş, 2011: 23).

Cem ibadeti aynı zamanda Ayin- i Cem olarak da tanımlanmaktadır. Cem ibadetinin literatürde geçen birçok farklı tanımlaması bulunmaktadır. Cem ibadetinin başlaması ve yürütölmesi açısından topluluk arasında barış ve huzurun sağlanmış olması en temel şartlar arasında yerini almaktadır. Eğer topluluk arasında husumet sahibi kimseler var ise; dedenin ilk görevi husumeti sonlandırmak ve tarafların birbirlerinden razı olduklarını dile getirene kadar sosyal yargıyı sağlaması gerekmektedir.

Geleneksel zamanlarda Türkmen Alevilerin sosyal, kültürel, hukuki, siyasi ve dini hayatın merkezinde her zaman dedeler bulunmaktadır. Zaten cem törenlerinin ana aktörü dededir. Dede olmadan asla dini, sosyal ve kültürel merasimler gerçekleştirilemez. Dedeler sadece dini otorite değil aynı zamanda dünyevi otoriteyi de temsil ederler (Coşkun, 2018: 59). Coşkun' un değerlendirmesinde ifade edildiği üzere cem ibadetinin ana aktörü dedeler olarak gösterilmektedir.

Yapılan alan araştırması sırasında edinilen bilgilerden birisi; bizzat dedelik görevini yerine getiren bir dede tarafından Alevi geleneğinde cem ibadetinin dede ve ana ile birlikte yürütölmesi gerektiğinin zorunluğu üzerinedir. Dedeler ve analar hem cem ibadetinin hem de Alevi geleneğinin ayrılmaz parçaları olarak değerlendirilmektedir. Günümüzde cem ibadetlerinde dedenin varlığı olmazsa olmaz bir anlam olarak ifade edilirken, anaların posta oturması ve cem ibadetini yürütmesi sembolik bir görev olarak değerlendirilmektedir.

Alevi geleneğini sürdürenler açısından dedeler, Alevi toplumunu örgütlemekte, cem törenlerine başkanlık etmekte, küsleri barıştırma gibi sosyal rolleri benimseyen hem eğitici hem denetleyici hem de toplum bünyesinde barınanları adeta bir kurum bir yapılanma adı altında toplaması bakımından başat bir

konumda yer almaktadır. Dede Alevi cemaati içinde, toplantıların düzenini sağlayan ve toplumun dini eğitim ve öğretimini üstlenen en önemli kişidir (Öz, 2012: 37).

Dedelerin Alevi geleneği toplumu üzerindeki bu öneminden ve tarihsel süreçten beri var olan fikirlere birisi de dedelerin bilgili kişiler olması gerektiği yönündedir. Bazı kaynaklar da dedelerinin soyunun peygamber soyundan geldiğine dair bilgiler bulunmaktadır. Peygamber soyundan gelmiş olmalarını ise; on iki imam inancına bağlı olarak ortaya koydukları sebeplerden bir tanesi durumundadır. Bu bağlamda dedelerin birçoğunun şecereleri mevcuttur. Bu şecereler dedelerin peygamber soyundan geldiğini gösterir belge olarak kullanılması, noterde tasdik edilmesi gibi yapılan adımlar Alevi dedelerinin peygamberlik sıfatına, peygamber ocağından gelmenin önemini gözler önüne sermektedir.

Selçuklular döneminde de Anadolu'da İslâmlaşmış Türkmenlerin din ulularına dede ve baba denilmekte idi. Bunlar din büyüğü ve aynı zamanda boyların başları idiler (Melikoff,1994: 31). Alevilik geleneği bünyesinde yer alan, bu geleneği etkileyen pek çok düşünce tarzından metnin diğer bölümlerinde değinmiştik. Dedelik konusuna gelindiğinde ise; Aleviliğin tasavvufi bir yanı olduğunu ve tasavvuftan beslendiğini söylemek yerinde bir değerlendirme olacaktır.

Tasavvuf anlayışının temelinde insanın kendisini, bedenini, ruhunu ve nefsinin terbiye etmesi yatmaktadır. Arayış içerisinde olan kişi tüm bu terbiye ya da arınma olarak ifade edebileceğimiz hali içerisinde bir rehber ihtiyacı duyacaktır. Yaşayacağı bu manevi serüvende ona bilgisiyle ve tecrübesiyle eşlik edebilecek önemli bir yol arkadaşına ihtiyacı duyacaktır. Tüm bu sebeplerden ötürüdür ki Alevi geleneğinde arayışa, tüm terbiye merhalelerine erişebilmek adına girdiği bu yolculukta kendisine yol gösterecek kişi dede olarak adlandırılmıştır. Dedeler, Alevi geleneğinde önemli bir yer teşkil eden, başlıca ritüellerinden olan cem ibadetlerinde adeta rehberlik görevini üstlenmektedir.

Alevi dedelerinin çoğu eski Türk kültüründeki ozan tipine sahip, inançlarını, erkânlarını ve geleneklerini manzum biçimde, didaktik olarak takdim eden kişilerdir; Alevi dedelerinin aynı geleneği devam ettirmeleri nedeniyle tarihi süreçte Alevi ocakları ve zümreleri arasında dini farklılaşma önemli boyutlara ulaşmıştır (Sarıkaya, 2015: 232). İslam'ın Ehlibeyt yorumu olan Alevi geleneğinde cem

törenlerinin, diğere bir anlamda dinsel önderlerinin adı dede olarak karşımıza çıkmaktadır. Dedeler, Alevi geleneğine bağılı bireylere cem ibadetlerinde bir nevi başkanlık eden hem dini hem eğitici ve sosyal statüleri bulunan önemli bir makamda bulunmaktadır.

Alevilikte dedelik kurumu, fertleri yargılayan ve böylece adaleti sağılayan bir cemaat mahkemesi olduğı gibi Alevî toplumunun insanlarını bireysellikten kurtararak kuvvetli bir dayanışma meydana getiren manevî bir otoritedir. Özellikle cem törenleri ile taliplere cemaat kültürünü öğreterek ve benimseterek, kültürleme ve eğitim fonksiyonlarını da yerine getirmektedirler (Arslanoğılu, 2001: 7). Arslanoğılu' da dedelik kurumunu salt dini bir lider olarak görmekten ziyade dedelik kurumunun sosyal ve idari içerikli görevlerine de vurgu yapmaktadır.

Alevî dedeliğı ile Şamanlar arasında benzerlikler görülür. Şaman; doktor, üfürükçü ve büyücüdür. Tanrı ile insanlar arasında aracılık görevi yapar, zaten Tanrı tarafından seçilmiş bir kişidir. Şaman doğuştan geniş hayal gücüne sahip, mistik ve doğuştan zekidir. Doğanın sırlarını bilir, ozandır, şiirler okur ve deyişler söyler (Bozkurt,1990: 97).

Bozkurt ise; dedelik kurumunu kökeni itibariyle Şaman kültüründeki Şamanist önderlerin rolleriyle birbirine benzerlik gösterdiği konusunda açıklamalar getirmiştir. Alevi dedelerinin var olan görev ve icraatları ile şaman önderlerinin görevleri arasında paralellik olduğı görüşünü yansıtmaktadır.

Dedeler çeşitli yetişme ve eğitim derecelerinden geçerek bilgi ve görgülerini artırarak posta oturabilirler. Alevi inancında el ele el hakka bağılıdır inancı gereğince her dedenin görülebileceğı başka bir dede ocağı bulunmaktadır. Bu sebeple dedeler de bir başka dede önünde hesap verir ve yargılanırlar (Bozkurt,1990: 96).

Bozkurt' un değerlendirmesi Alevi geleneğı' nde dedelik kurumunun anlamlandırılması ve yorumlanması açısından önem arz etmektedir. Dedelik kurumuna getirilecek kimseler belli aşamalar ve eğitimlerden geçmektedir. Ayrıca dedelik görevini yerine getiren kişiler bağılı oldukları ocak dedeleri tarafından görgü cemi adı altında yargılanır ve yıl boyunca yapılan eylemlerden ötürü hesap vermektedirler. Günümüzde bu geleneklerin çözülmeye yüz tuttuğunu ve bazı

dönüşümler yaşadığını söyleyebiliriz. Alan araştırmalarında dedelik kurumu ve yönetsel faaliyetler görüşme grubu tarafından kritize edilmektedir.

Alevilikte biat bir pire bağlanmak anlamına gelir. Dedeye biat eden Hz. Muhammed' e ve dolayısıyla Hz. Allah' a biat etmiş sayılır. Talip böylece Hakk' a ulaşacaktır. Bunun adına Alevilikte el ele el Hakk' a bağlıdır denilir (Zelyut,1992: 66). Zelyut dedelik kurumunun özü itibariyle nereden geldiği ve hangi soya bağlı oldukları yönünde düşüncelerini dile getirmektedir. Alevi dedelerinin soy olarak peygamber soyundan geldikleri ve bunu kanıtlamak amacıyla şecerelerini noter vasıtasıyla tasdiklediklerini belirtmiştir. Zelyut ise bu açıklamalara paralel olarak Alevi dedelerinin peygamber soyundan gelmiş oldukları için ona biat eden kişilerin aynı zamanda peygambere ve Hz. Ali' ye de biat etmiş sayılacağı görüşüyle desteklemektedir.

Alevi- Bektaşî topluluklarında din, ahlak, hukuk, siyaset, ekonomi, eğitim alanındaki tüm kurumlar, tarihsel derinlik içerisinde oluşmuştur. Bunlar arasında inanç ve sosyal hayatta etkin olan dedelik kurumu, örf hukukunun bir ifadesi olan düşkünlük kurumu ve yol kardeşliği anlamında musahiplik kurumu en belirleyici olanlardır. Bu kurumlar içerisinde dedelik kurumu tarihten günümüze her zaman merkezi bir role sahip olmuştur (Bal, 2002: 67). Bal, dedelik kurumun merkezi bir rol oynadığını, dini önderliğin dışında sosyal kardeşliği sağlaması, küsleri barıştırması gibi pek çok sorumlulukların aktörü olarak yorumlamaktadır.

Dedeler ve dedelik kurumu, Anadolu Aleviliğinin bel kemiğini oluşturmaktadır. Alevi topluluğunun dini önderleri olan dedeler, yüzyıllar boyunca dini ve sosyal hayata yön vermişlerdir. Kurumsal anlamda Aleviliğin merkezinde yer alan dedeler, her şeyden önce Alevi inanç, örf, adet ve geleneklerinin yeni kuşaklara öğretilip aktarılması misyonunu üstlenmiş olup, bu inanın yüzyıllar boyunca yaşamasının garantörü olmuştur (Yıldız, 2004: 322). Yıldız, Alevi geleneğine bağlı kimseler için dedelerin ne kadar önemli olduklarını, ondan öğrenecekleri bilgilerin kuşaktan kuşağa aktarıldığını bundan dolayı dedelerin merkezi bir konumda olduğundan bahsetmektedir.

Subaşına göre; dedelik Alevi topluluklarında, peygamber soyundan geldiğine inanılan, dini önderlere denmektedir. Dedeler ve dedelik kurumu Anadolu

Aleviliğinin yaşamasında ve sonraki nesillere aktarılmasında hayati bir konumu işgal etmektedirler. Alevi toplumunun temel taşı olan dedeler, ilahi bilginin taşıyıcısı, dinsel hiyerarşinin en üst noktasındaki yer alan “kutsal- Tanrısal figürdür” (Subaşı, 2004, 72). Subaşı, dedelerin peygamber soyundan gelmiş oldukları düşüncesiyle hareket ederek kavramı açıklamaktadır. Aynı zamanda dedelik kurumunun ilahi tarafına da vurgu yapmaktadır.

Sonuç olarak tüm fikirleri ve açıklamaları göz önünde bulundurduğumuzda Anadolu Alevileri için dede olarak adlandırılan kişiler peygamber soyundan geldiğine inanılan, inanç ritüellerinin yerine getirilmesinde cem törenlerini yöneten, Alevilikte’ ki musahip anlayışının taraflar arasında oluşmasını sağlayan, küskünlerin barışına aracılık eden dini, sosyal, idari, fikri pek çok vasıfları bünyesinde barındıran kişiler veya önderler olarak değerlendirebiliriz.

2.7.2. MUSAHIPLİK

Musahiplik Alevi geleneğinde dedelik kurumu kadar önemli ve dedenin görevleri arasında yer alan yol kardeşliği anlamını taşımaktadır. Musahipliğin tanımı konusunda bilim çevresinde genel kabul görmüş en net biçimde olan ifadeler yol kardeşliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Alevi geleneğine mensup her iki ailenin birbirlerine ömür boyunca hayatı ilgilendiren her alanda her konuda yol birliği yapması anlamına gelmektedir.

Musahiplik, özde Müslümanların Mekke’ den Medine’ ye hicretinde geliştirilen ‘ kardeşlik’ kurumunun sonradan kurallara bağlanarak geliştirilmiş şeklidir (Önder, 2007: 126). Önder yukarıdaki ifadeden de anlaşılacağı gibi farklı bir açıdan değerlendirme yapmış olup muhasiplik anlayışının ya da ritüelinin tarihsel kökeni olarak ifade edebileceğimiz bir görüşü dile getirmektedir.

Her Alevinin bir rehberi, bir piri ve bir mürşidi olması gerekir. Bundan başka gerçek Alevî olup cem törenlerine katılarak halkada yer alabilmesi için bir de musahibinin olması şarttır. Musahiplik, dünya ve ahiret kardeşliğidir. Yine musahip olan aileler, gerçek mânâda dünya ve ahiret kardeşi oldukları için mallarını ortak olarak kullanabilirler. Bu kardeşlik kan kardeşliğinden de ileridir. Çünkü musahip olan ailelerin çocukları ve torunları yedi göbeğe kadar birbirleriyle evlenemezler (Arslanoğlu, 2001: 14).

Musahiplikte esas olan anlayış her iki ailenin birbirine kandan, candan ve ruhen bağlı olmalarını iki farklı ailedeyken tek bir can olabilmeyi anlatmaktadır. Bekâr bireylerin değil evli çiftlerin musahip olabileceği en birincil şart olarak karşımıza çıkmaktadır. Yol kardeşliği yapılırken belli kural ve nizamlar uygulanmaktadır.

Musahip olacak canlar ve eşleri gündüzden buna hazırlanırken bir boy abdesti alırlar. Ellerin yıkanması Tanrı'nın yasakladığı şeylere el uzatılmışsa ise, elin arınması, ağza alınan su ağzın arınması için, burun ise buruna alınan yasak kokulardan arınması, yüze sürülen su utanılacak işlerden yüzün arınması içindir (Yörükan, 1998: 317). Görüldüğü gibi musahip olmanın belli şartları olduğu gibi ritüel yerine getirilmeden önce ve ritüel esnasında bazı kurallar uygulanmaktadır. Eşlerin tören öncesi yıkanıp abdest almaları bu ritüelin başlamadan önceki kısmına işaret etmektedir.

Musahip töreni yapılırken iki musahip ve eşleri ile birlikte 4 kişi bir rehber bulunur. Böylece 5 kişi Ehl-i beyti temsil etmektedirler. Rehber talibin boynuna bağladığı bir poçu veya başörtüsü ile onu çeker. Talip Hz. İbrahim'e gökten inen kurbanı temsil eder, boynu bağlı olduğu halde, ellerini de ayak gibi kullanarak yürür ve böylece halkaya götürülür. Bu sırada karısı da onun eteğinden tutmuş vaziyette ilerler. Sonra pir yolun zahmetli ve güç bir yol olduğunu talibin buna dayanamayacağını söyler. Öğretildiği şekilde buna cevap veren talibe, 7 farz üç sünnete uymasını, eline, diline ve beline sahip olmasını, sır saklamasını söyler ve öğütler verir ve ondan söz alır. İşte bu söz almaya ikrar denir. Bu törenden sonra ona hayırlı (hayır dua, gülbank) vererek üyeliğini kutlar. Sonra talip karısı musahibi dedeye niyaz ederler (Eröz, 1990: 139).

Yukarıda musahip olunmadan önce yapılması gerekenler üzerinde fikirler beyan etmiştik. Burada ise; muhasiplik törenin yerine getirilirken eşlerin yapması gereken bir takım kurallar anlatılmaktadır. Cemevlerinde muhasiplik yerine getirilirken taraflardan söz istenir. Aynı zamanda bu yolun zorlu ve mücadele gerektiren bir yol olduğunu Alevilik geleneğinin temel felsefesi olan eline, diline, beline hâkim ol anlayışa bağlı kalmaları gerektiği sözel olarak ifade edilir. Tarafların sır tutmasının istenmesi de bu törenin önemli adımlarından biridir.

Alevi dedelerinin çoğu eski Türk kültüründeki ozan tipine sahip, inançlarını, erkânlarını ve geleneklerini manzum biçimde, didaktik olarak takdim eden kişilerdir; Alevi dedelerinin aynı geleneği devam ettirmeleri nedeniyle tarihi süreçte Alevi ocakları ve zümreleri arasında dini farklılaşma önemli boyutlara ulaşmıştır (

Sarıkaya, 2015: 232). Görüldüğü gibi hayat boyu iki ailenin birbirlerine deyim yerindeyse yaşam koçluğu yapmaları yerine geçebilecek bu törenler; yaşamın dini, sosyal, idari, fikri ve felsefi pek çok noktasına dokunmaktadır.

Musahiplikte tarafların evli olması kadar beklenen bazı koşullarda mevcuttur. Her iki tarafın da sosyo- ekonomik yönden birbirlerine denk sayılabilecek durumda olmaları beklenmektedir. Aynı zamanda aileler arasında herhangi bir husumetin olmayışı da beklenen davranışlar arasında yerini almaktadır. Bu töreni yerine getirebilmek için tarafların ve tek tek bireylerin yüz kızartıcı bir suç işlememiş olması hem musahiplik adımı için hem de Aleviliğin temelini oluşturmaktadır.

Bir musahip, musahibinin evine davetsiz girebilir, teklifsiz sofrasına oturabilir. Elinde bulunan her şeyi -namus dışında- musahibi ile paylaşması gerekir. Musahiplerin çocukları, kardeş ya da bacı çocukları sayıldıkları için aralarında evlenemezler. Çünkü birinin kardeşi diğèrinin de kardeşidir, birinin malı diğèrinin de malıdır (Keskin, 2004: 45). Keskin' in de yukarıda belirtmiş olduğu gibi şeref ve namus kavramları dışında musahiplerin birbirleriyle her şeyi paylaşmaları, dertlerine ortak olmaları, birbirlerine karşı kötülük ya da fena sayılabilecek söz veya davranışlarda bulunmamaları gerektiği sosyal görevleri arasında yer almaktadır.

Alevi/ Bektaşi geleneğinde musahiplik, daha önce ikrar vermiş olan veya kan bağı taşımayan evli iki kişinin eşleri ile birlikte, dedenin ve cem topluluğunun önünde, 'Hakk' a Yürüyünceye' kadar kardeş kalacaklarına, birbirlerini koruyup kollayacaklarına, birlik ve beraberlik içinde yaşayacaklarına dair söz vermeleri biçiminde gerçekleştirilen manevi kardeşliği ifade eder (Korkmaz 1993: 253).

Musahiplik anlayışında görüldüğü bir çok kural, yerine getirilmesi gereken sorumluluklar silsilesi bulunmaktadır. İki tarafında her alanda birbirlerine destek olmaları, kötülükten uzak durmaları ve herhangi birinin suça karışmaması gerekmektedir. Suça karışan taraflardan biri için musahibi de aynı suça tabi tutulacaktır.

Musahiplik, Alevilikte önemli sosyal ve geleneksel kurumlardan biri olup Hakikat kapısı içinde yer alır. Musahip olmuş birisi yol kardeşi (musahibi) ile birlikte sorguya çekileceğinden musahip olmuş kişiler suç işlememeye özen göstermelidirler. Musahiplikten, toplumda "sosyal kontrol" aracı olarak yararlanılabilir (Gül, 2014: 74). Yukarı da ifade etmiş olduğumuz gibi musahip olarak birbirlerini tanıyan ve bunun cem evinde ritüellerinin yerine getirilmesi sonucunda bitmiş bir olay olarak

yorumlanamaz. Törende taraflar muhasip ilan edildikten sonra da hareketlerine, söylemlerine ve eylemlerine dikkat etmekle yükümlüdür. Şayet taraflardan biri bu kurala riayet etmezse musahip kardeşi de onun yapmış olduğu davranıştan dolayı suçlu olarak adlandırılacaktır.

Alevilikte önemli bir yeri olan Musahiplik için de bazı kurallar vardır. Görgü cemlerinde evli olan ve musahip olan çiftler katılır. Musahip olmak görgü cemlerine katılmanın ilk koşuludur. Bir yıl ya da daha az süre musahipliği denenen çiftler artık herkesin katıldığı bir cemde dünya kardeşliklerini ilan ederler (Canikli, 2009: 57).

Canikli' nin değerlendirmesi hem Alevi zümre hem de bilimsel literatür açısından paralellik gösteren noktalara işaret etmektedir. Musahip olabilmenin ilk temel koşulu evli olmaktır. Sosyal, siyasi, ekonomik ve dini açıdan eşit şartlara sahip olunması son derece önem verilen konulardan birisidir.

Musahiplik Alevi inancının en önemli basamağını teşkil eder. Cemaatin ayakta kalmasında ve varlığını sürdürmesinde bu kolektif dayanışma ilkesi, iç direnci meydana getirmesi bakımından toplumsal bir yapıyı ortaya koyar. Musahiplik, topluma giriş ayinini tamamlamış, Alevi vatandaşı olmanın bir sembolüdür (Türkdoğan, 2018: 237).

Sonuç olarak toparlayacak olursak; musahip olmak yol kardeşliği anlamına gelmektedir. Tarafların musahip olabilmeleri için birtakım kurallar dizini bulunmaktadır. Cem evinde musahip oldukları ilan edilecek tarafların tören öncesi, tören sırası ve tören sonrasında yapmakla yükümlü oldukları bir takım eylemler ve sorumluluklar mevcuttur. Musahip olma anlayışı sosyolojik açıdan bakıldığında tarafların birbirine birlikte yaşam sözü verdikleri, her iyi ve kötü anı birlikte atlabileceklerine dayanan önemli bir sosyal sistem olarak değerlendirilebilmekteyiz.

2.7.3. DÜŞKÜNLÜK

Dedelik ve musahiplik kurumu Alevi geleneği açısından ne kadar büyük bir öneme sahip ise düşkünlük kurumu da bir o kadar büyük bir önem ve konuma sahiptir. Düşkünlük Alevi bireylerin sorumlulukları, yerine getirmesi beklenen davranışları ve gelenek açısından sorun teşkil edebilecek eylemlerin sorgulanmasını ifade etmek için kullanılan bir kavramdır.

Düşkünlük kişiye işlediği suçtan dolayı ceza verilerek belli bir süre tarikata alınmamasıdır. Düşkün kişi tarikata alınmaz, toplum içine sokulmaz, selam verilmez, alış-veriş yapılmaz. Cezayı çektikten sonra ceza bitim süresinin sonunda düşkün suç işlememiş ve düzelmişse düşkünlüğü ‘düşkün kaldırma’ töreni ile kaldırılır (Er, 1996: 45).

Muhasiplik konusunu ele alırken taraflardan birinin işleyeceği suçtan diğerlerinin de sorumlu olacağını dile getirmiştik. Aslına bakılacak olursa en basit ve en yalın ifadeyle suç işlemiş olan Alevi geleneğine mensup kişinin ceza alması durumuna verilen bir tanımlamadır. Düşkünlük bünyesinde de bir takım kural ve kaideler mevcuttur. Nelerin suç olduğu ve dereceleri de bulunmaktadır.

Düşkünlük geçici ve sürekli olmak üzere ikiye ayrılır. Ebedi olan düşkünlüğe “yoldan düşme” denilir. Bunların artık o topluluk içinde yaşamasına imkân yoktur. Geçici düşkünlük ise katlanılan fakat katlanılması çok ağır olan bir cezadır. Düşkün olana selam verilmez, selamı alınmaz, konuşulmaz, hiç kimse bir eksikliğini gidermez, evine gidilmez, kimsenin evine gelemmez, malı davarı komşusuna katılmaz düğününe gidilmez, düğüne çağrılmaz, bayramlarda bayramlaşmaz, hastasının hali sorulmaz özetle toplumdan atılır. Bir durum istisnadır. Cenazesi olursa cenaze kaldırılarak evine gidilir, ekmeği yenmez, suyu kahvesi içilmez. 40 gün teselli bulması için normal konuşulur fakat bu süre bitince tekrar eskisine dönülür (Eröz, 1990: 144- 145).

Düşkünlük işlenen suçun ne olduğuna bağlı olarak ya tamamen topluluktan dışlanmasını ya da kısmen belli bir süreliğine kişinin topluluktan dışlanmasını ifade etmektedir. Düşkün olarak duyurulan ve toplumdaki soyutlanan bireylerin tekrar topluluğa kabul edilmesi zor gözüyle kabul edilmektedir. Cenaze törenleri dışında kişiyle kurulan sosyal ilişkiler ve iletişim faktörü ortadan kaldırılmış kadar yoktur denilebilir.

Aleviler, Sünni dünya karşısında kendi cemaat özelliklerini koruyabilmek için bir takım dini tabularla aralarına keskin sınırlar koymuşlardır. Bu aynı zamanda

onlarda, farklı olma ve seçilmişlik bilincini takviye etmiştir. Musahiplik, düşkünlük kurumları savunma refleksi ile sistematize edilmiş kurumlar olarak görülmektedir (Aktürk, 2013: 37). Burada musahiplik, dedelik ve düşkünlük gibi oluşumların aslına bakılacak olursak merkezi otoriteye ya da Sünni anlayış ilkelerini benimseyen kişilere karşı kendi buyruklarını oluşturan, kendi kuralları koyan ve yürüten bir birlik olma özelliği ifade edilmektedir.

Geleneksel Alevi toplumunda sosyal kontrol mekanizması görevi yürüten düşkünlük sistemini artık şehir ortamında uygulamak mümkün değildir. Bunda, hem dedelik kurumunun fonksiyonunu icra edememesinin rolü hem de şehir ortamının homojen yapısı etkili olmuştur (Aktürk, 2013: 38). Üzerinde durulması gereken en önemli noktalardan birisi de Aktürk' ün ifade etmiş olduğu şartların ve zamanın değişmesi faktörü olacaktır.

Düşkünlük, musahiplik gibi Alevi geleneğinde temel rolde yer alan anlayışlar zamanın ve koşulların değişmesi hatta dünyanın değişmesiyle birlikte bir takım değişim ve dönüşüm sürecinden geçmektedir. Değişimin yaşandığı her topluluk her kurum ve her anlayışta olduğu gibi musahiplik ve düşkünlük ile alakalı dile getirilen kurallar, normlar bugün varlıklarını ne kadar sürdürebiliyor ve geçerliliğini ne kadar koruyor gibi sorular akla gelmektedir.

Zina etmek, adam öldürmek, hırsızlık yapmak ve yolla ilgili sırları ifşa etmek kesinlikle hoş görülmez. İşlenen suçların devlet tarafından uygulanan müeyyideleri bir yana, bunları işleyenler dede tarafından Alevi toplumu dışında bırakılma yahut kendisine boykot edilme anlamında düşkünlük cezasına çarptırılırlar (Öz, 2012: 38).

Yukarıda bahsi geçen gerek musahiplik gerekse düşkünlük için ifade edilen buyrukların bugün geçmişe nazaran önemini yitirdiğini ifade etmek yanlış bir yorumlama olmayacaktır. Amacımız bu sosyal sistemlerin tamamen bittiğini ya da işlevini yitirdiğini açıklamak değil değişim ve dönüşüm süreçleri, Aleviler' in şehirlere göç etmesiyle birlikte bu sosyal sistem sistemler de bu olgulardan etkilenecek geçmiş dönem uygulamalarına nazaran işlevselliğini azaltarak varlığını sürdürmeye çalışmaktadır.

Düşkün kimselerin düşkünlükleri kaldırılıncaya kadar Alevi toplumu onlarla irtibatını keser ve onları boykot eder. Şüphesiz sosyal bir varlık olan insanın

bulunduğu toplum içinde itibarını kaybetmesi ve beraber yaşadığı insanların ona değer vermemesi, büyük bir ceza olarak algılanmalıdır (Öz, 2014: 781). Bu açıdan değerlendirildiğinde düşkün olan kimsenin toplumdan dışlanması ağır bir cezai yaptırım olarak görülmektedir.

Cem' e düşkün olanlar alınmaz. Alevi- Bektaşî geleneğinde suç işleyen kimseye 'düşkün', bu konunun tümüne de 'düşkünlük' denir. Suç işleyen kimseye cezayı dede verir. Düşkün olan bir kimse toplumda dışlanır. Alevi toplumunun bu kuralı bir disiplindir (Canikli, 2009: 50). Düşkünlük hem Alevi geleneğinin hem de dedelik kurumunun yargı sistemine benzer yapısını ortaya koymaktadır. Topluluk içerisinde yer edinmiş bir bireyin ibadetini cemevinde gerçekleştirememesi ve ailesi dâhil olmak üzere Alevi zümre ile olan irtibatının kesilmesi yapılan ve doğru kabul edilmeyen davranışın karşılığında bireyin ödemesi gereken bir ceza olarak yorumlanabilmektedir.

Düşkünlük, Alevilikte gerek sosyal gerekse ocak içi faaliyetlerle ilgili iç denetimi sağlayan bir kurum olarak asırlarca bu topluluklarda hukuki bir işleve sahip olmuştur (Sarıkaya, 2015: 238). Sonuç olarak düşkün olmak ve düşkünlük kavramları Alevi geleneği içerisinde özellikle cem evlerinde ritüelleri yerine getirilen kendi bünyesinde sorunları çözmek amacıyla kendi yargılama sistemleri olarak meydana gelmiş bir sosyal sistem olarak ifade edilebilir. Bu sistemler belli kural ve normlara tabidir. Düşkünlük içerisinde ise zina, adam öldürme, hırsızlık, sır tutmamak, başkasının hakkında yalan yere konuşmak, başkasının malına zarar vermek, Allah, Muhammed ve Ali' yi inkâr etmek, yalan söylemek gibi daha da sayılabilecek suça delalet eden eylemler ve söylemler bulunmaktadır. Özellikle zina, adam öldürmek türünde ki eylemler katı bir şekilde reddedilmektedir.

Alevi geleneği içerisinde önemini atlamamız gereken konulardan biri de düşkünlük üzerineydi, bu sistemin ne olduğu, ne gibi durumlarda cezai yaptırımlar uygulandığı ve bu yaptırımların ne şekillerde uygulandığı noktasında açıklamalar getirmek istendi.

2.8 ANADOLU ALEVİLİĞİ' NİN GENEL YAPISI

Yapılan araştırmalar ve Alevi tanımlamaları genel olarak göz önünde bulundurulduğunda en net ifadeyle Hz. Ali bağılılığı veya Hz. Ali yandaşlığı olarak yorumlanabilmektedir. Tüm tanımlamalar dikkatle süzgeçten geçirildiğinde ne kadar farklı ifade biçimlerine rastlamış olsak da temel de yapılan tanımların hemen hemen bir çoğu aynı düzlemde birleşmektedir. Bu düzlem ise; Hz. Ali' ye, onun soyuna olan bağılılık ve sevgi ekseninde birleşmektedir. Araştırmanın konusundan da anlaşılacağı üzere Anadolu Aleviliğı üzerinde yoğunlaşan bu araştırmamızda esas olarak alınan dini, toplumsal inanç sistemi Oğuz Türkleri' nin Anadolu' da başlattığı literatürde yaklaşık olarak 13. yüzyıla denk gelen kendine özgülüğü ile nam salmış İslami bir yorumdan hareket edilmektedir.

Orta Asya kökenli Oğuz Türkleri tarafından başlatılıp geliştirilen ve yol bulan Türklerin yaşam tarzları, inanç sistemleri, sosyo- kültürel özellikleri, sosyal yaşamlarını baz alarak geliştirdikleri bu İslami anlayış, 13. yüzyılda Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre ve Ahmet Yesevi gibi pek çok bilgenin öğretilerinden feyz alınarak bir sentez haline bürünmüş inanç, kültür ve felsefe biçimi olarak Anadolu Aleviliğini tamamlayabiliriz.

Osmanlı- İran münasebetlerinin daha sonraları büyük ölçüde sağlam esaslara bağlanmasından ve isyanların başarıya ulaşmamasına rağmen önemli can kayıplarına yol açmasından sonra, XVII. asırdan cumhuriyet dönemine kadar Anadolu' daki Kızılbaş topluluklar, kendi içlerine dönmüş, merkezden uzak bölgelerde tarihten gelen inanç, örf ve adetlerini muhafaza etmeye çalışarak, kapalı bir toplum olma özelliğini sürdürmüşlerdir (Öz, 2012: 33).

Anadolu Aleviliğı' nin inanç yapısına genel hatlarıyla bakacak olursak; kutsal kitap olarak Kuran-ı Kerim' i, peygamber olarak da Hz. Muhammed' i tanıyan özünde imam inancına bağılı, yoğun olarak Ehl- i Beyt sevgisi merkezinde kenetlenen İslami bir inanç olarak yorumlanmaktadır.

Burada Ehl- i Beyt' ten kastedilen ev halkı, hane halkı anlamına gelen bir ifadeyi anlatmaktadır. Alevi geleneğinde Ehl- i Beyt' ten kastedilen Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin' dir. Hz. Ali Ehl- i Beyt soyundan olmasının yanında peygamber damadı olarak da bilinmektedir. Hz. Ali, Hz. Peygamber' in hem damadı hem de amcasının oğlu olmaktadır. Hz. Ali' nin Hasan

ve Hüseyin dışında kızları da bulunmaktadır. Hz. Fatıma' dan sonra yaptığı evliliklerinden de çocuk sahibi olmuştur.

Alevilik, İslam öncesi göçebe Türk kültürü, Şamanizm, geniş anlamıyla Bâtınlık, Hurufilik, Bektaşilik, tenasüh ve hulul inançlarının etkisinde kalmış, bunları Ehl- i Beyt sevgi ve saygısıyla sürdürmüş, ekseriyeti itibariyle kendisini bir üst kimlik olarak İslam' la tanımlamış bir toplumdur (Öz, 2012: 38).

Genel hatlarıyla Hz. Ali' nin hane halkı bu sınırlar içerisinde oluşmaktadır. Ehl-i Beyt ile ilgili olarak son bir eklenti üzerinde durmanın konuya açıklık getirmesi açısından faydalı olacağı kanaatindeyiz. Alevilerin ehl- i beyt kavramı içerisinde yukarıda saymış olduğumuz kişiler bulunmaktadır. Oluşturduğumuz şemanın dışında Hz. Ali' nin diğer eşlerinden olan çocukları, Hz. Fatıma dışındaki eşlerini ve Hz. Muhammed' in eşlerini hane halkı bünyesinde tutmamaktadırlar.

Anadolu Alevileri için önemli ve başat rolde bulunan kavramlardan biri de On imam inancıdır. Sözü ettiğimiz anlayış çerçevesinde Alevi çevrelerce imam olarak kabul edilen kişiler günahsız, hata ve suçtan arınmış kişiler olarak kabul edilmektedir. Alevi geleneğinde ilk imam olarak kabul edilen kişi Hz. Ali' dir. Hz. Ali' nin oğulları Hasan ve Hüseyin diğer imamlar arasında yer almaktadır. İnanç ritüellerine bakıldığında ise genel literatürün sunduğu ve yapılan araştırmaların ışığında namaz kılma, hacca gitme, oruç tutma ve zekât verme alışkanlıkları nüfuslarına oranla az bir popülasyona karşılık gelmektedir.

Hz. Peygamber' in vefatından sonra, İslam toplumunun ruhani ve cismani riyaseti anlamındaki imamet, Allah ve peygamber tarafından belirlenmiş olup, Hz. Ali ve neslinden gelen, masum sayılan imamlar tarafından yürütülmesi gerektiğini ileri süren İslami grupların müşterek ismi (Öz, 2012: 513). Yapılan araştırmalar sonucu böyle bir bilgiye ulaşma ya da bu bilgiyi genelleme hususunda problemler değerlendirilmeler ya da analizler sunulmaktadır. Bu noktada önemle belirtilmesi gereken noktalardan biri de; olaylara ışık tutmak adına literatürde Alevilikle ilgili yer alan bazı tespitlere değinmekten ziyade değildir.

Araştırmanın gidişatı açısından araştırılmak istenen, sosyal gerçeklik adına tespit edilmesi gereken nokta Alevilerin popülasyon olarak inanç ritüellerini ne kadar yerine getirip getirmediğini yargılamak değildir buradaki anlatımın amacı, var

olan araştırmalardaki bilgileri sunarak bunları dogmatik bir biçimde kabul etmek değildir amacımız. Bilgileri sunmak tıpkı şu anda olduğu gibi gözler önüne serilen verileri ya da bilgileri sosyolojik olarak değerlendirmeden öteye geçmeyecektir.

Alevilik geleneği konu başlıklı bir araştırma yazınında Alevilik üzerine yapılan araştırmalarda nasıl bilgiler çıktığını ortaya koyduktan sonra var olan durumları eleştirel, objektif bir perspektifle ele almak gerektiği inancındayız. Alevilik geleneği söz konusu olduğunda inanç ritüelleri üzerinde durulmuşken bir başka hususu da gözler önüne sermek gerekir; Alevilik geleneğinde oruç, namaz, hac ve zekat üzerine verilen bazı tespitlerin derinlemesine bir perspektifle bakıldığında Alevi geleneğinde Kuran-ı Kerim' in özümsemesi inanç ritüellerinin yerine getirilmesinden ziyade, Kuran-ı Kerim' i öz ve içsel olarak algılayıp içselleştirme sürecinin hakim olması noktasını da gözden kaçırmamak gerekir.

Anadolu' da Aleviliğin oluşum zeminini teşkil eden Abdalan-ı Rum olarak adlandırılan bu dervişler arasında Hacı Bektaşı- ı Veli, Taptuk Emre, Otman Baba, Baba İlyas, Dede Garkın gibi kimseler vardır (Sarıkaya, 2015: 221). İnsan ve toplum bilimlerinin sahip olduğu bir etik ve değerler temele bakılacak olursa Alevi geleneğinin temel taşlarından birini oluşurmaktadır. Alevi geleneği içerisinde 13. yüzyıldan başlayarak günümüze kadar süregelen sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel pek çok değişim ve dönüşüm Anadolu' da ki kapalı toplum yani kırsaldan kente, modernliğe doğru bir seyir izlemiştir. Bu yolculuk esnasında insan figürü Alevi geleneği için başat bir konumda yer almaktadır.

Gelenek içerisinde insan, tüm statülerinden arındırılmış eşit bir varlık olma özelliği göstermektedir. İnsan; din, dil, ırk, mezhep ve cinsiyet ayrımları olmadan kabul edilmeli, insanı okumanın Alevi geleneğinde önemli bir yer teşkil ettiğini söyleyebiliriz. 1950' lerde başlayan sanayileşme süreci taşralıları şehirlere ve yurt dışına göçe zorlanmıştır. Alevilik modernizm ile karşı karşıya gelerek bir değişim sürecinin içine girmiştir. Günümüze kadar uzayan yarım asırlık serüvende Aleviler çeşitli problemlerle karşı karşıya kalmışlardır (Sarıkaya, 2015: 231).

Sonuç olarak meselenin özüne bugünün tarihi ve siyasi koşullarıyla bakıldığı zaman Alevi Bektaşı inancı ve bu inancın ortaya koyduğu düşünceleri Anadolu'ya taşıyan, Anadolu' da filizlenmesini sağlayan ve 13. yüzyıldan itibaren bu topraklarda olgunlaşmasını Anadolu aydınlanmasını hazırlayan geleneğin günümüzdeki devamı

niteliğindedir. Erdemli insanlardan oluşan bir toplum ülküsünü bünyesinde barındıran, özü itibariyle kutsal kitabı inancı doğrultusunda kabul etmenin yanında okunacak en büyük kitabın insan olduğu temel paradigmasını ortaya atan bir gelenek ürünü olarak değerlendirebiliriz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TOPLUMSAL CİNSİYET VE KADIN

3.1. TOPLUMSAL CİNSİYET NEDİR?

Alevi geleneği ve kadın olguları üzerine kurulu bu araştırmanın din sosyolojisi bağlamında ele alınması metodolojik olarak zemin sağlanması üzerine kurulmaktadır. Alevi geleneğinin din sosyolojisi bağlamında değerlendirilmesi ve temele oturtulmak istenmesi bilimsel açıdan beklenen bir aşama olduğu gibi kadın olgusunu toplumsal cinsiyet kavramı ile temellendirmek de beklenen bir aşama olarak karşımıza çıkmaktadır.

Cinsiyet, ırk ve sınıf, ayrı ayrı, hatta çelişen varoluşlar olarak karşı karşıya geldiğinde bir hayli kafa karışıklığı yaşanır. İdrak edilmesi zor olan, bunların ayrı değil, ayrılmaz varoluşlar olduğunun ortaya çıkmış olmasıdır (James, 2009:91).

Kavramların ne olduğu, nasıl tanımlandığı ve konumlarının değerlendirilmesi son derece önemli bir unsur olarak ifade edilebilir. Cinsiyet, cinsellik gibi kavramlar birbirlerinden farklı anlamlar ifade ederken, varoluşsal açıdan kavramların birbirinden farklı anlamları olmasına rağmen içerik olarak birbirinden ayrılmaz unsurlar oldukları unutulmamalıdır. Burada kavramların farklı tanımlamaları değerlendirilirken, sosyo- kültürel yapı değerlendirildiğinde cinsellik, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet gibi kavramların öz itibarıyla ayrılmaz bir parçayı temsil ettikleri görülmektedir.

İnsanların toplumsal bağlamda ‘erkek’ ve ‘kadın’ oluşlarına gönderme yapan toplumsal cinsiyet kavramı, cinsiyet rollerinin psikolojik ya da biyolojik olmasından çok toplumsal bir kurgu olduğuna vurgu yaparak, insanların biyolojik ve fizyolojik özelliklerine göre ayrılması anlamına gelen cinsiyet kavramının ötesinde bir anlam kazanmaktadır (Oktan, 2009: 183). Oktan’ ın ifadelerinden de anlaşılacağı üzere literatürde toplumsal cinsiyet kavramı biyolojik farklılıklar üzerinden açıklanırken, toplumsal cinsiyet kavramının biyolojik ve fiziksel farklılıkların ötesinde bir anlam ifade ettiği anlaşılmaktadır.

Toplumsal cinsiyet rolleri, toplumsal yapı tarafından belirlenen, o toplumun sosyo- kültürel durumu ile ilintisi bulunan ve toplum tarafından üretilen kurallar olarak nitelendirilebilir.

‘Toplumsal cinsiyet’ kavramı Batı düşüncesi kökenli bir kavramdır. Kadınlık ve erkekliğin biyolojik yönü için İngilizce sex, toplum tarafından inşa edilen yönünü ifade etmek için ise gender terimi kullanılır. Türkçede ise sex karşılığı olarak cinsiyet, gender karşılığı olarak ise toplumsal cinsiyet kullanılmaktadır (Polat, 2012: 137). Polat’ ın toplumsal cinsiyet kavramını açıklama ve değerlendirme biçimi Batı düşüncesi ekseninde ifade edilmektedir. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarının birbirinden farklı içeriklere sahip olduğu, bu farklılığın ise; biyolojik özellikler ile toplumsal özellikler dikkate alındığında ortaya çıkacağı düşünülmektedir.

Biyolojik farklılık olarak değerlendirilen kısım kadın ve erkek olarak tabir edilen farklı cinsi unsurların tanımlanmasına işaret etmektedir. Kadın- erkek olarak cinsi bir kategori oluşturulması cinsiyet kavramına karşılık gelirken, kadın- erkek kavramlarına toplum tarafından getirilen norm ve kurallar dizini de toplumsal cinsiyet kavramına karşılık gelmektedir. Toplumsal cinsiyet(gender) ise; biyolojik farklılıklardan dolayı değil, kadın ve erkek olarak toplumun bizi nasıl gördüğü, nasıl algıladığı, nasıl düşündüğü ve nasıl davranmamızı beklediği ile ilgili bir kavram olarak geliştirilmiştir (Koytak, 2012: 313). Görüldüğü üzere toplumsal cinsiyet kavramsallaştırması bilimsel literatür açısından değerlendirildiğinde biyolojik farklılıkların ötesinde bir konuma yerleştirilmektedir. Cinsiyet kavramı toplumsal bir muhteva ile birleştirildiğinde biyolojik olarak değerlendirilen kadın- erkek durumları, sosyal gerçeklik alanı hesaba katıldığında farklı bir içeriğe sahip olmaktadır.

Cinsiyet denildiğinde kadın- erkek olarak ifade edilen durum, toplumsal cinsiyet kavramı söz konusu olduğunda toplumsal norm ve kuralların etkilendiği, değiştirdiği ve biçimlendirdiği bir yapı halini almaktadır. Toplumsal cinsiyet, sosyal ve kültürel bir çevre/ çerçeve içerisinde insanlara yüklenen roller, sorumluluklar ve davranış kalıplarını ifade eden, yanı sıra bireylerin erkek ve/ veya kadın olarak kendilerini nasıl algıladıkları meselesini de içeren bir kavramdır (Öztürk, 2012: 97). Öztürk’ ün ifadesi ile birlikte toplumsal cinsiyet kavramının nasıl bir tanımlamaya sahip olduğunu ve neler içerdiğini görmekteyiz. Toplumsal yapı, sosyal ve kültürel açıdan cinsiyet unsuru olan kadın ve erkeğe rol ve sorumluluklar yüklemekte, rol ve

sorumluluklar üzerinden bireyin kadın ve erkek olarak davranışlarını biçimlendirmesi toplumsal cinsiyet kavramının genel olarak birey üzerinde ne derece etkili olduğunu göstermektedir.

Toplumsal yaşamda cinsellik, cinsellikle ilgili tutumlar ve eylemler, cinsiyet rolleri, toplum ve toplumsal alana ait normlar tarafından düzenlenmektedir. Bu açıdan toplumsal cinsiyet, erkek ve kadının biyolojik olarak farklılaşması durumuna ideolojinin yüklediği anlam ve değerler olarak algılanmaktadır (Türköne, 1995: 22). Türköne değerlendirmesinde toplumsal cinsiyet kavramının, kadın- erkek olarak iki ayrı cinsin biyolojik ve fiziksel farklılıklarının ötesinde ideolojik değişkenlerin de etkisinin bulunduğu görüşünü ifade etmektedir.

Cinsellik, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları olgusal olarak birbirlerine karıştırılmaması gereken ve farklı anlamlara sahip olan kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Sözü edilen kavramları şekillendiren ve kurallar atfeden yapı toplumsal yapı olarak ifade edilebilir. Cinsellik, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları üzerinden kadın ve erkeği düzenleyen sistem toplum tarafından belirlenmektedir.

Toplumsal cinsiyet kavramı genel olarak kadınlık ve erkekliğin, biyolojik farklılıkların yanı sıra, toplumsal/ kültürel/ tarihsel olarak belirlendiğini ve öğrenilen bazı rol/ davranışlar tarafından biçimlendirildiğini belirtmek amacıyla kullanılmaktadır. Cinsiyetin toplumsal olarak da inşa edilmesi, aynı zamanda toplumsal cinsiyetin değişebilirliğini de gündeme getirmektedir (Alankuş, 2007: 28- 29).

Alankuş' un değerlendirmesi cinsiyet kavramını kadın ve erkek üzerinden açıklayan bir kavrama karşılık gelmektedir. Kadınlık ve erkeklik ifadeleri biyolojik farklılıkları vurgulayan bir kavramsallaştırma olarak değerlendirilebilir. Toplumsal cinsiyet kavramı söz konusu olduğunda biyolojik farklılıkların yanı sıra kültürel, sosyal ve toplumsal yapının insanların davranışlarını biçimlendirdiği dinamik ve sürekli değişen bir yapı ortaya çıkmaktadır. Toplumların, toplumsal yapının statik bir karaktere sahip olmayışı, toplumsal cinsiyet üzerinden atfedilen rol ve kuralların da değişebilirliğini ve dinamikliğini göstermektedir.

Sonuç olarak cinsiyet kavramı kadın ve erkeğin biyolojik farklılıklarını vurgularken; toplumsal cinsiyet kavramı sosyo- kültürel yapının bireyler üzerindeki etkisi ve değişimini ifade eden bir kavramı temsil etmektedir. Alevi geleneğinde kadının nasıl bir konuma sahip olduğu sosyolojik bağlamda değerlendirmeye alınırken toplumsal cinsiyet kavramının ne olduğu ve bir cinsiyet unsuru olarak kadın

üzerinde ne gibi etkilere vesile olduğu araştırılması gereken alanların başında gelmektedir.

3.2.TOPLUMSAL CİNSİYET VE SOSYO- KÜLTÜREL YAPI

Toplumsal cinsiyet kavramı değerlendirmeye alındığında bu kavramı ve olguyu değişime uğratan sosyo- kültürel yapıyı irdelemek yerinde bir tutum olacaktır. Toplumsal cinsiyet kavramı, içinde yaşanan toplumun sosyo- kültürel yapısıyla doğrudan ilişki içerisindedir.

Kadın ve erkek olarak ifade edilen iki farklı cinsiyet unsurunun davranışlarını, eylemlerini etkilemesi bakımından; toplumsal yapıda meydana gelecek değişim ve dönüşümler kadın ve erkek üzerinde de değişim ve dönüşümlere sebebiyet verecektir. Türk sosyo- kültürel yapısının ataerkil bir yapıya sahip olması kadın ve erkeklerin davranışlardan, aile yapısına, zihin dünyasından siyasi fikirlerine kadar etki barındıran bir durumu gözler önüne sermektedir.

Kadını merkeze alan toplumsal, siyasal ve felsefi analizlerden yola çıkarak vahyin muhatabı olan insanı da kadın ve erkek diye uzlaşmaz kategorilere ayırmak, varoluşsal açıdan ciddi bir sorun teşkil eder. Bu tespitler gösteriyor ki toplumsal cinsiyet ve kadınla alakalı tartışmaları hangi düzeyden yaptığımızın netleştirilmesi şart (Şişman, 2012: 63).

Toplumsal cinsiyet kavramının araştırmada irdelenmesi Alevi geleneğinde kadına bakış açısının değerlendirilmeye tabi tutulmasına paralel olarak incelenmektedir. Dolayısıyla kadın araştırması üzerine kurulu bir metnin toplumsal cinsiyet olgusunda kadını temel alarak sosyolojik değerlendirmesinin yapılması doğal bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şişman' ın ifade ettiği bilimsel metinler kadın ve erkeği birbiri ile uzlaşmaz bir niteliğe dayandıran açıklamalar üzerinden yürütülmektedir. Bu araştırma metni ise; kadın ve erkeği iki farklı cinsiyet unsuru olarak tanımlayabildiği gibi; kadın ve erkeğin uzlaşabileceği, toplumsal yapı içerisinde ayrılmaz bir parçanın bütünü olarak sosyal gerçeklikte yerini aldığı değerlendirilmesi üzerine kuruludur. Araştırmanın

konusu bakımından farklılıkların hoşgörü ile karşılanması, toplumsal yapı içerisinde farklı unsurların kutuplaşmadan bir arada yaşayabileceği düşüncesiyle şekillenmiştir.

Toplumsal cinsiyet rolleri de bireylerin içine doğdukları kültürel çevrede belirlenir ve doğumla birlikte başlayan sosyalleşme süreci içerisinde tecrübeyle öğrenilir. Sosyalleşme süreci bireylere kadın ve erkekten beklenen davranışlar ile biyolojik cinsiyetlerine uygun toplumsal cinsiyet rollerini benimsemeleri ve bu rollere göre hareket etmeleri gerektiğini öğretir (Öztürk, 2012: 98).

Toplumsal cinsiyet kavramının var olduğu bir yapı içerisinde toplumsal cinsiyet rollerinin kaçınılmaz olduğunu söylemek gerekmektedir. İnsanlar bir dünya ve bir toplum içerisinde doğar ve gelişir. Gelişim aşamaları söz konusu olduğunda bireyin eylemlerini ve söylemlerini içinde yaşamış olduğu toplumsal yapı yani sosyo- kültürel yapı değiştirmektedir. İnsanların toplumsal cinsiyet rolleri de bu sosyo- kültürel yapı tarafından oluşturulmaktadır.

Kadının kendi dışında kalan özellikle aile/ erkek hegemonyasının baskısı altında tüm bedensel, psikolojik ve moral yapısının tüketme noktasına getirilip bir ‘ Hasta Yapı’ içine hapsedilmesidir (Benazus, 2008: 44). Sosyalleşme süreci içerisinde bireyin kişisel deneyimleri ve sosyo- kültürel yapının ürettiği rol ve normlar, bireyin yaşamını şekillendirmekte aynı zamanda bireyin karakter kazanımı sürecinin toplumsal karakter olarak adlandırabileceğimiz yönünün temel dinamiği olarak ilk sıralarda yerini almaktadır.

Sosyo- kültürel yapı değişen bir karaktere sahiptir. Kavramın içermesi, birbirinden farklı sosyal ve kültürel yapılar içinde oluşan kadınlık ve erkeklik kategorilerine işaret eder ve bu kategoriler zamana, zemine göre değişip dönüşür. Toplumsal cinsiyete ilişkin meseleler farklı tarihselliklerde farklı formlara bürünür (Öztürk, 2012: 98). Toplumsal yapı olarak adlandırılan sistem dinamik bir yapıya sahiptir. Buna bağlı olarak sosyo- kültürel yapıda meydana gelecek değişim ve dönüşümler toplumsal cinsiyet rolleri üzerine adeta bir domino etkisi yaratacaktır. Kadınlık ve erkeklik rolleri toplum tarafından belirlenebildiği gibi, toplum tarafından da değişme uğraması doğal bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kimi insanlar problemlerin çözümünü dinde ararken, kimileri problemlerin kaynağı olarak dini görebilmektedirler. Bunlar din sosyolojisi perspektifiyle cinsiyet incelendiğinde bir biçimde karşılığı olan hususlardır. Cinsiyetle ilgili sorunlarda din, kimilerince çözümün adresi, kimilerince sorunun kaynağıdır (Amman, 2012: 55).

İnsanların dünyaya geldiklerinde kadın- erkek olarak yeryüzünde var olan belirlenmiş rolleri bulunmaktadır. Kadına ve erkeğe toplum tarafından yaşadıkları ülkeye, bölgeye, kültüre göre farklılık arz eden çeşitli rol ve statüler yüklenmektedir. Yüzyıllar boyunca değişmez birtakım görevler yığını modern döneme kadar sıkça eleştirilmemesine karşın- feminist çevreler dışında- günümüze gelindiğinde eleştiriye daha açık, değiştirilebilir ve dönüştürülebilir oldukları araştırmalar doğrultusunda ifade edilmeye çalışılmıştır.

Kadın ve erkek arasındaki hakların belirlenmesinde; ‘ asli’ olan, ‘ belirleyici’ olan şey, ‘ erillik’ ve ‘ dişilik’ değildir; erkeğin ve kadının kişisel ve toplumsal rolleridir, diğer bir ifade ile işlevselliktir, gerekçedir (Aktaş, 2017: 21). Çalışmaya hayatına atılmaya başlayan kadınların beraberinde sosyal yaşamda, aile ortamında ve iş yaşamında kadın ve erkeklerin rol ve statülerinde bazı değişimler yaşanmasına sebebiyet vermektedir. Kadının çalışma hayatına girmesiyle birlikte hayat şartlarının müşterek olduğu yönünde fikirler türemeye başlamış, kadına atfedilen rolleri erkeklerin de yerine getirebilecekleri fikirleri yüksek sesle dile getirilmeye başlanmıştır.

Din sosyolojisi açısından cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları değerlendirildiğinde cinsiyet eşitliği söylemi söz konusu olduğunda din olgusu problemin kaynağı olarak yorumlanabilirken, teolojik yaklaşım açısından bakıldığında toplumsal cinsiyet probleminin çözümü din olgusunda da aranabilmektedir.

Sonuç olarak; kadın ve erkeğin kişiliğinin ve cinsi durumunun arka plana atılarak insan olarak bir bünyede barınabilmesi, eşit hakları beraber yürütebilmesi sosyo- kültürel anlamda katı rol ve görev dağılımlarının düzenlenebileceği, esnek olabildiği fikrini veriyor olması araştırma metni açısından heyecan verici bulunmaktadır.

3.3. TOPLUMSAL CİNSİYET VE ALEVİ KADIN

Herhangi bir cinsiyetin kutsallaştırılması Alevi- Bektaşî geleneğinde hoş karşılanan durumlar arasında olmamaktadır. Dini anlamda kadına atfedilen anlam, kadına saygı duyulması gereken bir varlık olarak değer göstermek genel kanıyı

doğrular vaziyette yer alırken, herhangi bir cinsiyetin başka bir cinsiyete karşı üstün olduğu, daha kutsal olduğu görüşüne karşı çıkmaktayız.

İnsana insan olmaktan ötürü verilen değer ve saygı, durumun cinsiyetçi bir yaklaşımdan uzak tutularak kadın- erkek savaşına ya da rekabetine dönüştürmeden her iki cinsiyetinde yeryüzü üzerinde yaşamsal, kültürel, sosyal alanda fonksiyonlarını sürdürebilmesi, kaliteli bir yaşam elde edebilmesi adına birbirini destekler nitelikte olmaları, ikircikli bir yaklaşımdan uzak durulması gerektiği unutulmamalıdır.

Erkek egemen sistemin benimsediği söylemde kadının yeri evidir. İktidarın da sahibi olan erkek, zayıf unsurlarla özdeşleştirerek ötekileştirdiği, hükmetmeye çalıştığı kadına bir ‘ nesne’ olarak bakmakta, kadını nesneleştirmektedir (Akal, 2005: 214). Toplumsal cinsiyet olgusu değerlendirildiğinde toplumun sosyo- kültürel yapının ataerkil yapıya sahip olması kadın kimliğini etkiler konumdadır. Ataerkil sistem içerisinde eril söylemlerin yoğun olması cinsiyet unsuru olan kadına dönem dönem olumsuz etkilerde bulunmakta, kadın kimliği toplumsal yapıdan etkilenmektedir.

Akal’ ın yukarıda ifade etmiş olduğu gibi anaerkil sistemde kutsal bir anlam atfedilen kadın kimliği, ataerkil yapıdaki eril söylemlerin baskın olmasına bağlı olarak kadın kimliğini önemsiz hale getirmektedir. Sistem içerisinde kadının anne olması, eğitim hayatından uzak kalması ve çalışma hayatına geç dönemlerde atılmaya başlaması kadının cinsiyet rolleri üzerinden şekillendiren bir unsur haline gelmektedir.

Cinsiyet eşitliği yanlıları biyolojik farklılığın konu dışı olduğunu bunun ataerkil değer sisteminin kadınlara belli rolleri yüklemesine meşruiyet sağladığını savunmaktadır (Büyükcoşkun, 2012: 36). Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarının içe içe geçmiş kavramlar olduğunu bilmekteyiz. Cinsiyet eşitliği, fırsat eşitliği olarak da değerlendirilebilecek söylemler açısından kadın kimliği değerlendirildiğinde toplumun yarattığı roller büyük bir etkiye sahip olmaktadır. Büyükcoşkun’ un değerlendirmiş olduğu gibi, cinsiyet olgusu üzerinde biyolojik farklılıkların en aza indirgenmesi ve toplumun sosyo- kültürel yapı içerisinde yarattığı roller kadın kimliğini değiştiren bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Cinsiyetin sosyo- kültürel inşasını vurgulayan ‘ toplumsal cinsiyet’, tanım gereği her iki cinsiyeti içeren bir kavram olmakla birlikte, bu başlık altında yapılan çalışmaların kadınlar ve sorunları üzerinde odaklılığı görülmektedir. Gerçekten günümüz dünyasında yaşanan dönüşümlerin ferdi hayatlardaki yansımalarına dikkat edildiğinde, köklü değişimlerin özellikle kadınlarla ilgili olduğu fark edilmektedir. Geleneksel kadın ve günümüz kadın rolleri arasındaki farklılık, geleneksel erkek ile günümüz erkek rolleri arasındaki farklılıkla karşılaştırılmayacak ölçüde büyüktür ve kadınların yeni rolleri erkeklerin geleneksel rolleriyle benzeşmektedir (Amman, 2012: 53).

Toplumsal cinsiyet olgusu bilimsel literatür değerlendirildiğinde, Amman’ ın da ifade etmiş olduğu gibi yapılan çalışmaların kadınlar ve kadınların yaşadığı sorunlar üzerinden şekillendiği görülmektedir. Toplumsal cinsiyet adı altında hazırlanan metinler toplum içerisinde kadın kimliğinin sosyal gerçekliği ve kadınların toplumsal yapı içerisinde karşılaştığı sorunlar incelenerek ortaya konulmaktadır.

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarının toplumsal yapı tarafından değiştiği ve dinamik bir yapıya sahip olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla günümüz kadın kimliği ile geçmiş dönemlerdeki kadın kimlikleri arasında farklılıklar bulunmaktadır. Toplumun sosyo- kültürel yapısı değişime uğradıkça kadın kimliği ve kadınlara atfedilen roller üzerinde de değişimler meydana gelmektedir.

Kadın toplumda değer kaybettikçe, üstlendiği rol ve yaptığı işlerin de değeri azalmıştır. Bu anlayışa sahip toplumlarda kadının erkekten her zaman aşağı seviyede, eksik bir varlık olduğu vurgulanmaya çalışılmıştır (Üstten, 2014: 4). Üstten’ in ifade etmiş olduğu üzere kadının toplumdaki yeri ve konumu kadının değerini belirleyen bir konuma sahiptir. Kadın toplumda değerli kılındığı sürece, sahip olduğu roller ve yerine getirdiği eylemler değerlendirildiğinde daha üst bir konuma yerleştirilmektedir. Değer algısının zedelendiği durumlarda ise; kadının konumu toplumsal yapı içerisinde azalan bir öneme sahip olmaktadır.

Ataerkil yapıda en basit haliyle, dışarda çalışan erkek ise; ev işleriyle ilgilen kişinin kadın olması gerektiği algısını oluşturmaktadır. Tüm bu sebeplerden dolayı kadına her ne kadar hukuken, dini ve sosyal yaşamda Alevi geleneğinde değer verildiği ve eşitlik konusunda birçok kültür ve geleneğe göre bu eşitlik ve saygınlığın sağlandığı ifade edilse de (kısmen kabul etmekle birlikte) sosyo- kültürel yaşam ve reel yaşam göz önüne alındığında Alevi kadınının ataerkil toplum yapısından çok uzaklaşmadığını ifade etmek yerinde bir değerlendirme olacaktır.

Erkeklerle eşit şartlarda iş yaşamını yürütmek durumunda kalan kadın, bir çok yönden idareci olmak durumundadır. Evdeki işleri, çocukların eğitimi, sosyal yaşamda eşinin yanında yer almak, çekirdek aile dışındaki aile üyeleriyle ilgilenmek durumundadır (Aktaş, 2011: 35).

Modern dönem ile birlikte çalışma hayatına katılma oranı artan kadın kitlesi, hem iş yaşamında idareci bir konumdayken hem de ev hayatı içerisinde idareci bir konuma sahip olmaktadır. Alan araştırması sırasında görüşme grubundaki kadınların da ifade ettiği üzere, hem çalışan hem de evli olan kadınların sorumluluk ve görevlerinin çok olması, kadınların üzerinde bir baskı durumu oluşturmaktadır.

İnsan olması bakımından en değerli varlık olarak yaratılan kadın ve erkek, biri diğerine üstünlük sağlayacak ‘ doğuştan’ gelen bir değere sahip değildir. Yani her birey kendi değerini kendisi belirler. Ne kadın ne de erkek için toplumsal hiçbir rol mutlak değildir (Aktaş, 2017: 52).

Aktaş’ ın değerlendirmesinde ifade edildiği gibi, toplumsal cinsiyet rolleri sonsuza kadar değişmeyen ve devam eden bir çizgide kalmamaktadır. Doğuştan kadın ve erkek olmak bir üstünlük niteliği sağlamamaktadır. Herhangi bir cinsiyete üstünlük atfedilmesi sosyo- kültürel yapının ürettiği toplumsal cinsiyet rolleri tarafından belirlenmektedir. Alevi geleneğinde kadın olmak, toplumsal yapının ataerkil bir unsur teşkil etmesinden etkilenen konumda yer almaktadır. Alevi geleneğinde kadınların eşit olduğu söylemleri, sosyo- kültürel yapının ataerkil bir sistem etrafında şekillenmesi gibi durumlarından etkilenmediğini söyleyemeyiz.

3.4. ALEVİ GELENEĞİNDE KADINA BAKIŞ AÇISI

Araştırmanın Alevi geleneği ve Alevi kadınları üzerine temellendirilmesi, alan araştırmaları ile kadınların görüş ve düşüncelerine bakılmak istenmesi; Alevi geleneğinde kadının nasıl bir konumda bulunduğu dair değerlendirmelerde bulunmak açısından önem arz eden bir konu olarak yerini almaktadır.

Kadın ile erkeğin vücut yapısı bakımından birbirinin aynı olmadıkları inkâr edilemez bir gerçektir. İki cins arasındaki farkı küçümsememek gerekir. Çünkü cinsi içgüdü başlı başına ve bağımsız bir ruhi ve bedeni değer olmayıp kişiye ait genel ruh

yapısının esaslı bir unsurudur ve ondan ayrılması mümkün değildir (Topaloğlu, 2013: 105- 106).

Kadın ve erkek farklı cinsiyet unsurlarını ifade ederken aynı zamanda ayrılmaz bir parça olarak da değerlendirilmektedir. Araştırmanın Alevi kadınlar ile hareket ediyor oluşu, erkeklere karşı bir olumsuz önermeyi içermemektedir. Her iki cinsiyetin de sosyal gerçekliğin bir parçası olduğu kabul edilmektedir.

Alevî-Bektaşî inancına göre Tanrı, herkese karşı eşit mesafede olup, ibadet herkese açıktır. Tanrı' nın karşısında insanlar, kadın ya da erkek değil can olarak bulunmaktadır. Bu nedenle, "Alevî- Bektaşîler, ibadetleri sırasında cins faktöründen soyunmuş- sıyrılmış olarak, bir üst bağlamda *İnsan* olarak meydana girerler. Bektaşîler' in ibadet yeri olan meydana girerken, erkeğin kişiliği ve kadının kişiliği meydana girmez, şeklinde vurgularlar." İbadet esnasında insan, Tanrı' nın karşısındadır. Tanrı katında insan, zaten kendi bedeninden çıkıp ruh yani can olarak bulunmaktadır (Bahadır, 2004: 2).

Bahadır' ın değerlendirmesinde, Alevi- Bektaşî geleneğinde kadının yerini dini bir üslup temele alınarak ifade ettiği görülmektedir. Kadının hangi alan hangi statü ve hangi rollerde nasıl karşılandığı ise araştırmanın önem teşkil eden noktalarından birini hedeflemektedir.

Alevi- Bektaşî geleneğinde dini boyuttaki ritüeller uygulanırken kadının hangi konumda olduğu, nasıl bir işlev üstlendiği açıklanmaya çalışılmaktadır. İbadet esnasında hem ibadeti gerçekleştirenler hem de o ibadete iştirak etmek isteyen insanlar kadın ve erkek olarak topluluk da yerlerini almaktadır. Önemle vurgulanmak istenen nokta ise; kadın ya da erkeğin cinsi olarak hangisinin baskın rol oynadığı değil, ibadet gerçekleştirilirken kadınlara da erkekler kadar eşit haklar tanınması önemli bir husus olarak dikkat çekmektedir.

Alan araştırması esnasında dikkat çeken durumlardan biri; cem evlerinde kadın hem çalışan hem ibadet eden varlık olarak yerini korumaktadır. Herhangi bir cemevi ziyareti esnasında kadınların ibadetten muaf tutulduğuna ya da ibadet esnasında görev almaktan alıkonulduğuna şahit olunmamıştır.

Esas işaret edilecek durumlardan bir diğeri ise; önemli olan tavrın kadın ya da erkek olarak ibadetlerde ya da cem törenlerinde bulunmak değil; bir gelenek, tarikat ya da mezhep olarak farklı şekillerde adlandırılan Alevi- Bektaşî geleneğinde Bahadır' ın değerlendirmesinde görüldüğü gibi kadın- erkek gibi herhangi bir cinsi

ayrım bulunmadan ‘ insan’ ın varlığını sürdürebilmesi ve eşit haklara tabi tutulması önemini gözler önüne sermektedir.

Erkeğe karşılıksız ve külfetsiz ayrıcalıklar, imtiyazlar bağışlanmış değildir. Bir öncelik tanınmış ise, bunun mutlaka erkeğe yüklediği bir görev, bir külfet vardır ve bu görevin gerektirdiği gibi yerine getirilebilmesi için erkeğe bir eşitler arasında öncelik durumu tanınmıştır (Hatemi, 1995: 28). Literatür taraması yapılırken dikkat çeken noktalardan ve eleştiriye açık alanlardan birisi de dedelik kurumunda kadınların sayısal oranı üzerinedir. Bunun yanında kadınların temizlik, bakım, yemek yapma gibi görevlerde aktif olarak rol oynaması da eleştirilen ve düzenlenmesi önerilen davranışlardan biri olarak dikkat çekmektedir. Hatemi’ nin değerlendirilmesinde dikkat çekeceği üzere, erkeğe atfedilen önem ve öncelikler erkeğin sorumluluk rolü üzerinden açıklanmaktadır.

Tüm bu değerlendirmelerden hareketle cemevlerinde kadınların yüzyıllardan beri süregelen, kadına atfedilen rol ve görevlerini yerine getirmeleri eleştirilmeye açık ve değiştirilebilecek noktalardan birini oluşturmaktadır. Erkeklerin de insani vasıfları doğrultusunda (cinsiyetçi bir yaklaşımdan uzak) bu sorumluluklar yerine getirilirken kadınlar gibi her işi yerine getirebilecekleri unutulmaması gerekmektedir.

Alevi inancında kadının kutsallığı değil; ‘er’ mertebesine ulaşan insanın kutsallığı söz konusudur. Bu dereceye kadın ya da erkek kim gelirse gelsin kutsallaştırılır. Bu nedenle Alevi inancının tek bir cinsi kendine merkez aldığını söylemek zordur (Bahadır, 2004: 4). Yukarıda ifade etmeye çalışılan düşüncenin özet niteliğini taşıyabilecek değerlendirmesini Bahadır’ ın ifadelerinde bulmaktayız. Bahadır herhangi bir cinsiyetin kutsallığının Alevi- Bektaşî inancında tam olarak yer almadığını, tam olarak durumu bu şekilde ifade etmenin yerinde bir değerlendirme olmadığını aynı zamanda Alevi- Bektaşî geleneğinin temel felsefisiyle çelişen bir görüş olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kadına elbette ki verilen bir değer ve önem bulunmasıyla birlikte bunun Alevi kadınları tarafından ne derece benimsendiği ya da yansıtıldığı, gerçek yaşamda karşılığını bulup bulmadığını, hangi alanlarda ve hangi ortamlarda kadına değer verildiği üzerine düşünülmesi gerekmektedir.

Kadınların okula gitmesi, İslam'ın nüfus stratejisini temellerinden yıkar. İdeal bir genç kız erken yaşta evlenmeli ve biyolojik bakımdan hazır olur olmaz bağlı bulunduğu topluluğa çocuk vermelidir (Sabbah, 1995: 28). Sabbah'ın ifadelerinde görülen durum açısından; Alevi geleneğinde kadına önem gösterildiğinin verileri olarak araştırmalar göz önünde bulundurulduğunda görmekteyiz ki diğer mezhepler üzerinden karşılaştırmalara gidilmektedir.

Alan araştırmasında gözlemlene imkânı bulunan durumlar açısından; Alevi geleneğinde kız çocuklarının okutulması, bir ailenin kız evladı olacak olması durumunun yadsınmaması, kadınların cem törenlerinde semahlara katılması, ritüeller gerçekleştirilirken kadın- erkek ayrımı olmaksızın aynı ortamda ibadet edebilmeleri gibi ortak sayılabilecek durumların işaret edildiğini gözlemlemekteyiz.

Alevi- Bektaşî geleneğinde insan kutsaldır. Tanrı'nın kendi suretinden yaratmış olduğu ilk insandan itibaren hayat görüşü, dini, dili, mezhebi, cinsiyeti ve rengi her ne olursa olsun yeryüzünde varlık gösteren her canlı kutsaldır. Alevi geleneği bünyesinde olan bireyler, bugünkü Alevi geleneği yaşatıcıları bu temel paradigmaları ne kadar reel yaşantıya dökülebilmekte, var olan paradigmalarda reel yaşamda gösterilen tavır ve tutumlar ne kadar örtüşmekte ayrıca üzerinde durulması gereken önemli bir noktayı teşkil etmektedir.

Cemlerde kentleşme öncesinde Anadolu'nun birçok bölgesinde kadın erkek karışık şekilde oturup ibadet edilmekteydi. Köylerde ve küçük bölgelerde birbirini tanıyan insanlar arasında karışık şekilde cemde oturulurken, günümüzde kent ortamında birbirini tanımayan farklı sınıflarla yan yana geliş nedeniyle, kimi yerde aynı mekânın içinde bir tarafa kadınlar bir tarafa erkekler, kendi seçimleri ile oturmaktadır. Bu iki grup arasında bir bölme olmayıp, salonda bir tarafta erkekler, diğer tarafta kadınlar oturmaktadır. Bu durumun inançla ilgisi olmayıp günlük pratik bir çözüm olarak uygulanmaktadır. Birbirini tanıyan grupların cemlerinde, özellikle aynı köylülerin cemlerinde, kadın erkek karışık şekilde oturulmaktadır (Bahadır, 2004: 7).

Alevilik geleneğinin ibadet mekânı olan cemevlerinde kadın ve erkeğin bir arada ibadet etmeleri araştırmalar açısından kadına gösterilen en büyük değer bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Alevilik öğretisindeki uygulamalara baktığımızda kadının hepsinde bir yeri olduğunu görürüz. Örneğin "yol kardeşliği" anlamına gelen musahiplik töreni sırasında iki musahip ve eşleri vardır. Rehberin eşliğinde halkaya götürülen talibin arkasında eşi vardır (Eröz, 1990: 139). Eröz'ün değinmekte olduğu nokta dikkat

çekici bir hususu ön plana çıkartmaktadır. Değerlendirmeye alacak olduğumuzda Alevilik geleneğinin temel toplumsal kurumları arasında yer alan musahiplik olgusu içerisinde kadınların ne derece rol oynadıkları ve Alevi kadını için bu durumun ne kadar önemli olduğu vurgusunu yapmak adına son derece önemli bir durumu nitelendirmektedir.

Musahiplik gibi temel toplumsal bir kurum bünyesinde Alevi geleneğindeki ritüeller yerine getirilirken tarafların eşleriyle katılma zorunlulukları bulunmaktadır. Bekar bireyler için değil, evli bireyler için Alevilik geleneği içerisinde musahip edinme koşulu aranmakta, Alevi geleneğinde evli çiftlerin bir musahibinin olması son derece önem arz etmektedir.

Alevi-Bektaşî kültüründe sözlü toplumsal değerler arasında birden fazla kadınla evlenmek, meydandan karar almadıkça boşamak veya boşanmak, Kızılbaş olmayanlarla evlenmek gibi sözlü toplumsal değerler kanunlaşmış buyruklardır (Fığlalı, 1990: 374-375). Fığlalı' dan yapmış olduğumuz bu alıntıda dikkat çekilmek istenen nokta; yazılı kanunlar, prosedürler, genel geçer kabuller herkes tarafından onaylanan ya da yapılması şart koşulan durumların bariz bir örneğini teşkil etmektedir. Yazılı kaynaklar, buyruklar, tüzükler her ne kadar genel kabul olarak karşımıza çıkmış olsa da sosyo- kültürel anlamda yazılı olmayan sözel kültüre ait ve geleneğe mensup bireyler açısından kabul gören, yapılmaması ya da yerine getirilmemesi durumunda toplum ve topluluk tarafından hoş karşılanılmayan durumlar da aktüel yaşam içerisinde yerini almaktadır.

Temel mesele araştırmanın gidişatı açısından soru sorabilmek üzerine olmaktadır. Alevi kadın olmakla, cinsiyet olarak sadece kadın kimliği taşımak arasında bir fark var mıdır? Alevi kadını olmanın dışında bir kadın olarak yaşanan problemler nasıl aşmakta ve problem çözümünde, söz sahibi olan taraf kimdir? Akla gelen bu birçok soru bizleri farklı perspektiflere yönlendirme imkanı doğurmaktadır.

Cem törenlerine katılan, söz hakkı bulunan, aktif rol oynayan Alevi kadın acaba aile içerisinde, sosyal yaşamında, iş bölümü konusunda, çocuk bakımı ve temel ev işlerinin gerçekleştirilmesi açısından destek görmekte mi, yoksa sadece dini ritüeller sırasında kadının aktif rol oynaması Alevi geleneğinde kadına bakışın umut verici olduğu düşüncesini mi yansıtmaktadır?

Erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi toplumda dışlanma ve düşkünlük sebebi sayılabilir. Yine kadının mağdur olmasını engellemek için erkeğin kadını kendi isteğince boşaması yasaklanmıştır (Arslanoğlu, 2001: 47). Arslanoğlu değinmekte olduğu tespitlerde erkek ve kadının evlilik kurumu içerisinde ne gibi kurallar ya da geleneklere bağlı olduğunu ifade etmektedir. Alevi geleneğinde son derece önem arz eden dar ve düşkünlük kavramı içerisinde evlilik olgusu adına kadın ve erkeği bağlayıcı nasıl uygulamalar bulunmaktadır sorusunun yanıtının Arslanoğlu'ndan yapmış olduğumuz alıntı da kısmen değinilmektedir.

Alevi geleneğinde bir erkeğin nikâh yoluyla evlilik kurumuna dâhil olması o erkeğe sadece kadın olarak eşine sorumluluklarını vurgulamaktadır. Evli bir Alevi erkeğinin eşini aldatması, eşine şiddet uygulaması, kadını ya da eşini sebepsiz yere boşaması durumunda topluluk tarafından ve ritüeller göz önüne alındığında belirli yaptırımlar ve soyutlamalar uygulanması kadını korumaya yönelik adımlardan biri olarak değerlendirilebilir.

Kadın, genel olarak baktığımızda güçlü yapısı ve liderlik vasfıyla her dönemde toplumda kendine bir misyon ve yer edinmeyi başarmıştır. Kimi toplumlarda kadına hak ettiği değer verilmemiş olsa da Alevi- Bektaşî toplumlarında kadın her zaman ön planda tutulmuştur. Bu da Alevi- Bektaşî toplumlarını diğerlerinden ayıran bir özellik olmuştur. Bu anlayış neticesinde kadınlar toplumda önemli görevler üstlenmişler, yaptıkları hizmetlere ve sahip oldukları meziyetlere göre erkeklerden daha üstün bir konuma gelebilmişlerdir. Kimilerine göre bu kadın- erkek eşitliği anlamına gelmemektedir; karar verme yetkisinin dedelere ait olması toplumda kadına verilen değer ile uygulamadaki çelişkiyi göstermektedir (Uyanık, 2004: 31).

Uyanık, yukarıda ifade etmeye çalışılan bir çelişkiyi ya da sorgulanması gereken önemli bir durumu burada değerlendirmeye çalışmaktadır. Kadın yapısı itibariyle hemen hemen bütün dönemlerde güçlü bir yapıya sahip olmuş, Alevi geleneğinde genel olarak kadınların daha üstün görüldüğü, daha değerli olması adına bazı uygulamaların yerine getirildiğini Uyanık'ın ifadesinden çıkarım yaparak ulaşabilmekteyiz. Fakat diğer geleneklere, inanç gruplarına ya da mezheplere kıyasla Alevi- Bektaşî geleneğinde kadınların 'daha' değerli kılındığının mukayesesine gitmek bizleri yanlış yorumlamalara ve subjektif değerlendirme yapma ihtimaline sürükleyebilir.

Alevi toplumunda kadına verilen değer ve kadının toplumda bir yer edinmesi diğer toplumlarda tarih boyunca farklılık arz etmiş; hukuk alanında haklarını korumaya çalışan kadın, sosyal hayatta bunu gerçekleştirememiştir. Kadın

toplumda değer kaybettikçe, üstlendiği rol ve yaptığı işlerin de değeri azalmıştır (Üstten, 2014: 4). Üstten' in ifade etmiş olduğu gibi Alevi kadın söylem itibarıyla haklarından ve eşitlik olgularından Alevi zümre tarafından sosyolojik perspektif ile değerlendirildiğinde reel yaşama yansıtılması açısından bir sorunsal olarak karşımıza çıkabilmektedir. Sorunun kaynağı Alevi geleneği olarak görülmemekle birlikte, yaşanan sorunun kökeni ataerkil yapıda ve bu yapının erkek egemen sisteme hizmet etmesi altında aranabilmektedir.

Ataerkil yapıda en basit haliyle, dışarda çalışan erkek ise; ev işleriyle ilgilen kişinin kadın olması gerektiği algısını oluşturmaktadır. Tüm bu sebeplerden dolayı kadına her ne kadar hukuken, dini ve sosyal yaşamda Alevi geleneğinde değer verildiği ve eşitlik konusunda birçok kültür ve geleneğe göre bu eşitlik ve saygınlığın sağlandığı ifade edilse de (kısmen kabul etmekle birlikte) sosyo- kültürel yaşam ve reel yaşam göz önüne alındığında Alevi kadınının ataerkil toplum yapısından çok uzaklaşmadığını ifade etmek yerinde bir değerlendirme olacaktır.

Üstten' in yukarıda alıntısını yapmış olduğumuz görüşlerini bu açıklamalar altında değerlendirmenin yerinde bir tutum olacağı inancındayız. Salt ve sorgusuz kabul edilen eşitlik ve saygınlık söylemlerinden bilimsel etik göz önünde bulundurularak sıyrılmalı, kadına vaad edilen değerın yazılı olmayan ifadelerle tasdiklenmesi yerine bilimsel literatür ve reel yaşantının birbiriyle harmanlanması gerektiği görüşünü tekrar tekrar ifade etmenin yararlı bir tavır olacağı düşüncesindeyiz.

Alevi ve Bektaşiler arasında erkeğin karısına iyi davranması, onu zor durumda bırakmaması tarikat emridir, buna karşılık kadının da eşine saygılı olması gerekir. Bu şekilde karşılıklı sevgi ve saygıya dayanan bir aile bağı kurulur (Ünlüsoy, 2009: 61). Ünlüsoy' un yukarıda ifade etmiş olduğu görüşü değerlendirmeden önce Alevilik geleneğinin bir tarikat anlayışı olduğunu savunan çevrelerin var olduğunu bilmekteyiz. Kimi bilimsel çevreler Aleviliği; gelenek, tarikat, hayat felsefesi, Marksist bir görüş, İslam dışı bir düşünce olarak ele almaktadır.

Aile ocağı küçük bir devlettir. Bunun elbette bir başkanı olacaktır. Söz konusu başkan yaratılışı, görev ve sorumlulukları gereği erkektir. İşte İslam' ın erkekler için kadınlara karşı tanıdığı üstünlük bundan ibarettir (Topaloğlu, 2013:

115). Buradan Alevilik geleneği özü itibariyle; aile kurumuna, toplumsal birliğe, kadına değer atfeden bir gelenek olması sebebiyle araştırılması, irdelenmesi ve değerlendirilmesi gereken konuların başında gelmektedir.

Alevilerde tek eşlilik yaygındır. Çok eşlilik toplum olarak tasvip edilmez, hoş karşılanmaz. Herhangi bir sebebi yokken veya ileri sürülen sebepler geçerli sebepler değilse boşanan kişiye toplum olarak sosyal ilişkilerde mahrumiyet yöntemi uygulanır. Bu kişi meydana girmez, Alevi cem erkânlarına ve dinî muhabbetlere katılamaz. Eşlerden herhangi biri sadık olmama, aşırı geçimsizlik, iftira, kul hakkı yeme, adam öldürme gibi olumsuz değerlendirilen davranışlarda bulunursa boşanma talebi kabul edilir; aksi takdirde boşanma talebi kabul edilmez (Rençber, 2012: 159).

Rençber' in vurgulamış olduğu değerlendirmeler Alevi geleneğinde yer alan yazılı olmayan kurallar olarak değerlendirilebilir. Rençber' in ifadeleri de göstermektedir ki aile kurumu, evlilik, kadın, iyi insan olmak gibi erdemler çok önemli bir yere sahiptir. Alevi geleneğinde yer alan bu kurallar esas itibariyle peygamber dönemi ve halife Hz. Ali' nin insanlara yönelik davranışları temel alınarak oluşturulmuştur. Tek eşliliğe değer verilmesi modern döneme denk gelmekle birlikte, Cumhuriyet dönemi içerisinde değerini arttırarak devam ettirmiş ve aynı zamanda tek eşlilik durumunu resmi nikâh örneğiyle bağdaştırılmıştır. Çok eşli hayatı devam ettiren ya da tercih eden bireylerin var olduğu bilinmekle birlikte Alevi geleneğinde çok eşlilik durumu hoş karşılanan, olumlu bakılan durumlardan sayılmamaktadır.

Görülüyor ki Alevi geleneği kendi bünyesinde bir yargı sistemi oluşturulması adına önlem olarak ifade edebileceğimiz sistemin yürütülmesine yönelik eylemler yerine getirmektedir. Evlilik kurumu içerisinde kadının haklarını korumak ve kadının mağdur olmaması adına birtakım önlemler oluşturulmakta, gereğini yerine getirmeyenler hem sosyal hem de dini ambargoya uğramaktadır.

Dedelik makamında kadınlar dedenin eşi olarak dedenin olmadığı zamanlarda etkin konuma geçmektedirler. Kadının dervişlik aşamasına ulaşması, şiir yazması, resim yapması gibi faaliyetlerde aktif rol almış olması, dedelik makamında kadının erkek ile eşit olduğu söylemini doğurmuştur (Gümüş, 2011: 47- 48).

Gümüş' ün değerlenmekte olduğu ve alıntı yapmayı yerinde bulduğumuz bu ifadeleri Alevilik geleneği içerisinde önem derecesi bakımından bilimsel araştırma konularının başlarında gelmektedir. Dedelik, dedenin görevinin neler olduğu, dede

olabilmenin nasıl şartlara bağı olduğu hem Alevi geleneği içerisinde hem de bilimsel araştırma literatüründe sıklıkla karşılaşılan araştırma alanları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Alevilikte kadının önemli bir yeri vardır. Bu eski Türk töresinden kaynaklanmaktadır. Türk destanlarında kadın kutsal bir varlık, dışı bir Tanrı gibi düşünülür. Yaratılış ve türeyiş destanında Tanrı' ya insanları ve yeryüzünü yaratma düşüncesini Ak Ana adlı bir kadın verir (Bozkurt,1990: 109). Bozkurt' un belirtmiş olduğu gibi Alevi geleneğinde kadının önemli bir yeri bulunmakta, literatür incelendiğinde Alevi geleneğinde kadının değerli oluşu adeta genel bir kabul halini almaktadır.

Yukarıda ifade etmiş olduğumuz gibi Alevi geleneğinde kadına atfedilen anlamın kökenleri çeşitli yerlerde aranabilmektedir. Hz. Ali taraftarlığı olarak da tanımlanan Alevilik geleneği, doğaldır ki Hz. Ali' nin öğretileri ve davranışlarını bireysel bazda genele yayıldığında ise topluluk olarak örnek alınmaktadır. Alevilik geleneğinde kadının değerli olduğu ifadesinin köklerini İslami bir yorumla açıklanabilindiği gibi aynı zamanda Alevilik geleneğinin etkilendiği düşünceler açısından eski Türk gelenek ve göreneklerini de gösterebilmekteyiz.

Alevi geleneğinde cem törenlerine kadınların erkeklerle katılmaları kadının erkek ile eşit olduğu düşüncesinin temelinde yatan gerekçedir. 'Cem, hak açısından eşitlerin bir etkinliğidir-tapımıdır: Doğrudan demokrasinin uygulandığı cemde herkes 'can' dır; zengin-fakir, kadın-erkek, büyük-küçük yoktur; herkesin sözü birdir' (Korkmaz, 2000: 223). Korkmaz araştırmanın genelinde değerlendirmelerde bulunmuş olduğumuz Alevi geleneğinde özellikle cem törenlerinde kadının yeriyle alakalı tespitinde literatürde sıklıkla ifade bulan analizleri yansıtmaktadır. Alevi geleneğinde kadın söz konusu olduğunda nesnel olarak değerlendirebileceğimiz en temel göstergelerin başında cem törenlerinde kadın- erkek birlikte ibadetin gerçekleştiriliyor olmasından yola çıkılarak ifade edilmektedir.

Alevi kadınının Alevi kimliği için kendi kadınlık kimliğinden taviz vermekten çekinmediği görünmektedir. Ayrıca Alevilikte kadının konumunun daha iyi olduğu, Alevi kadının özgür olduğu söylemleri hep erkekler tarafından yazılıp çizilmektedir. Kadın sorunu erkekler tarafından belirlenmekte ve çözülmeye çalışılmaktadır. Alevi kadını söylendiği kadar özgür hatta erkek ile eşit düzeyde olabilir, ancak bu konunun erkekler tarafından dile getiriliyor olması da kendi içinde bir sorunu barındırmaktadır. Yani kadının söz konusu topluluk içinde ki konumunun kadınlarca

tartışılıyor, sorunsallaştırılıyor ve çözüme ulaştırılıyor olması gerekmektedir (Gümüş, 2011: 41).

Gümüş' ün dile getirdiği ifadeler araştırmanın başlıca sorunsalları arasında yerini almaktadır. Alevi kadını araştırmak, var olanı ortaya koymak ve bunu yerine getirirken de sosyolojik perspektiften uzaklaşmamak temel prensipler arasındadır. Literatürde ve bilimsel sahada Alevilik üzerine yapılan pek çok araştırma bulunmaktadır. Alevilik geleneği içerisinde kadının nasıl konumlandırıldığı, kadına nasıl bakıldığı önemli bir araştırma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Alevi- Bektaşilerde, kadının çok saygıdeğer bir yeri vardır, erkeklerin, yanı başında, bütün merasimlere katılır, bir arkadaş ve bir bacı gibi görülür (Melikoff, 2009: 50). Temeline inildiğinde cem törenlerinde her ne kadar kadına önem verildiği gözler önüne serilmiş olsa da Korkmaz' ın da belirttiği üzere cem törenlerine katılan herkes can olarak tanımlanır, tören esnasında ve mekansal olarak cemevlerinde hangi cinsiyetin taşındığı, yaş, maddi gelir kaynaklarının önemi az bir paya sahip görünmektedir.

Önemli olan herkesin bir ibadeti aynı anda aynı mekanda gerçekleştirebilmesi ve bu töreni yerine getiren kişiler arasında herhangi bir ayırım ya da kayırma durumu söz konusu olmadan bahsi geçen meydana herkesin eşit olması temel felsefeyi yansıtmaktadır.

Alevi-Bektaşî topluluğunu içinde yaşadığı ataerkil düzenden ve pederşahi aile kurumundan tamamen bağımsız düşünmemiz konuyu objektif değerlendirmemizi engelleyecektir. Bu doğrultuda söz konusu topluluk içinde kadının konumu adına söylenenlerin bir kısmının (kadınların kendilerini daha özgür hissetmeleri, dini ritüellerin birlikte gerçekleştirilmesi gibi) gerçek hayatta da karşılığını bulduğuna, bir kısmının da söylemde kaldığı (topluluk açısından çok önemli bir kurum olan dedelik makamında kadının çok az hatta neredeyse hiç olmaması gibi) yapılan alan araştırmasının genel bir değerlendirmesi olarak söylenebilir. (Gümüş, 2011: 44).

Gümüş' ün alan araştırması sonucu elde ettiği bulgular neticesinde Alevi geleneğinde kadının konumuyla ilgili yapılan değerlendirmelerin ya da söylenenlerin bir kısmının gerçek hayatla örtüştüğünü bir kısmının ise; gerçek hayatta vücut bulmak yerine söylemde kaldığı yönünde paralellik göstermektedir. Alevi geleneğinde kadınlara gösterilen tutum doğrultusunda yaşanan problem ya da sorunların kaynağını Gümüş yaşadığımız toplumdaki ataerkil ve pederşahi toplum

yapısından kaynaklandığını vurgulaması da değerlendirmelerimiz ile benzerlik göstermektedir.

Gümüş' ün alan araştırmasından yapılan çıkarım doğrultusunda elde ettiği bulgular ile araştırma metninde sosyolojik perspektif vasıtasıyla dile getirdiğimiz değerlendirmelerin örtüşmesi bilimsel tutum açısından sevindirici bulunmaktadır. Ayrıca Gümüş' ün Alevi- Bektaşî geleneğinde kadınlara olan tutum hakkındaki söylemlerin bazılarının reel yaşamda karşılık bulduğu bazılarının ise bulmadığı konusundaki çıkarımı da dikkat çekmektedir.

Bir kadının para kazanması bile, kendi başına ataerkil hiyerarşinin yadsınmasıdır; Kuran' da geçen bir ayete göre kadınlar itaat etmek zorundadır, çünkü erkekler onların bakımını üstlenmişlerdir (Sabbah, 1995: 26- 27). Ataerkil yapının kadınlara ve erkeklere özgü yüzyıllardır süregelen biçilmiş rol ve görevleri olduğu bilinmekte, kadınlara ve erkeklere atfedilen bu roller aracılığıyla sosyal yaşamda kadın ve erkeğin konumu şekillenmektedir. Alevi geleneği ve buyruklarında kadınlara özgü dile getirilen düşünceler ve yazılı olmayan kuralların sosyal yaşamda ataerkil ve pederşahi bir yapısal düzenle karşılaştığında ne kadarının işlevsel kalıp kalmadığı önemli soru işaretlerinden biridir.

Var olan düşünceler ile sosyal yaşamda yerile getirilen eylemlerin paralellik göstermesi de araştırmanın bilimselliği ve etik söz konusu olduğunda bir kat daha artan önem kazanmaktadır. Alevi geleneğinde Ali gibi kızı Fatma' ya yoğun bir sevgi ve saygı vardır. O'na Fatma Ana adı verilir. Cem ayinlerinde onun adı geçtiğinde kadınlar saygılarını ayakta durarak gösterir. Yine Hacı Bektaş Veli' nin Hacıbektaş' a geldiğindeki ev sahibi Kadıncık Ananın da Alevilikte özel bir yeri vardır (Canikli, 2009: 59).

Canikli' nin de sözünü ettiği gibi Alevi geleneğinde Hz. Fatıma önemli bir yere sahiptir. Hem Hz. Ali' nin eşi hem de Hz. Muhammed' in kızı olması sebebiyle İslam dünyasında tüm mezhepler ve gelenekler baz alındığında saygı duyulan kadınların başında gelmektedir. Alevi geleneğinde kadın konusu değerlendirmeye alındığında konu mutlaka Hz. Ali' nin Hz. Fatıma' ya gösterdiği saygı konu edinerek Alevi zümre tarafından açıklanmaktadır.

Alevilik bir inanç sisteminin, birbiriyle uyumlu parçalardan oluşmuş bir değerler bütünüdür. Adı iken Aleviler, sözü edilen bu inanç ve değerler sisteminin toplumsal düzlemdeki karşılığını oluşturan sosyal gerçeklik boyutudur. Alevilik öğretisinde ve hâkim söyleminde sunulan toplumsal rol dağılımı ve cinsiyetlerin konumlandırılması Alevi toplumsal gerçekliğiyle tam bir uyum içinde olmayabilir (Uyanık, 2004: 29).

Uyanık'ın dile getirmiş olduğu gibi meselenin tam anlamıyla ifade edilmiş biçimi olarak değerlendirilebilir. Burada Aleviliğin ne olduğu yani neliği ve Alevilerin kim olduğu ifade edilmeye çalışılmıştır. Bu açıdan bakıldığında Alevilik bir inanç sistemi olarak tanımlanmakta Aleviler ise bu inanç sisteminin sosyal gerçeklik boyutu olarak değerlendirilmektedir. Alevilik geleneğinde yüzyıllar boyu yazılı olmayan kaynaklar ve kültür unsurları aracılığıyla birtakım kurallar ve buyruklar dile getirilmiştir.

Uyanık'ın da dile getirdiği gibi öğretilerin sosyal gerçeklik ayağını oluşturan Alevilerin bu öğretisi ve yazılı olmayan kuralları ne kadar hayata geçirdiği özellikle kadın konusu üzerinden düşünüldüğünde sorgulanması ve sosyolojik anlamda incelenmesi gereken konuların başında gelmektedir.

Burada ulaşılmak istenen sonuç; Alevi geleneğinde kadınların saygın olmadığı, özgür olmadığı gibi sonuç değildir. Buyruklarda ve yazılı olmayan kaynaklarda geçen öğretilerin sosyal gerçeklikte pratiğe dökülmesinde aksamaların olduğu ve yaşanan toplumsal yapının dinamiklerinin rol ve cinsiyet dağılımının kadına karşı olan tutumları etkilediği sonucuna ulaşmaktayız.

Alevi- Bektaşî tarikatının diğer tarikatlardan ayrılmış olduğu tek yön, bu tarikatın toplum içinde kadınlara vermiş olduğu büyük değerdir. Alevi- Bektaşîye göre kadının bir erkekten geri kalır yanı yoktur. Tarikata alınma biçimleri erkeklere nasıl uygulandıysa, aynı biçimde kadınlara da uygulanmıştır (Erseven, 1994: 79). Burada dikkat çeken değerlendirmelerin başında Erseven' in Aleviliği bir tarikat yapısı olarak ele alması gelmektedir. Erseven' in yapmış olduğu bir diğer tespit ise onun ifadesiyle; Alevi- Bektaşî tarikatlarını diğer tarikatlardan ayıran en önemli tarafın kadınlara karşı göstermiş oldukları hassasiyet olduğu noktasıdır.

Kadınlara saygı göstermek, Alevi yolunda bir iman belirtisi ve büyüklük göstergesidir (Zelyut, 1992: 62). Zelyut' un ifade ettiği görüşler Alevilik geleneği içerisinde çok önemli bir konuya denk düşmektedir. Yaşı, konumu, mevkisi, sosyo-ekonomik durumu ve medeni hali her ne olursa olsun bir kadına saygı göstermek, varlığına itibarlı bir davranış sergilemek Alevi geleneğinin temelini teşkil eden bir konuya karşılık gelmektedir.

Geçmişten günümüze gelindiğinde erkek- kadın arasındaki ilişkide belirleyici olanın ' insan' olmak değil, ' erkek' ve ' kadın' olmak olduğu görülmektedir. Gerek dinsel, gerek seküler metinlerde kadın ve erkek, cinsiyeti ile değerlendirilmektedir. Bu değerlendirme biçimi insanlık tarihinin başat sorunudur (Aktaş, 2017:12). Alevi geleneğinde kadına atfedilen kutsallık, gelenek içerisinde kadını başat bir konuma yerleştirmektedir. Doğadaki canlı- cansız her nesneye ve bireye hoşgörülü yaklaşılması ve saygı duyulması Alevilik geleneğinin tarihsel olarak da önceki inanç biçimlerinden etkilenecek sürdürmeye devam ettiği düşünce hareketliliğinden kaynaklanmaktadır.

Yapılan görüşmelerde genel anlamda kadının ibadet gerçekleştirilirken erkeklerle aynı safta yer almaları olumlu karşılanan bir durum olarak ifade edilmiş fakat sadece bu ritüele dayanarak kadının çok önemli ve temel bir yerde olduğunu yorumlamanın kadının günümüzdeki konumu açısından objektif olmayan sonuçlar doğurabileceği yorumlarının da dile getirilmesi gerekmektedir. Kadına verilmesi gereken değer sadece ritüel gerçekleştirilirken değil hayatın her alanında ve her koşulda sağlanması gerekliliği de üzerine düşünülmesi gereken durumdur.

Yaşamın sürekliliği için, insanların soyunun sürmesi için kadın-erkek cins ayrımını bir yana bırakıp ' insan ' olabileninin, insanca yaşamının kavgası verilmelidir günümüzce. Kadınlar ellerine mor iğne alıp kampanya düzenledikleri sürece kadın davalarında hiç bir zaman başarıya ulaşamayacaklardır. Çünkü olaya bu temelde yaklaşıldığı sürece erkekleri yanlarında göremeyeceklerdir. Günümüzdeki esas sorun, kadın hakları sorunu değil, ' insan hakları' sorunudur. Olayı bu açıdan ele alıp geliştirmeli ve savaşımların verilmelidir (Erseven, 1994: 83).

Erseven' in ifadelerini değerlendirmeden daha önce de üzerinde durduğumuz ve birçok yerde vurguladığımız konulardan birini dile getirmek yerinde olacaktır. Bu düşüncenin burada yer almasının sebebi araştırmanın en nihayetinde asıl vermek istediği mesajı özet bir biçimde sunması tarafımızca değerli görülmüş ve kadın ile

alakalı tespitlerde araştırma metninin genel gidişatına uyması bakımından bu kısımda değerlendirilmesi uygun görülmektedir.

Çağımızdaki değişimlerden kadının kendisi de ileri derecede yakasını kurtarmaya çalışmakta, kendi gibilerini aramakta, cepheye koşup o büyük savaşı, sahip olma savaşı, ama hepsinden önce ve her zaman özgürlük savaşını sürdürmektedir (Graber, 2000: 28). Bir konunun, düşüncenin veya bir sorunun baştan sonra tek tip bir düşünce algısıyla değerlendirilmesinden ziyade farklı değişkenler devreye girdiği zaman olayları ve sorunları bu durumlara göre yorumlayabilmek bilimsel bir metnin gidişatı ve asıl varmak istediği sonuca hizmet etmesi bakımından daha yerinde bir tavır olarak görülmektedir.

Gerçekten ister kadın olsun, ister erkek, her insan doğumu ile başlayan ve önceleri ana, baba, diğer aile bireylerinin ister yönlendirmeleri, ardından yakın çevresinin, daha ardından toplumun ve özellikle törelerin, Dinsel bağnazlıkların ister aşılmaları, ister yansımaları ile doğumla beraber getirdiği öz kimliğini örter ve bunlarla harmanlanmış bir yapay kişilik yapısına bürünmeye başlar (Benazus, 2008: 54).

Günümüzde ve hatta geçmişten itibaren dünyanın, ülkemizin ve insanlığın en büyük sorunu insan hakları ya da insanlığın olmayan hakları sorunudur. Asıl can alıcı durumları göz önüne alıp meseleyi kadın- erkek savaşına vermekten uzaktaşp, insan gibi yaşama hakkımızın gerekliliklerini talep etmek ve bu uğurda ses duyurabilmek araştımanımız asıl vermek istediği mesajı yansıtmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARI VE DEĞERLENDİRME

4.1. Görüşme Grubunun Demografik ve Genel Özellikleri

Araştırma bünyesi içerisinde toplam 25 Alevi kadın ile görüşülmüştür. Bu görüşmeler İstanbul’ da 3 farklı dergâh ve cemevi esas alınarak gerçekleştirilmiştir. Görüşme gerçekleştirilen kadınların demografik özellikleri aşağıda yaş, eğitim durumu ve medeni durumu göz önünde bulundurularak tablolar halinde özet bir görsel sunulmuştur. İstanbul’ da bulunan Şahkulu Sultan Dergâh’ı, Garipdede Kültür ve Cemevi Derneği ve Eriklibaba Eğitim ve Kültür Vakfı ön planda tutularak görüşmeler güven ortamının sağlanabilmesi amacıyla 3 aylık bir sürece yayılmıştır. Görüşmeler adı geçen dergâh ve cemevleri doğrultusunda 4 Ekim- 1 Aralık tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Söz konusu edilen dergâh ve cemevlerinde görüşme grubunun oluşturulması, gönüllü olarak kadın kolları çalışanları, diğer departmanda gönüllü olarak çalışan kadınlar ve ziyaretçi kadınlar arasından seçilmiştir. Şahkulu Sultan Dergâhın’ da görüşme gerçekleştirilen 3 kadın kolları temsilcilerinin görüşmeleri değerlendirme aşamasında dergâh adının geçmesinin istenmemesi üzerine çıkarılmıştır. Bu görüşmelerin yerine ise gönüllü çalışan kadınlar ve ziyaretçiler arasından seçilen görüşme grubu katılımcıları vesilesiyle, önemli bulduğumuz dergâh isminin geçmesini sağlamış bulunuyoruz.

Bilimsel etik anlayışı gereği dergâh adının esas çalışma içerisinde geçmesini istemeyen kadın görüşmecilerin görüşmelerinin değerlendirme aşamasından çıkarılmasını yerinde ve etik bir davranış örneği oluşturacağı görüşünden hareket edilmiştir. Netice itibariyle görüşme gerçekleştirilen kadınların 4’ ü Şahkulu Sultan Dergâhı’ndan, 10’ u Garipdede Kültür Ve Cemevi Derneğinden ve 11’ i ise Eriklibaba Eğitim Ve Kültür Vakfı gönüllü çalışanları ve ziyaretçilerinden seçilmiştir.

Görüşme grubundaki kadınların yaş durumlarına bakıldığında en küçüğünün 21 en büyüğünün 75 yaşında olduğu görülmektedir. Eğitim durumlarına genel olarak

bakıldığında ilkokul mezunundan yüksek lisans mezununa kadar farklı eğitim seviyelerinden görüşmecilerin olduğu görülmektedir. Bu anlamda her yaş grubuna dair görüş ifadesi almanın önemli olduğunu ve araştırmaya katkı sağlayacağını düşünerek görüşmelerin oluşturulmasına dikkat edilmiştir. Eğitim durumları açısından da doğrudan ya da dolaylı bir bağlantı ve çıkarım yapabilme durumu söz konusu olacağından farklı eğitim seviyelerinden katılımcıların seçilmesine dikkat edilmeye çalışılmıştır.

Sonuç olarak 3 aylık bir zaman dilimi içerisinde adı geçen dergâh ve cemevlerine sürekli bir ziyaret ve görüşme talebinde bulunulmuştur. Süreç içerisinde görüşmeciler açısından güven sağlamak, verdikleri bilgilerin etik kuralları çerçevesinde araştırmaya yansıtılacağı ve kişisel bilgilerinin, ses kayıtlarının yansıtılmayacağına dair güven ortamı sağlamak amacıyla uzun ve sabır gerektiren bir süreç yaşanmıştır. Sürecin sonucunda 25 kadın katılımcı ile görüşme gerçekleştirilmiştir.

Görüşme Grubundaki Kadınların Yaş Grupları

Tablo 1. Görüşme Grubundaki Kadınların Yaş Grupları

GÖRÜŞME GRUBUNDAKİ KADINLARIN YAŞ GRUPLARI							
Yaş	20-25	26-35	36-46	47-57	69-79	Yaşını Söyle- Meyen	Toplam
Kadın	2	9	5	6	2	1	25
Toplam	2	9	5	6	2	1	25

Görüşme grubundaki kadınların sayısı; 20- 25, 26- 35, 36- 46, 47- 57, 69- 79 yaş aralığına tabi tutularak gruplandırılmıştır. Katılım sağlayan görüşmecilerden 2' si 20-25 yaş grubuna, 9' u 26-35 yaş grubuna, 5' i 36- 46 yaş grubuna, 6' sı 47- 57 yaş grubuna ve son olarak da 2' si 69- 79 yaş grubuna mensubiyet göstermektedir. 58- 68 yaş grubunda kadın katılımcı olmadığı için tabloda bu yaş grubu gösterilmemiştir. Katılımcıların toplam sayısı 25 iken 24 kişi yukarıda gösterilen grup tablosundaki yerlerini herhangi bir yaş grubuna mensup olarak sağlarken, katılımcılardan birisi yaşını söylemek istemediği için yaşı tabloda gösterilmemiştir. Yaşını belirtmek

istemeyen katılımcıya bir başka görüşme fırsatında yaşı tekrar sorulmuş, buna da yanıt alınamayınca katılımcıyı zorlamamak adına görüşme devam ettirilmemiştir. Sonuç olarak 25 kadın katılımcının yaş aralıkları yukarıdaki görselde gösterildiği şekilde 21- 75 yaş aralığında tespit edilmiştir.

Görüşme Grubundaki Kadınların Eğitim Durumları

Tablo2. Görüşme Grubundaki Kadınların Eğitim Durumları

GÖRÜŞME GRUBUNDAKİ KADINLARIN EĞİTİM DURUMLARI						
Eğitim Durumları	İlkokul	Ortaokul	Lise	Lisans	Y.Lisans	Toplam
Kadın	7	2	3	11	2	25
Toplam	7	2	3	11	2	25

Görüşme grubundaki kadınların yaş skalasını sunduktan sonra eğitim durumlarıyla alakalı genel bir tablo çizilmeye çalışılmıştır. Görüşme grubundaki kadınların eğitim aldıkları süreçte eğitim süreci ilkököl ve ortaokul şeklinde sınıflandırıldığı için görüşme grubundaki kadınların yapmış oldukları beyanlar doğrultusunda sınıflandırılma oluşturulmuştur ve tabloda da aynı sınıflandırmanın yapılması uygun görülmüştür.

Buna göre görüşme grubundaki katılımcıların 7' sinin ilkököl eğitimi almış olup bu katılımcıların genel olarak 45 yaş ve üstünü temsil etmiş oldukları tespit edilmiştir. 32 yaş ve 75 yaşında bulunan iki katılımcı ortaokul mezunu olduğunu ifade ederken, lise mezunu olduğunu beyan eden 3 katılımcı ise eğitimini meslek lisesi, sağlık lisesi ve düz lise olarak ifade etmiştir. Katılımcılar arasında en büyük grubu lisans mezunu olduğunu ifade eden grup oluşturmaktadır. Katılımcıların 2' si ise yüksek lisans mezunu olduğunu beyan etmiştir.

Görüşme grubunda lisans mezunlarının yoğunlukta olmasının sebebi Garipdede ve Eriklibaba cemevlerinde kadın kollarında gönüllü görevlerde bulunan kadınlar arasından görüşmecilerin gönüllülük esası ile seçilmiş olmasının etkisinin

büyük olduğu düşünülmektedir. Bir diğer etki de katılımcılar tarafından da dile getirilen eğitim ve öğretimin Alevi geleneği açısından öneminin büyük olmasıdır.

Görüşme esnasında katılımcılar tarafından da Alevi geleneğinin özellikle kadınların okuması ve eğitimi açısından son derece önem verilen bir konu olduğu ifade edilmiştir. Buradan da anlaşılacağı gibi içinde bulunulan grubun eğitim seviyesi ve bu grubun eğitime bakış açısı, bireyin eğitiminin belirlenmesinde son derece önemli bir rol oynamaktadır.

Görüşme Grubundaki Kadınların Medeni Durumları

Tablo3. Görüşme Grubundaki Kadınların Medeni Durumları

Görüşme Grubundaki Kadınların Medeni Durumları					
Medeni Durumları	Evli	Bekar	Boşanmış	Eşi Ölmüş	Toplam
Kadın	12	7	3	3	25
Toplam	12	7	3	3	25

Katılımcıların medeni durumları sorulduğunda verilen cevaplar doğrultusunda kategoriler oluşturulmuştur. Taraflarınca boşanmış olduklarını ve eşlerinin vefat ettiğini söyleyenler bulunduğu için bu ifadelerin araştırmada yer alabilmesi adına bu şekilde bir kategorizasyon uygun görülmüştür. 25 katılımcının 12' si evli, 7' si bekâr, 3' ü eşlerinden ayrılmış ve 3 katılımcının da eşi vefat etmiştir. Beyanlar esas alınarak oluşturulan tabloda 25 katılımcı kadının medeni durumları gösterilmiştir.

Araştırma yöntemi kısmında da katılımcıların seçimi, evren ve örneklemin kurulmasıyla alakalı bilgiler bulunmaktadır. Katılımcılara görüşme esnasında yaş durumları, eğitim durumları ve medeni durumları dâhil edilmeden toplam 10 soru yöneltilmiştir. Hazırlanan ve yorumlamaya açık olan sorular Alevi geleneğinin katılımcılar tarafından nasıl algılandığı ve nasıl yorumlandığına dair neticeler ya da değerlendirmelerde bulunmak açısından yöneltilmiştir.

Soru kalıpları oluşturulurken Alevi kadın kimliğine sahip katılımcıların Alevi geleneği, geleneğin aktarımı ve yürütülmesi, geleneğin temel dinamikleri ile Alevi zümrenin uyumu ve gelenek içerisinde yürütülen ritüellerin dinamikleri hakkında fikirlerin alınması ve bu doğrultuda değerlendirmenin gidişatının belirlenmesi açısından dikkat edilen konulardan birisi olmuştur. Bu nedenle Alevi kadın kimliğine sahip 25 katılımcıya aşağıdaki sorular yöneltilmiştir.

Soru formu üzerinde bulunan soru biçimleri şu şekildedir:

- Alevilik size göre nedir?
- Kimliğinizi tanımlamada Alevi olmanız önemli bir faktör müdür?
- Alevi kadınlar ile Sünni kadınlar arasında fark olduğunu düşünüyor musunuz ? Fark varsa nasıl bir fark olduğunu düşünüyorsunuz?
- Bağlı olduğunuz inanç sisteminin kadına bakışı nasıldır?
- Kadın olduğunuz için inanç sisteminde kısıtlandığınızı ya da önem bir önem verildiğini düşünüyor musunuz?
- Alevi kültüründe olmasaydınız kadın olarak daha başarılı, saygın ve üst pozisyonlarda olabileceğinizi düşünüyor musunuz? Neden?
- Ailenizdeki ve çevrenizdeki Alevi erkeklerden sosyal hayatta olumlu veya olumsuz destek görüyor musunuz? Nasıl?
- Alevi kadınların çocuklarının eğitiminde nasıl bir rolü olduğunu düşünüyorsunuz?
- Alevi anneler çocuklarını Alevi kültürüne göre yetiştirmek için özel bir çaba sarf ediyorlar mı? Nasıl?
- Alevilikte kadın ‘ Dede’ olmalı mıdır? Kadınların ‘ dede’ nin yürüttüğü ve icra ettiği görevleri yerine getirmesini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Görüldüğü üzere katılımcı kadınlara yaş, eğitim ve medeni durumları dışında yukarıda ifade edilen 10 soru yöneltilmiştir. İlk olarak görüşme grubundaki

katılımcıların bireysel önizlemeleri oluşturulmaya çalışılmıştır ve bunun üzerine Alevi geleneği hakkındaki görüşlerine başvurulmuştur. Görüşmeler gerçekleştirilmeden önce adı geçen dergâh ve cemevlerinin yönetici kadrosuna gerekli dilekçeler oluşturulmuş, olumlu yanıt veren dergahlar birinci planda tutularak araştırmanın örneklem grubu oluşturulmaya çalışılmıştır. Olumlu yanıt almış olduğumuz dergâh ve cemevlerinin kadın kollarında aktif görev alan kadınlar ile ayrıca bir görüşme gerçekleştirilmiş ve onay alındıktan sonra katılımcı grup belirlenmeye başlanmıştır.

25 katılımcı kadın tesadüfi örneklem metodu ile seçilmiş olup kadınlarla yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Gönüllü çalışanlar, ziyaretçiler ve kadın kolları görevinde gönüllü olarak çalışan kadınlar katılımcı kitlemizi oluşturmaktadır. Görüşmeler, İstanbul ili içerisinde Alevi geleneği ya da zümresi tarafından ve yoğunlukları göz önünde bulundurularak Şahkulu Sultan Dergâhı, Garipdede Kültür Ve Cemevi Derneği ve Eriklibaba Eğitim Ve Kültür Vakfı bünyelerinde ve gerekli yazışmalar, görüşmeler ve prosedürler sağlanarak görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Görüşmelerden elde edilen bilgiler belirli başlıklar altında toplanılarak sosyolojik bakış açısı ile değerlendirilmeye çalışılacaktır. Böylece Alevi geleneğinden gelen kadınlarla yapılan görüşme verileri, kadınların kendi ifadeleri ile elde edilen bulguların sosyolojik yorumlamaları ortaya konulacaktır. Soru formundan hareketle soruların içeriklerine uygun olarak başlıklar hazırlanmış ve her soru kalıbının ardından görüşme grubundaki kadınların değerlendirmelerinin üzerine sosyolojik değerlendirmeler oluşturulmuştur.

4.2. Alevi Geleneği Ve İnancının Algılanışına Dair Görüşler

Görüne grubundaki katılımcıların Alevilik geleneği hakkındaki düşüncelerine bakılmak istendi. Katılımcılara ‘ Alevilik size göre nedir?’ sorusu yöneltildi. Bu bilgiler ışığında Aleviliğin ne olduğuna dair çeşitli yorumlar ve bakış açıları söz konusu olmuştur. Katılımcıların 2’ si Aleviliğin herhangi bir tanımlamaya tabi tutulamayacağını dile getirmiştir. Bu nedenle Aleviliğin tanımlanmasına karşı bir tavır içinde bulunulmuştur. Ayrıca 54 yaşındaki bir katılımcı ise; ‘*Tanımlanması*

anlam daralmasına yol açabilir. Bir şeyi tanımlamak demek o ifadeyi ya yanına almak ya da karşına almak demektir' ifadesiyle Aleviliğin tanımlanmasına karşı olduğunu belirten bir ifade kullanmıştır. Katılımcıların 4' ü ise; Aleviliği sevgi, saygı, hoşgörü ve dayanışmaya bağlı olan bir inanç biçimi olarak ifade ederken; katılımcılardan 2'si ise Aleviliği medeniyet olarak tanımlamakta ya da yorumlamaktadır. Yine katılımcıların 3' ü Aleviliği bir hayat felsefesi, yaşam biçimi, dinin ötesinde bir yaşam şekli ve inanç biçimi olarak yorumlamaktadır. Katılımcılardan 4'ü ise; Aleviliği insan odaklı yaşam biçimi, insan olmak ve iyi insan olmak olarak dile getirmektedirler.

Katılımcıların 5' i Aleviliği bir yol, yordam, adet- töre, kültür, erkân ve Hz. Ali' yi sevip, onun yolundan gitmek olarak dile getirmişlerdir. 28 yaşındaki bir katılımcı ise Aleviliği '*Dini bir olgu, kendi düşünce ve inançlarını yaşamaya çalışan azınlığın topluluğu*' olarak nitelendirirken; 26 yaşındaki bir katılımcı ise Aleviliği '*Sosyal eşitlik ilkesini savunan, inanç sisteminde merkezde insan olan kadıncıl bir inançtır*' ifadesiyle katılımcılar arasında en dikkat çekici Alevilik yorumlamalarından birisini dile getirmiştir. 32 yaşındaki bir katılımcı kadın '*Temelinde insan sevgisi olan bir inanç. Eline, diline, beline hâkim ol ahlak felsefesini temele alan kültürel bir İslam sentezidir. Türk- İslam' ın çağdaş yorumudur.*' şekilde tanımlamaktadır. Son olarak 41 yaşındaki katılımcı '*İnsan sevgisini evrensel kılan, birlik ve beraberliği yaşatan, kul hakkına özen gösteren, 72 millete bir gözle bakmayı amaç edinen bir inançtır*' ifadesiyle kendine has bir Alevilik tanımlaması yapmaktadır.

Görüşme grubundaki kadınlara yöneltilen soruda Alevilik geleneğini nasıl algıladıkları ve hayatlarında gelenek ve inanç biçiminin yerinin nerede olduğuna dair değerlendirmelerine bakılmak istendi. Yukarıda örneklerini sunmuş olduğumuz görüşler katılımcı kitlenin genel hatlarıyla oluşturmuş olduğu düşüncelerin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Alevilik geleneği yüzyıllar içerisinde değişim ve dönüşüm geçirerek bugünkü halini ve biçimini almıştır. Aleviliği bir dini inanç olarak değerlendirmek ile Aleviliği bir yaşam felsefesi olarak değerlendirmenin arasında birtakım bakış açısı farklılıkları mevcuttur.

Temel dinamikler üzerinden hareket edecek olursak; bir geleneği inanç biçimi doğrultusunda değerlendirmek o geleneğin salt bir dini yaklaşıma sahip olduğunu

göstermektedir. Katılımcıların da görüşmeler esnasında ifade etmiş oldukları gibi Alevilik geleneği hem bir inanç biçimi hem de bir kültür olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyolojik perspektif doğrultusunda araştırmanın esas olgusu olan inanç üzerinden Aleviliğin değerlendirilmesi salt bir biçimde inanç ve din olgularından hareketle işlenmemiştir. Alevilik geleneği bir inanç biçimini temsil etmesi bakımından din sosyolojisi bağlamında ele alınırken, geleneğin eski Türk inanç ve kültür alt yapısı da göz önünde bulundurularak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Görüşmeler de Alevi geleneğinin nasıl algılandığına dair dini, felsefi ve sosyal düşüncelere dair değerlendirmeler bulunmaktadır. Aleviliği bir inanç biçimi olarak yorumlamak tüm katılımcıların da ortak fikir yürüttüğü görüşlerden birisi olmaktadır. İnanç biçimi olmanın yanında insanın uhrevi duygularını tatmin etmeye yönelik bir inanç olduğu gibi inanç doğrultusunda insanların beşeri yönlerini zenginleştirme aracı olarak bir yaşam göstergesi olarak da kabul edilmektedir. Aleviliğin bir inanç biçimi olarak yorumlanmasının dışında farklı görüşleri beraberinde getiren yorumlama farklarının olduğu gözlemlenmektedir.

Sonuç olarak görüşme grubundaki kadınlar açısından Alevilik geleneği bir inanç biçimine karşılık geldiği gibi aynı zamanda bir kültürün var olması, kültürün değişimi ve tarihsel serüveni de göz önünde bulundurulduğunda zengin bir alt yapıya sahip bir hayat felsefesini de sunmaktadır.

4.3. Kimlik Tanımlama Açısından Alevilik

Katılımcıların kimliklerini tanımlamalarında Aleviliğin önemli bir faktör olarak değerlendirip değerlendirmediklerine bakılmak istendi. Katılımcılara ‘ Kimliğinizi tanımlama açısından Alevilik önemli bir faktör müdür ?’ sorusu sorulduğunda söz konusu katılımcıların 24’ ü Aleviliği kimlik tanımlama açısından önemli bir faktör olarak değerlendirirken, katılımcılardan sadece birisinin Aleviliği kendilerini tanımlama açısından önemli bir faktör olarak değerlendirmedeği tespit edilmiştir. Alevilik kimliğini önemli bir faktör olarak nitelendirmeyen katılımcı ise; Alevi kimliğini kabul etmekle beraber diğer kimliklerinin daha önde gelmesinden dolayı önemli bir faktör olarak görmediğini ifade etmektedir.

Kimlik tanımlama açısından Aleviliği önemli bir faktör olarak gören katılımcıların 2' si gerekli ortam koşulları altında ve sorulan soruların cevabına uygun şekilde kimliğini beyan etmek açısından kimliklerinin önemli olduğunu vurgulamaktadır. Katılımcıların 3' ü ise kimliği önemli bir faktör olarak yorumlarken bu yorumu hem karakteristik hem de inançsal anlamda Aleviliği kendileri ile özdeş görmeleri hususuna dayandırmaktadır. Katılımcıların 2' si ise; dünya vatandaşlığının konuşulduğu bir dünya konjonktürü ortamı mevcutken kimlik açısından insanların

Alevi, Kürt, Ermeni ve Yahudi olduklarına dayanarak bir ayrımcılık söz konusu olması dahilinde Alevi kimliğini önemli bir faktör olarak yorumlamaktadır. 24 yaşındaki katılımcı ise; *'Eğitim ile tamamlayamadığım bir çok eksikimi inancım sayesinde tamamladım. Bu nedenle Alevi kimliği önemlidir.'* ifadesini dile getirmektedir.

54 yaşındaki bir katılımcı ise; *'Alevilik bir üst kimlik olarak yorumlanabilir. Annelik, kadınlık ve mesleki duruşu belirleyen bir kimlik olarak Alevilik önemli bir faktördür'* yorumunu dile getirmektedir. Ayrıca 32 yaşındaki bir katılımcı da *'Kimlik tanımlama açısından Alevi olmam yönlenen değil, yönlendiren olmamı sağladığı için önemli bir faktördür'* yorumunu dile getirmektedir.

Yukarıda ifade edilen farklı görüş biçimlerinin haricinde kimliklerinin önemli bir faktör olduğunu ifade eden katılımcıların çoğunluğu geçmiş dönemlerde Alevilik geleneğinin yaşadığı tatsız olayların, sıkıntılı süreçlerin sonucunda bugün özgürce ve gururla kimliklerini ifade edebildikleri, yasaklardan bir nebze olsun sıyrılarak benliklerini ortaya koyabilmeleri açısından Alevi kimliğini önemli bir faktör olarak değerlendirmektedir.

Kimlik kadın- erkek ayrımı gözetmeksizin her bireyin hayatında zamana ve koşullara bağlı olarak önem derecesi artan ve azalan bir çizgi oluşturması da göz önünde bulundurularak önemli bir faktör olarak yerini almaktadır. İnsan yaşamı boyunca birtakım kimliklere sahip olur, bu kimlikler bazen cinsi özelliklerine bağlı olarak toplum tarafından genel kabul görmüş kimlikler olabildiği gibi, bazen de bireylerin toplumun vermiş olduğu statü ve normlardan sıyrılarak bireysel çaba sonucunda ulaşılan kimlikleri olarak ifade edilebilir.

Günümüzde siyasi, sosyal, ekonomik ve aktüel anlamda birden fazla kimliklere sahip olan insan kitleleri bulunmaktadır. Sahip olunan her kimliğin

davranış kalıpları, beklenen normları ve toplum tarafından kabul görmesini sağlayan eylemleri bulunmaktadır. Globalleşmenin yoğun olarak yaşandığı yeni dünya düzeni kimlikleri tek tektipleştirici bir değişken olarak karşımıza çıksa da lokal ve milli kimliklerin, düşüncelerin ve geleneklerin yaşaması ve aktarımına bağlı olarak tarihsel süreç içerisinde yok olma tehdidiyle karşılaşmış olsa dahi toplumda yaşamaya ve sürdürülmeye devam eden gelenekler vasıtasıyla tek tipleştirici kimliksel bir hareketin varlığıyla birlikte ayakta kalmaya çalışmaktadır.

Görüşme grubundaki kadınların Alevilik geleneği hakkındaki görüşleri bir değer, geleneğin ve kültürün aktarımına dair bilgi sahibi olabilmek adına önemli bir adımdır. Türk coğrafyası üzerinde gelenek ve inanç biçimi olarak yerini olan toplumsal yapı içerisinde belli bir zümreye sahip olan Alevilik geleneği hakkında görüşmeler sağlamak toplumda var olan bir yapının sosyolojik olarak değerlendirilmesine vesile olmaktadır.

Dolayısıyla katılımcıların çoğunluğu dergâh ve cemevlerindeki ritüeller, gelenekleri açısından kanaat önderi olarak adlandırılabilir 'dede' lerin vasıtasıyla Alevilik geleneğini tanımaya ve yürütmeye çalışmaktadırlar. Bu süreç içerisinde aktif rol oynayan bireyler kimliklerine dair bir alt yapı oluştururken geleneğin ve kültürün aktarımına aracı konumunda bir rol sahiplenirler. Pasif bir davranış ve eylem içerisinde bulunan bireyler ise diğer kimlikleri üzerinden yaşamlarını devam ettirmeye çalışırken aynı zamanda Alevi geleneğinin zamanla değişim olgusuyla birlikte aktarılamayan ve yürütülemeyen alt yapısını oluşturmaktadırlar.

Sosyolojik açıdan bakıldığında da Alevilik geleneğini muhalif bir biçimi olarak yorumlamanın temeli de bu görüşlerde aranabilmektedir. Görüşmeler esnasında Alevi kimliğinin muhalif yapısının hem hâkim ideolojiye karşı hem de hâkim din anlayışına karşı olduğu düşüncesi ifade edilmektedir. Bu nedenle insanların taşıdıkları kimliksel kazanımlar hem karakteristik özelliklerini hem hayat görüşlerini hem de dini yaşayış şekillerini etkilediği gibi siyasi fikirlerine de yön vermektedir.

4.4. Farklı Etnik Kökene Sahip Kadınların Karşılaştırması

Görüşme grubundaki katılımcıların Alevi kadınlar ile Sünni kadınlar arasında fark olup olmadığına dair düşüncelerine bakılmak istendi. Katılımcılara ‘ Alevi kadınlar ile Sünni kadınlar arasında fark olduğunu düşünüyor musunuz?’ sorusu sorulduğunda söz konusu katılımcıların 13’ ü Alevi kadınlar ile Sünni kadınlar arasında bir fark olduğunu ifade ederken, katılımcılardan 4’ ü ise Alevi kadınlar ile Sünni kadınlar arasında bir fark olmadığını dair görüşleri olduğu tespit edilmiştir.

Bunun yanı sıra görüşme grubundaki katılımcıların 4’ ü her iki etnik kökene aidiyet hissedilen kadınlar arasında bir fark ya da ayırım gözetme durumunun ayrımcılık ve ötekileştirme durumu yaratacağı görüşüyle yöneltilen soruyu değerlendiremeyecekleri tespit edilmiştir. Katılımcılardan 2’ si Alevi kadınlar ile Sünni kadınlar arasında hem fark olup hem de fark olmadığına, aslına bakacak olursak her iki unsurun da sosyal yaşamda izlerinin bulunduğu dair ifadelerde bulunmuştur. Katılımcılardan 2’ si ise; etnik köken unsuru gözetmeksizin kadınların sosyal yaşamda karşılaştıkları problem ya da sorunsalların salt anlamda kadın oldukları için yaşadıklarına dair fikir belirtmişlerdir.

Katılımcıların 13’ ü Alevi kadınlar ile Sünni kadınlar arasında bir fark olduğu düşüncesini destekler nitelikte açıklamalar dile getirmektedirler. 33 yaşındaki bir katılımcı ‘ *Her alanda olduğu gibi bu durumda da farklılıklar vardır. Ayırım, ötekileştirme amacının dışındaki insani ve karakter durumları açısından doğan farklılıkların olduğunu düşünüyorum. Okumadan, araştırmadan, önyargı ve dedikodular üzerine kurulu düşüncelere sahip olduklarını düşünüyorum.* ’ ifadesini dile getirmektedir. 35 yaşındaki bir katılımcı da ‘ *Senin gibi olmayana, düşünmeyene, önyargı ile oluşmuş düşüncelere kapıldıklarını söyleyebilirim, bu açıdan fark olduğunu düşünüyorum.*’ biçiminde görüşlerini dile getirmektedir. 29 yaşındaki katılımcı ise; ‘ *İnsanoğlu karşıtlık ve farklılıklardan ibarettir. Birtakım farklılıklar var. Örtünme ve ibadet esnasında gerçekleştirilenler açısından farklılıklar mevcut.*’ tarzında düşüncelerini ifade etmektedir.

Arada fark olduğunu düşünen katılımcıların ise Alevi kadınların Sünni kadınlara kıyasla daha özgür, insancıl, kültürlü, duyarlı, hoşgörülü, objektif bakabilme yetisine sahip, serbest, önyargısız, ileri görüşlü, aydın, aktif, Atatürkçü, milliyetçi, Cumhuriyetçi, ibadet anında daha fazla hakka sahip, her platformda

kendilerini daha özgürce ifade edebilen ve kendi hür iradesini kullanma açısından daha ön planda bir konuma sahip olduklarını düşündüklerini genel bir ifadeyle dile getirmektedirler. Arada fark olduğunu dile getiren katılımcılardan biri ise; Sünni kadınlar açısından deyim yerindeyse empati kurularak gerçekleşen bir bakış açısıyla Sünni kadınların daha fazla aile ve mahalle baskısına maruz kaldıklarını söylemekte ve arada fark olduğunu belirten diğer katılımcılardan farklı bir yorumlama getirmektedir.

Katılımcıların 4' ü ise; Alevi kadın ile Sünni kadın arasında bir fark olup olmadığı tarzında bir yaklaşımın ayrımcılık kökenine hizmet edeceğine ve buna dayanarak da böyle bir soru ve yaklaşıma karşı olduklarını belirtmektedirler. Bazı katılımcılar ise olaya genel olarak bakmaktan ziyade bireysel bazlı bir bakış açısına bürünmenin daha yerinde ve objektif bir tavır olacağını ifade etmekteyken; bazı katılımcılar da her inancın içerisinde birtakım farklılıklar olması onları fark olarak değil zenginlik ve çeşitlilik olarak yorumlanırsa ayrımcılığa dayalı bir düşünce sisteminin zedeleneceğine dair görüş belirtmektedirler. Bazı katılımcılar ise böyle bir yaklaşımın neticesinde doğru sonuca ulaşmaktan ziyade yanıltıcı bilgiler ışığında yanlış ve önyargılı değerlendirmelerin gerçekleşeceği kaygısını dile getirmektedirler. 54 yaşındaki katılımcı; *' Bu tarz bir yaklaşımı doğru bulmamakla beraber, toptancı yaklaşım olmamalıdır'* ifadesinde bulunmaktadır.

Katılımcıların 4' ü ise Alevi kadını ile Sünni kadını arasında herhangi bir fark olmadığını beyan etmektedir. İnsanca yaşayabilme gücüne ve düşüncesine sahip her bireyin her konu hakkında cinsiyet, mevki, etnik köken fark etmeksizin eşit olduklarını kabul eden bir görüşün destekleyicileri olduklarını ifade ederek Alevi kadın ile Sünni kadın arasında fark olmadığı görüşünü destekler nitelikte açıklamalar ifade etmektedir.

Katılımcıların 2' si ise; aynı ya da farklı etnik kökene sahip olmanın kadınlar arasındaki bir farka denk düşmekten ziyade etnik kökeni her ne olursa olsun bu topraklar üzerinde yaşayan her kadının yaşadığı sorunlar, karşılaştıkları problemler aynı ve ortaktır ifadeleri doğrultusunda bir düşünce aktarmaktan ziyade toplumsal bir mesele olarak olayın özünü yorumlayıp, ortada var olan bir sorunsalın tüm kadınları ilgilendirmesi üzerine bir yaklaşım ile toplumsal içerikli bir mesaj dile getirmeye çalışmaktadırlar.

Katılımcılardan 2' si ise Alevi kadın ile Sünni kadın arasında hem fark vardır hem de fark yoktur ifadesini kullanmaktadırlar. Kadın olarak her bireyin belli başlı sorunlar ve farklılıklara maruz kaldığını fakat bu farklılığa dair yorumlamaların aslında olmayan bir durumun olan bir durum gibi gösterilmesine hizmet ettiği fikrini ortaya atmaktadırlar. Aynı zamanda bir diğer katılımcı da; inanç meselesi göz önünde bulundurulduğunda farklılık görmenin çelişkili bir tavra karşılık geleceğinden dolayı fark olmadığına dair fikir beyan ederken; toplum açısından farklılık her kesimde olabildiği için Alevi kadınların özgürlük ideolojisi açısından daha iyi bir konumda buldukları görüşüne inanmaktadır.

İster İslamiyet ister Hristiyanlık isterse Musevilik inançlarına sahip olsun her insanın alt yapısal olarak aidiyet gösterdiği bir etnik kimliği mevcuttur. Dolayısıyla İslam dini açısından sosyolojik bir değerlendirme yapılacağı zaman dini inanç biçiminin birden çok alt kimlikler ve mezhep farklılıkları barındırdığını bilmekteyiz. İslam dini içerisinde karşılaştırma söz konusu olduğunda literatürde ve sosyal bir gerçekliğe ışık tuttuğuna inandığımız toplumsal yapı göz önünde bulundurulduğunda Alevilik ve Sünnilik geleneğinin temel dinamikleri ve ritüelleri üzerinden kıyaslamalarıyla karşılaşmaktayız.

Toplumsal yapı hakkında sosyolojik değerlendirmelerde bulunmak, sosyal gerçekliğin araştırma konusuyla alakalı boyutuna ışık tutabilmek amacıyla görüşme grubundaki kadınların konu hakkındaki görüşleri son derece dikkat çekicidir. Görüşme grubundaki katılımcılar arasında Alevi kadınlar ile Sünni kadınların karşılaştırmasına yönelik sosyolojik çıkarım sunulabilecek birçok yaklaşım tarzıyla karşılaştık. Bu açıdan değerlendirildiğinde Alevi geleneğinin temel dinamikleri ve öğretilerinin de bakış açısı üzerinde etkili olduğunu söyleyebiliriz. Bir grup katılımcı, Alevi geleneği açısından eşitlik, her insanın bir ve ' can' olarak algılanışına dikkat çekerek Alevi kadınlar ile Sünni kadınların arasında fark olup olmadığına dair fikir beyan etmenin Alevilik geleneğinin öğretileriyle ters düşeceğine dair görüşleri tespit edilmiştir.

Etnik köken unsuru, insanlar arasında bir fark ya da karşılaştırma durumu sağlayabildiği gibi dünya vatandaşlığının konuşulduğu bir konjonktür ortamı göz önünde bulundurulduğunda etnik köken farklarının ortadan kalkacağı yönünde fikirler mevcuttur. Katılımcı grup açısından, etnik köken farklılıkları kadınlar

arasında mevcut olabileceği gibi, aynı zamanda etnik kökene bakılmaksızın kadınların yaşadıkları ve karşılaştıkları problemlerin ortak olduğu yönünde değerlendirmeler de bulunmaktadır. Alevi geleneğinin temel öğretileri ve ritüelleri ile Sünni geleneğin temel öğretileri ve ritüelleri birtakım farklılıklar barındırmaktadır. İnanç biçimi açısından değerlendirildiğinde görüşme grubundaki kadınlar tarafından eşitlik ve özgürlük algısı üzerinden farklılıkların olabileceği dile getirilmiştir.

Sonuç olarak görüşme grubundaki kadınlar ve araştırmanın varsayımları arasında paralel bir görüş birliği bulunmaktadır. Sosyolojik açıdan farklılıkların değerlendirilmesi yapıldığı gibi etnik köken farklılıkları gözetmeksizin her insanın fırsat eşitliğine sahip olması gerektiği yönünde genel bir kanaat oluşmaktadır. Etnik kökeni her ne olursa olsun kadınların herhangi bir şiddet mağduru olmalarını engelleyecek sosyal dinamiklere ve yaşanan olumsuzlukların giderilmesine dair yasal dinamiklere ihtiyaç duyulmaktadır. Kadınların sorun veya problemleri etnik köken üzerinden açıklanmadan gerekli zihniyet değişikliklerin yapılması adına toplumsal yapı ve siyasi güçlerin paralel hareket etmesi gerekmektedir. Yaşanılan problemler dini bir bakış açısına oturtulmadan, sorunun esas kaynağı profesyonel kişiler tarafından araştırılmalı ve çözüm odaklı tartışma ortamları sunulması gerekmektedir.

4.5. Alevi Geleneğinde Kadına Bakış Açısı

Görüşme grubundaki katılımcılara Alevilik geleneği hakkında neler düşündüklerine dair soru yöneltirken, sistemli bir akış oluşması açısından bu soruyla bağlantılı olarak Alevi geleneğinde kadınların nasıl bir konuma sahip olduklarına bakılmak istendi. Katılımcılara ‘Bağlı olduğunuz inanç sisteminin kadına bakışı nasıldır?’ sorusu sorulduğunda katılımcıların 25’ i de ortak kanaat olarak Alevi geleneğinde kadının değerli ve kutsal kabul edildiği görüşleri tespit edilmiştir. Katılımcılar arasında Alevi geleneği açısından kadınlara verilen ve gösterilen değere dair olumsuz bir düşünce ve söyleme rastlanılmamıştır.

Katılımcılar genel olarak Alevi geleneğinde kadınların önemli bir yere ve değere sahip olduklarını ifade etmektedir. Kadının doğurgan olması, tabiat ve doğa

kanunları gereği toprağa atfedilen kutsallığın kadın içinde aynı öneme sahip olduğunu belirten ifadeler yer almaktadır.

Katılımcıların 17' si Alevi geleneği inancı açısından kadının kutsal görüldüğü, inanç doğrultusunda güçlü bir konuma sahip olduklarını, inancın esas temelini kadın olgusunda bulduğuna dair fikir beyan edilmiştir. Katılımcıların geri kalan 8 kişisi ise Alevi geleneği ve inancı açısından kadının değerli olduğunu kabul etmekle birlikte sistemin uygulayıcılarına eleştiriler getirmektedir. Dolayısıyla katılımcıların hepsinin mutabık olduğu konu Alevi inancı içerisinde kadının kutsal, değerli olduğu ve Alevi geleneği açısından öğretilerin kadını ön planda tuttuğu fikri temel olarak kabul edilmektedir.

Katılımcıların 4' ü ise; Alevi geleneği ve inancı açısından kadınların değerli olduğunu fakat Alevi inancı ve öğretilerinden uzak bir tutum sergileyen Alevi zümrenin yani geleneğin uygulayıcıları Alevilik geleneğinin öğretilerine ters düşecek ya da bu öğretilerle çelişen ifade ve davranışlar sergilediklerini bir değerlendirme olarak ortaya koymaktadır. Bu anlamda 26 yaşındaki bir katılımcı '*Alevi inancının temeli kadındır, kadıncıl bir inançtır, kadını kutsal kabul eder. İnançta kadınlar ana-bacı olarak ifade edilirken Pir ana ve Pir dede postu bulunmaktadır. Cem erkanını bir kadın ve bir erkeğin beraber yürütmesi gerekir. Alevilik ne kadar kadıncıl bir inanç olsa da, posta anaların oturması gerekiyorsa da Alevilerin aynı düşüncelere sahip olduğunu düşünmüyorum*' şeklinde bir ifade de bulunmaktadır. '

36 yaşındaki katılımcımız ise; '*Özünde kadına bakışı birinci sırada yer alır. Önce kadın daha sonra da doğa gelmektedir. Anaç, doğurgan ve verimli olması açısından kadınların yani anaların ve bacıların fikri son derece önemlidir. Hatta erkeğe kıyasla Alevi inancında kadın bir tık öndedir. Fakat Alevi inancı ile bugün Aleviliği yaşayan ve yaşatan insanların düşünsel yapılarında farklılıklar meydana gelmiş ve Alevi inancına ters düşen tavırlara bürünmektedirler. Kadınların cemevlerinde verilen ya da gönüllü olarak talep edilen görevlerde genel olarak temizlik ve yemek kısımlarında bulunması yönetimde aktif rol oynamaması bugün en büyük problemlerin ve çelişkilerin başında gelmektedir*' biçiminde bir ifadeyle Alevi geleneği ve Aleviler arasındaki kopukluk ya da değişimin bir değerlendirmesi sunulmaktadır.

Katılımcılardan geri kalan 4 kişi ise; yine aynı şekilde kadının değerli olduğunu ve kutsallık atfedildiğini kabul etmekle birlikte Alevi geleneği ya da inancı içerisinde kadın- erkek olarak herhangi bir ayırım yapılamayacağını, inanç sisteminin temel argümanlarına bu durumun ters düşeceğini destekler tarzda fikirler öne sürülmektedir. 21 yaşındaki katılımcımız; *‘ Kadına ve erkeğe, kadın- erkek olarak değil, ‘ can’ olarak bakılır bununla beraber kadın her zaman el üstünde tutulur’* ifadesiyle kadın- erkek eşitliğini savunan bir inanç biçimi olduğunu destekler ifade kullanmaktadır. 48 yaşında diğer bir katılımcımız ise; *‘ Kadın değerlidir. Erkeğe de kadına da saygı duyulur. İbadet alanında herkes candır. Kadın- erkek ayrımı yoktur. Alevilik insancıl olması açısından değerli bir yoldur.’* açıklaması yaparak eşitliği savunan bir inanç öğretisinin kadın- erkek olarak ayrımcılığı çağrıştıran bir yaklaşım sağlamayacağı yönündeki görüşünü bizlere göstermektedir.

Alevilik geleneği buyruklar ve temel argümanlar incelendiğinde kadının başat bir konuma sahip olduğu görülmektedir. Alevilik gelenek ve inancının en temel unsuru olarak ifade edilen Kırklar Cemi’nde kadınların varlığı bu görüşün somut bir örneğidir. Kırklar Cemi Alevilik geleneğinin ve ritüellerinin başlangıç noktası olarak kabul görmektedir. Toplanan mecliste 17 kadın temsilcinin bulunması bugün cem ibadetlerinde ritüeller uygulanırken dikkat edilen konulardan biri olmaktadır.

Alevi geleneğinde 12 hizmet olarak adlandırılan ritüellerde kadınlara ve erkeklere görev dağılımı yapılmakta, semah törenlerinde kadınlar da aktif olarak yer almaktadır. Alevilik geleneği menakıpnameler, buyruklar ve sözlü gelenek unsurları göz önünde bulundurularak incelendiğinde kadın- erkek ayrımı gözetmeksizin yaşayan her canlının eşit olması ve her canlıya saygı duyulması gerektiğini ifade ederken, kadınların bir kültürün oluşması ve yayılması açısından önemli bir role sahip olduklarını gösteren kültürel bir zemine sahiptir.

Hız. Ali’ yi ve Ehl-i Beyt’ i seven anlamında tanımlanan Alevilik geleneğinde Hız. Ali’ nin eşi Hız. Fatıma’ nın büyük bir rolü bulunmaktadır. Alevi zümre açısından kadınlara ‘ ana’ olarak hitap edilmesi geleneği Hız. Fatıma’ ya duyulan sevgi ve gösterilen saygı doğrultusunda oluşmuştur. Görüşme grubundaki kadınlar ile gerçekleştirilen sohbetler de Hız. Fatıma ile ilgili örnekler söz konusu olduğunda ‘Fatma Anamız’ ifadelerine rastlanılmıştır. Alevi geleneğinde kadınlara ‘ ana’ ve ‘ bacı’ kavramları esas alınarak hitap edilmektedir.

Alevi geleneğinde kadınların yerinin ve öneminin nerede olduğuna dair değerlendirmelerde bulunurken görüşme grubundaki kadınların ortak bir sorunsal olarak ifade ettikleri bir durum mevcuttur. Alevi geleneği ile Alevi zümrenin ortak öğretiler ve kadınlara yaklaşım konusunda çelişen tavır ve söylemlerinin mevcut olduğu katılımcılar tarafından ifade edilmiştir.

Alevi zümre içerisinde erkeklerin sosyal gerçeklik boyutunda kadınların ön planda olmasına engel teşkil edilebilecek birtakım söylem ve eylemlerde bulduklarına dair değerlendirmeler tespit edilmiştir. Özellikle cemevlerinde kadınların gönüllü olarak farklı birimlerde çalışmaları, kadın kolları görevlerinde yer alırken yönetim kadrosunda bir erkek hegemonyasının oluşturulmaya çalışıldığına dair görüşler de tespit edilmiştir. Bu düşünceler ifade edilirken yaşanan sıkıntı ve problemlerin Alevi geleneğinden bağımsız olarak bizzat bireylerin kişisel egolarından kaynaklanan durumlar olduğu ifade edilmektedir.

Yöneltelen sorulara verilen yanıtlar genel itibariyle bu şekilde özetlenebilir. Alevilik geleneği ve geleneğin temel öğretileri açısından kadının önemi, kutsal görülmesi, fikirlerinin değerli olduğunun düşünülmesi genel kanaatler olarak ifade edilebilmektedir. Yapılan görüşmelerin dışında katılımcılarla lokma dağıtılması ve cem ibadeti öncesi gerçekleştirilen sohbetler de Alevilik geleneği ile Alevi geleneğinin uygulayıcıları ya da Alevi zümre arasında önemli bir kopukluk yaşandığı fikri ortaya atılmıştır. Bu açıdan bakıldığında kadınların yönetimden uzak kalmaları bugün Alevi geleneğinin en büyük problemleri arasında görülmektedir. Aynı zamanda böylesine kadıncıl bir inanç örneğinin erkek egemen bakış açısı ya da hegemonyasıyla yürütülmeye çalışılmasının da bazı sıkıntılara sebep olabileceğini dile getirmektedirler.

Sonuç olarak inanç sisteminin kadına verdiği değer katılımcılar tarafından kabul edilmekle birlikte bugün Alevi zümre açısından kadınlara söylenen değerlerin verilmediği ya da yeterli bir konuma sahip olmadıkları yönünde bir fikir ortaya atılmıştır.

4.6. Alevi Geleneğinde Kadın Olmak

Görüşme grubundaki katılımcıların Alevi geleneği içerisinde kadınların kısıtlanması konusundaki değerlendirmelerine bakılmak istendi. Katılımcılara ‘Kadın olduğunuz için inanç sisteminde kısıtlandığınızı ya da özel bir önem verildiğini düşünüyor musunuz?’ sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların 11’ i Alevi geleneği içerisinde kısıtlanmadıklarına dair değerlendirmelerde bulunurken, katılımcılardan 5’ i inanç sisteminden bağımsız olarak ataerkil sistem ve bireysel faktörler göz önünde bulundurulduğunda kısıtlandıklarına dair değerlendirmeleri olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra katılımcılardan 4’ ü Alevi geleneğinde kadına özel bir önem verildiği görüşünü savunurken, katılımcılardan 4’ ü ise; sosyal yaşam kritize edildiğinde her iki unsurun da yaşamda tecrübe edildiğini ve örneklerinin mevcut olduğunu ifade etmektedirler.

Katılımcıların 11’ i Alevi geleneği ve inancı bünyesinde kısıtlanmadığına dair fikirler ortaya atılmıştır. 26 yaşındaki bir katılımcımız; ‘*Kısıtlanmak bugün şehir yaşamında son derece azalmış bir durumda. Yozlaşmış birtakım düşünce ve inançlardan dolayı kısıtlanmalar yaşansa da bireysel tutum ve karşı tavır da çok önemli. Kendi adıma böyle bir kısıtlanmaya maruz kalmadım, böyle bir girişimde bulunulması durumunda kendi tavrım ve tutumum sayesinde etkilenmedim*’ ifadesiyle belli başlı kısıtlanmaların olabileceğini bu durumu aşan en büyük etkenin yine insanın kendisinde ve tavrında aranması gerektiğini belirten ifadeler kullanmaktadırlar.

44 yaşındaki bir diğer katılımcı ise; ‘*Ataerkil bir aile yaşantısı içerisinde büyüdüm. Yaşanan kısıtlanmaların Alevi inancından kaynaklandığını söyleyemem. Aslında yaşanan kısıtlanmalar ataerkil sistemin zorunlu kaldığı ve alışılmış düzenden ibaret. Aleviliğin güçlü bir sistem olmasından dolayı kadına da bu noktada görev düşmektedir.*’ ifadesiyle yaşanan sıkıntılı durumlar ve kısıtlamaların Alevi geleneğinin bir sonucu olduğunu göstermenin yanlış bir yönlendirmeye sebep olabileceği, yaşanan bu durumların temelini ataerkil yapıdan kaynaklandığını destekler açıklamalar ifade etmektedir.

54 yaşındaki bir katılımcı ise; ‘*Kısıtlanma yok denilemez, kısıtlanmanın yaşatıldığı alanlar mevcut, toplumun geri kalanından az olmakla birlikte. Kendi çabam doğrultusunda bu kısıtlanmaları kırmaya çalışıyorum ve beni etkilemesini*

önlemeye çalışıyorum.’ şeklinde bir düşünceyi dile getirmektedir. 75 yaşındaki bir başka katılımcımız ‘ *Kısıtlandığımı düşünmüyorum. Evlendiğimde başka bir köye gelin gitmeme rağmen kısıtlanmadım. Genç yaşta eşimi kaybettiğim zamanlarda da kısıtlayanım olmadı.*’ ifadeleriyle yaş grubu gereği kısıtlanmanın Alevi geleneği içerisinde var olan bir anlayış olmadığını destekler nitelikte bir değerlendirmeyi ifade etmektedir.

41 yaşındaki bir katılımcı ise; ‘ *Kısıtlanmadım. Sadece önyargılı, Alevi inancını bilmeyen toplumların bakış açıları bazı zorluklar çıkarıyor. Özel bir önem verildiğini de düşünmüyorum*’ ifadesinde bulunmaktadır. 28 yaşındaki bir katılımcı ‘ *Kendi ailemde kısıtlandığım olmadı. Evlendikten sonra farklı bir mezhebe ait insanlarla birlikte yaşamaya başladım. Kendi ailemde baskı altında almaya çalışan kimse olmadı ama eşimin ailesi buna çok açık.*’ ifadesini dile getirmektedir. Son olarak da 48 yaşındaki bir katılımcı ‘ *Çalışma yaşamında, ev hayatında ve ibadetimde kısıtlanmıyorum*’ yorumunu dile getirmektedir.

Katılımcıların 5’ i ise kısıtlandığını destekleyen ifadelerle soruları yanıtlamaktadır. Dikkat çeken örneklerden birisi ise; 35 yaşındaki bir katılımcının ‘ *Kısıtlandığımı söyleyebilirim fakat erkeklerin kadınlardan daha fazla kısıtlandığını düşünüyorum*’ ifadesini dile getirmektedir. Yaşını belirtmeyen bir katılımcımız ise; ‘ *Evet, kısıtlandım ama etkilenmedim. Boşanmış bir kadın olarak bu ülkede yaşamının getirdiği sıkıntılarla karşılaştım ama kendi ayaklarım üzerinde durduğum için beni etkilemelerine izin vermedim. Bu şartlar altında çocuklarımı okuttum.*’ yorumuyla kısıtlanmaya karşı bireysel bir tutum sergilenebileceğini gözler önüne dermektedir.

32 yaşındaki katılımcı ise; ‘ *Fikirlerimde özgürüm ama toplum yapısı içerisinde erkeğin bir adım önde olması ne yazık ki kaçınılmaz bir durum. Kısıtlanma durumum Türk kültürü yapısıyla aynı orantıdadır.*’ tarzındaki değerlendirmesiyle Türk kültürü yapısıyla kısıtlanma durumu arasında doğrudan bir ilişki kurmakta, fikirlerini özgür bir biçimde ifade edebilmesine rağmen ataerkil bir toplumun kaçınılmaz dayatmalarına bu toplum yapısı gereği tam anlamıyla karşı çıkılmadığını destekler nitelikte görüş bildirmektedir.

Katılımcıların 4’ ü ise; Alevi geleneği içerisinde kadına karşı özel bir önem verildiğine dair fikir beyan etmektedir. 35 yaşındaki bir katılımcı ‘ *Özel bir önem verildiğini söyleyebilirim. Eğitim alanında özel bir çabam olmamasına rağmen ailem*

eğitimime özellikle bir kadın olduğum için çok önem verdi, okumanın önemini her fırsatta anlattılar' şeklindeki bir ifadeyle verilen özel önemin eğitim alanıyla ve kadınların kendi kalkınmasını sağlamasıyla ilişkilendirmektedir.

34 yaşındaki katılımcı da '*Çevremde daha özel olduğum hissettiriliyor. Kısıtlanan kadınların da eğitim seviyelerinin düşük olduğunu düşünüyorum*' ifadesini dile getirirken kendi çevresi ve ailesi açısından Alevi geleneğinde kadınlara ayrıca bir önem verdiğine dair değerlendirmede bulunmuş, aksini yaşayan kadınların ise eğitim seviyelerinin düşük olması, okutulmaması ve kendi ayaklarının üzerinde durabilecek maddi bir özgürlüğe kavuşmamış olmasıyla ilişkilendirmektedir.

Katılımcılardan 4' ü ise bu soruya hem kısıtlanma hem de özel önem verildiğine dair örnekleri beraber bulundurduğuna dair fikirler söylemektedirler. Bir olgu ya da olayın tamamen olumlu ya da tamamen olumsuz olarak yorumlanmasının gerçeği yansıtmadığını, iyi- kötü, doğru- yanlış gibi karşıtlıkların bir ikilem olarak hayatın her aşamasında beraber var olabileceğini destekler fikirler dile getirmektedirler.

36 yaşındaki bir katılımcı; '*Bu durumu evlilik öncesi ve evlilik sonrası olarak iki ayrı düzeyde ayırabilirim. Sert, despot ve güçlü bir karaktere sahip bir baba figürünün olduğu bir ortamda yaşadığım kısıtlanmalar ve zorluklar yoğun bir şekilde hissettiriyordu bana kendini. Ancak bu kısıtlanmalar Alevi inancından dolayı değil babamın karakteri ve kendi yetiştirilme tarzına bağlı olarak bana yansıdı. Evlendikten sonra ise; baba figürünün tam tersi bir eş figürüne rastlama şansına sahip oldum. Alevi geleneği ve inancına sahip bir erkeğin bir kadına nasıl davranması gerekiyorsa eşim sayesinde bu duyguyu yaşadım. Daha anlayışlı, yumuşak, adil ve kısıtlanmalara karşı duran bir eşim var. Dolayısıyla hem kısıtlanmanın hem de özel bir önem verilmesinin örneklerini hayatımda yaşadım*' demektedir. 24 yaşındaki katılımcı '*Çoğalan, üreten ve var eden bir varlık olarak görüldüğu için kadına özel bir önem verildiğini söyleyebilirim*' ifadesini kullanmaktadır.

Genel olarak toparlayacak olursak katılımcıların 11' i inanç sistemi içerisinde kısıtlanmadığını ifade ederken, katılımcıların 5' i inanç sisteminden bağımsız olarak gösterilen sebeplere bağlı olarak kısıtlandığını, katılımcılardan 4' ü ise; Alevi kadınlara özel bir önem verildiğini ve katılımcılardan 4' ü ise; hem kısıtlanmak hem

de özel önem verildiğine dair hayatlarından örnekler bulunabileceğini ifade etmektedirler.

Alevilik geleneği sosyolojik değerlendirme yapabilmek açısından son derece önemli veriler sunmaktadır. Görüşmeler ile desteklendiğinde Alevi geleneğinin özellikle kadınlar söz konusu olduğunda bireysel ve toplumsal açıdan sosyolojik veriler sunduğunu söyleyebiliriz. Alevi geleneğinde kadın ve erkeğin ibadetini aynı ortamda gerçekleştiriyor olması kadına sosyal, siyasi ve ekonomik yaşamda da birtakım rahatlıklar sağlamaktadır.

Dini alanda sağlanmaya çalışılan eşitlik olgusu kadını bir taraftan çalışma hayatına atılmasına teşvik etmekte, bir taraftan da sosyal yaşam göz önünde bulundurulduğunda ev hayatı açısından söz sahibi olabilmektedir. Ekonomik özgürlüğüne ulaşan kadın aynı zamanda sosyal yaşam ve dini yaşam alanlarında refah seviyesi yüksek birey haline gelmektedir. Hem kendisine hem çevresine hem de ailesine karşı sorumluluk duygusunu pekiştirmektedir.

Bir diğer açıdan Alevi geleneğinin ibadet alanı olan cemevlerinde kadın kolları birimlerinin bulunması ve çalışmayan, istihdam edilemeyen kesimin bu noktalarda aktif rol oynaması da kadına saygın bir kitle yaratmaktadır. Kurulan ilişkiler kadına insani anlamda pozitif etkiler yaratmaktadır. Dolayısıyla kadının cemevlerinde aktif olması sadece dini açıdan bulunmasını değil, aynı zamanda kadınların kendilerine bir sosyal çevre yaratmasını ve sosyal yaşam alanında bireysel tatminin sağlanmasına yol açmaktadır.

Sosyal yaşamda kadına destek verilip verilmemesi hakkında değerlendirmelere bakılmak istendi. Görüşme grubundaki katılımcılar konu hakkında değişik şekillerde sosyolojik değerlendirmelere kapı aralayacak değerlendirmelerde bulunmuştur. Bir kadının sosyal yaşamda erkeklerden destek görmesi kadınlar açısından bir lütuf olarak görülebildiği gibi sosyal yaşam içerisinde kadın ve erkeğin her türlü zorluk ve olumsuzluk durumunda birlikte hareket ederek ortak bir müşterekte buluşmasına dair değerlendirmeler tespit edilmiştir.

Sosyal yaşam içerisinde gerçekleştirilmesi ve yapılması gereken görev ve sorumlulukların herhangi bir cinsiyet grubu üzerinden yürütülmeden kadın- erkek kimliklerinden sıyrılarak yerine getirmesi gerekliliği varsayımından hareketle

katılımcıların konu hakkındaki görüşlerine yukarıda verdiğimiz örnekler üzerinden yer vermeye çalıştık.

4.7. Etnik Köken Farklılıkları Ve Başarı İlişkisine Dair Görüşler

Görüşme grubundaki kadınların Alevi kültürü içerisinde yer almamaları durumunda nasıl bir yol haritasına sahip olabilecekleri konusundaki görüşlerine bakılmak istendi. Katılımcılara ‘ Alevi kültüründe olmasaydınız kadın olarak daha başarılı, saygın ve üst pozisyonlarda olacağınızı düşünüyor musunuz?’ sorusu sorulduğunda katılımcıların 16’ sı Alevi kültüründe olunmaması durumunda daha üst pozisyonlarda ve daha başarılı olunmayacağı yönünde fikirler sunarken, katılımcıların 8’ i eğer Alevi kültürüne dâhil olunmasaydı daha başarılı ve daha üst pozisyonlarda görev alınabileceğine dair değerlendirmeleri olduğu tespit edilmiştir.

Katılımcılardan biri ise; Alevi kültürü içerisinde yer almanın özellikle istihdam açısından birtakım olumsuz durumlar barındırabileceğini fakat deneyimlenmemiş bir olayın yorumlanmasının da doğru olmayacağına dair görüş dile getirmiştir.

Katılımcıların çoğunluğunu oluşturan Alevi kültüründe olunmaması durumunda daha saygın ve daha başarılı olunmayacağı yönünde fikir ileri üren katılımcılardan bazı örnekler aktarılacaktır. 52 yaşında bir katılımcı ‘ *Başarıyı tetikleyen durumlar etnik kökenden bağımsız olmalı, hayır düşünmüyorum*’ ifadesini kullanmaktadır.

28 yaşındaki bir katılımcı ise; ‘ *Hayır. Hükümet açısından şaibeli olduğunu düşündüğümüz örnekler olsa duyuyoruz. Böyle bir tecrübe yaşamadığım için başarı kişiyle ve yetkinlikleriyle alakalıdır.*’ şeklinde bir değerlendirmede bulunmaktadır. 34yaşındaki bir katılımcı da ‘ *Tabiki de hayır. Alevi kültürü özgüven aşılar. Çevremizde olumsuz örnekler ve yaptırımlar olsa da baş edebilmeliyiz.*’ yorumunu getirmektedir. 28 yaşındaki bir başka katılımcı ise; ‘ *Alevi olduğu için yüksek mevkilere gelemeyen, iş bulamayan insanlar var fakat şahsi olarak böyle bir düşünceye sahip değilim*’ ifadesini kullanırken etnik kökene dayalı bir ayrımcılık yaşandığını fakat özel hayatında böyle bir tecrübeyle karşılaşmadığı için yanıtıcı olmamak adına yorumda bulunmamayı tercih edeceğini dile getirmektedir.

35 yaşındaki bir katılımcı da ‘ *Bu inanç ve kültürde olmaktan mutluyum, olmama gibi bir ihtimal üzerine yorum yapmak düşüncesine karşıyım. O yüzden böyle bir şeyi düşünüyorum diyemem*’ ifadesiyle soruyu net bir yanıt vermekten ziyade Alevi kültüründe olmama gibi bir ihtimalin yöneltildiği bir soruya karşı tavır olarak yanıtını bu şekilde vermeyi uygun görmektedir. Hayır, düşünmüyorum diyen geri kalan katılımcılar ise siyasi açıdan hükümet bazında bazı problemlerin yaşandığını, Alevi kimliğine ait olmanın bazı götürülere sebep olduğunu beyan ederken Alevi geleneği bir başarı kaynağıdır bu nedenle olumsuzluklara karşı dik duruş sergilemeliyiz ifadelerine yer vermektedir.

Katılımcılardan biri ise 35 yaşında olup şu ifadeyi kullanmaktadır; ‘ *Belki, olabilirdi. Evet ya da hayır diyemem Türkiye’deki sistem Alevilerin başarmasına ve üst düzeyde görev almalarına engel*’ şeklinde değerlendirmede bulunmaktadır.

Geri kalan katılımcılar yani 8 kişi ise Alevi kültüründe olmama ihtimali üzerinden daha başarılı, saygın ve üst pozisyonlarda yer alabileceklerini destekler fikir ortaya atmışlardır. 21 yaşındaki katılımcı ‘ *Evet, çünkü başarı insanın istekleri ve yetenekleriyle alakalı ama işe alımlarda bu faktörler göz ardı ediliyor*’ düşüncesine yer vermektedir. 36 yaşındaki bir katılımcı da; ‘ *Sünni inancın hakim bir ideoloji olarak yaşandığı bir ülkedeyiz. Alevi kimliğine sahip olmak da bu nedenle problemlere ve kayırmalara yol açmaktadır. Bu sorunun çözümü olarak da kimlikten ziyade ahlaka, işi doğru yapıp yapmayacağına, dürüst mü, adil mi, faydalı mı bunlara bakılması lazım.*’ diyerek hem böyle bir durumu destekler nitelikte ifadelerde bulunmakta hem de bu sorunla alakalı kendi açısından önlemler dile getirmektedir.

26 yaşındaki bir katılımcı da ‘ *Kendi hayatımdan örnek vermeyeceğim ama okullarda ve kadrolarda kimlik ayrımcılığı yapılmaktadır. İnsanlarda bu sebeplerden dolayı kimliklerini saklamaya teşvik ediliyor*’ ifadesiyle kendi bakış açısı doğrultusunda yaşanan olumsuzlukların hükümet bazında bir kadrolaşma vesilesiyle vücut bulduğunu bu nedenle Alevi kimliğinin deşifre edilmemesini insanları asimile etmeye çalışarak başardıklarını dile getirmektedir.

Formal bir eğitim sonrası istihdam beklentisi her iş arayışı içinde bulunan insanlar tarafından önemli bir durum haline gelmiştir. Aynı durum formal bir eğitim olanağı olmayan ve sosyal yaşamda istihdam edilmeyi bekleyen bireyler içinde

geçerli olmaktadır. Etnik köken unsurunun istihdam edilmek ve görevde yükselebilmek adına engel teşkil edip etmediğine bakılmak istendi. Katılımcıların çoğunluğu Alevi kültürü içerisinde yer almamaları durumunda daha başarılı ya da daha saygın olacaklarına dair düşünceleri benimsememektedir.

Başarı olarak adlandırılan durumların kişisel yetkinlik, görevi yerine getirebilme becerisi, almış olunan eğitimin iş açısından uygunluğu gibi çoğaltabileceğimiz pek çok değişken ile ilişkisi bulunmaktadır. Gerekli koşulların sağlanması durumunda Alevi kimliğinin bu duruma engel teşkil etmeyeceğine dair görüşler tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra bazı katılımcılar gözlemlerine dayanarak Alevi kimliğine sahip olmanın istihdam edilme ve görevde yükselebilmek adına siyasi politikalar doğrultusunda bir engel oluşturabileceği yönünde de değerlendirmeler tespit edilmiştir. Sonuç olarak bireylerin etnik kökenleri, inanç biçimleri ve hayat felsefeleri çalışma hayatı söz konusu olduğunda değerlendirmeye dâhil edilecek değişkenler arasında yer almamaktadır. Ülkenin eğitim ve çalışma politikaları doğrultusunda hangi işin kim tarafından hangi yetkinliklere sahip bireyler tarafından ve ne kadar fayda sağlanacağı üzerinden hareketle oluşturulmalıdır.

4.8. Alevi Erkeklerin Sosyal Yaşamda Desteği Üzerine Görüşler

Görüşme grubundaki kadınların sosyal yaşam göz önünde bulundurulduğunda gelenek içerisinde erkek bireylerden destek görme konusundaki fikirlerine bakılmak istendi. Katılımcılara ‘ Ailenizdeki ve çevrenizdeki Alevi erkeklerden sosyal hayatta olumlu ya da olumsuz destek görüyor musunuz?’ sorusu sorulduğunda katılımcıların 16’ sı ailedeki ve çevredeki Alevi erkeklerden sosyal yaşam göz önünde bulundurulduğunda destek gördüklerini destekler açıklamalarda bulunurken, katılımcıların 7’ si ise; sosyal yaşam üzerinden yapılacak çıkarımların çift yönlü değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu anlamda sosyal yaşam düşünüldüğünde olumlu ve olumsuz örneklerin bir arada barındığını, her iki durumun kesin çizgilerle birbirinden ayrılmayacağına dair görüşleri tespit edilmiştir.

Katılımcılardan biri, sosyal yaşamda ailedeki ve çevredeki Alevi erkeklerden destek görmediğine dair ifadeler dile getirirken; bir diğer katılımcı ise, Alevi erkek olarak adlandırılacak bir sosyal çevreye sahip olmaması dolayısıyla bu konu

hakkında fikir ortaya atabilecek bir alt yapı bulunmadığını ve bunun üzerine yapılacak bir değerlendirmenin eksik ve subjektif olacağını ifade etmektedir.

Verilen cevapları kategorileştirecek olursak Alevi erkeklerden destek gördüğünü ifade eden katılımcılar mevcutken, Alevi erkeklerden sosyal yaşamda herhangi bir destek görmediğini belirten katılımcılar da mevcuttur. Bunun haricinde yaşam şartları, durumlar ve kişisel karakter yapısı değerlendirmeye alındığında Alevi erkeklerden sosyal yaşamda hem destek gördükleri hem de destek görmediklerine dair fikirler tespit edilmiştir.

Diğer bir açıdan bakıldığında ister destek gördüğünü belirten ister de destek görmediğini belirten katılımcıların ortak kanaati arasında; bu konunun sebebinin Alevilik geleneği ya da inancıyla açıklanmaktan ziyade daha farklı değişkenlerin bu durumu tetikleyebileceğinin göz önünde bulundurulması gerektiğini ifade etmektedirler.

Katılımcıların 16' sısı Alevi erkeklerden sosyal yaşamda destek gördüklerini ifade eden açıklamalarda bulunurken, konu hakkındaki görüşlerden örnek verecek olursak; 44 yaşındaki bir katılımcı '*Çevrem ve ailemdaki Alevi erkeklerden destek görüyorum, Alevi erkeklerin modern ve sosyal olmasından dolayı*' ifadesini dile getirmektedir.

75 yaşındaki bir diğer katılımcımız ise; '*Genç yaşta eşimi kaybetmeme rağmen çevremdeki ve ailemdaki Alevi erkeklerden gördüğüm destek sayesinde ayakta kalabildim, bu sayede çocuklarımı okutabildim*' düşüncesiyle kendi özel hayatı çerçevesinde zor yaşam koşulları altında görmüş olduğu destek sayesinde varlığını sürdürebildiğini destekleyen fikirler ortaya atmaktadır. 32 yaşındaki katılımcı da '*Olumlu destek görüyorum. Birey olarak kabul ediyorlar. Sen kadınsın değil, sen insansın anlayışıyla her türlü güzelliğe layıksın anlayışını veriyorlar. Bu desteği de özellikle baba, kardeş ve eşim tarafından görüyorum*' ifadesiyle çevre ve aile üzerinden sınırlandırılan soruyu yanıtlamaktadır.

Katılımcıların 7' si ise Alevi erkeklerden destek görmek konusunda duruma göre bazen destek görüp bazen de destek görmediklerini belirtmektedirler. 28 yaşındaki bir katılımcı '*Çevrem ve ailemdaki erkeklerden bazen destek görüyorum bazen de görmüyorum. Alevi erkeklerin kadına yardımcı olup olmaması inancın*

dışında ataerkil sistemin dayattığı sorunlar bence.' diyerek destek konusundaki sorunların kaynağını inanç değişikeni dışında bir temele bağlamaktadır.

36 yaşındaki bir katılımcı '*Her ikisi de var. Olumlu- olumsuz birbirinin içinde barınır. Bu örneklerin derecesi ve şiddeti önemlidir. Hangisinin daha baskın olduğuna bakmak daha tutarlı bir görüşe sebep olur*' ifadesiyle sosyal yaşam bünyesi içerisinde karşıtlıkların birbirinden bağımsız olmayacağı görüşünü dile getirmektedir.

41 yaşındaki bir katılımcı da '*Olumlu örnekler de var olumsuz örnekler de var. Erkeğin yetiştirilmesi, kendini yetiştirmesi ve bakış açısına göre bu durum değişir. İnanç alanında eşitiz ama erkek egemenliğinin etkisinden dolayı pratikte sorunlar yaşanıyor*' şeklinde bir düşünceyle var olan durumun bir değerlendirmesini yapmaya çalışmaktadır.

Katılımcılardan biri se Alevi erkeklerden sosyal yaşamda destek görmediğini özellikle eşinden ayrıldıktan sonra yaşadığı bir dizi sıkıntıyı bir kadın, bir anne olarak ayaklarının üzerinde durmasına bağlı olarak kendi mücadelesiyle aştığına dair görüş bildirmektedir.

Katılımcılardan biri ise; yukarıda kategorize ettiğimiz fikirlerin herhangi birine dâhil olmayarak şu ifadeyi kullanmaktadır; '*Alevi erkeği olarak nitelendirebileceğim bir çevrem yok. Ailem Aleviliği bir üst kimlik olarak tanımlıyor*' ifadesini kullanarak destek görüp görmediğine dair fikir beyan edebileceği bir Alevi erkek çevresine sahip olmadığını belirtmektedir.

Sosyal yaşam içerisinde hem aile hem de çevre söz konusu olduğunda yardımlaşma ve tarafların birbirine destek olmaları kadın ve erkek açısından düşünüldüğünde beklenen bir tutum olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak sosyal yaşamda yerine getirilen birçok sorumluluğun kadın kimliği üzerinden annelere, kız çocuklarına ve kadınlara yapmaları gereken bir görev olarak yansıtılması bugün bir sosyal gerçeklik olarak ifade edebileceğimiz durumu yansıtmaktadır. Görüşme grubundaki katılımcılara soru yöneltirken günlük yaşamda yerine getirilen görev ve sorumlulukların ailede ve çevrede kime ait olduğuna bakılmak istendi. Türk coğrafyası sosyolojik olarak değerlendirildiğinde ataerkil bir aile yapısının ve bakış açısının yoğunlukta olduğunu görmekteyiz.

Etnik köken algısından ziyade toplumsal dinamiklerin ve yapının kadını nasıl konumlandığı ve kadın üzerinden oluşturulan beklentilerin hangi yönde ifade edildiğine bakmak gerekmektedir. Yapılan görüşmelerde de karşılaşılan problemlerden birisi; sosyal yaşamda yerine getirilen sorumlulukların tek bir cinsiyet üzerinden kurgulanması ve ataerkil sistemin kadınlar üzerinden oluşturduğu rollerdir. Sosyal gerçeklik içerisinde yer alan bu durum Alevi geleneği içerisinde de yapılan görüşmeler göz önünde bulundurulduğunda mevcut olduğu görülmektedir.

4.9. Alevi Kadınların Çocuk Eğitimi Konusundaki Yaklaşımları

Görüşme grubundaki kadınların çocuk eğitimi konusundaki değerlendirmelerine bakılmak istendi. Katılımcılara ‘ Alevi kadınların çocuklarının eğitiminde nasıl bir rolü olduğunu düşünüyorsunuz?’ sorusu yöneltilmiştir. Konu hakkındaki fikirler sayısal bir oran hesap edilerek açıklamaktan uzak bir tablo çizerken, katılımcıların çoğunluğu anne rolü üzerinden ortak bir kanaat geliştirerek çocuk sahibi bireylerin eğitim konusunda önem derecesinin son derece yoğun olarak yaşandığına dair bir tablo sunmuşlardır.

Yöneltilen soruya genel olarak bakıldığında verilen cevaplarda kişisel kanaat ve yaşam tecrübelerinin de hesaba katılmasıyla Alevi annelerin çocuklarının eğitimini son derece titizlikle üstlendikleri, bu konuya fazlasıyla önem verdiklerine dair genel bir kanaat oluşmaktadır.

Yöneltilen soruya verilen cevaplardan bazılarını şu şekilde örneklendirebiliriz; 35 yaşındaki bir katılımcı ‘ *İlerici, Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı, toplum bilincine sahip, özgüveni yüksek çocuklar yetiştirmeye çalışıyorlar*’ biçiminde bir görüş dile getirmektedir. 29 yaşındaki bir katılımcı ‘ *Oldukça titizlikle ilgilendiklerini kendi ailem ve çevremden gözlemledim. Alevi kadını olmanın etkisi olmakla beraber anneler çocuklarını onlar için iyi ve mutlu olmalarını sağlayacak şeyleri maddi ve manevi imkanlar dâhilinde karşılamaya çalışıyorlar. Kız çocuklarının eğitim görmesi, kadınların ayakları üzerinde durabilmesi ve iş sahibi olmaları son derece önemli görülen bir durum.*’ ifadesiyle Alevi kadın olmanın çocuk eğitimin de bir ayrıcalık olabileceği gibi etnik köken fark etmeksizin her

anneninin çocukları ve eğitimi için özverili olacağı görüşünü destekler ifadelerle konuya yaklaşmaktadır.

28 yaşındaki bir katılımcı ' *Özellikle okuma haklarına istedikleri gibi kavuşamayan kadınlar ve anneler çocuklarının eğitiminde son derece özverili çaba sergiler ve emek veren kadınlardır*' görüşünü ifade etmektedir. 36 yaşındaki bir katılımcı ' *Okuyup iyi yerlere gelmelerini, kendileri gibi olmamaları için elinden geleni yapan bir profil var. Her şey ailede başlar. Anne- baba çok büyük bir öğretmen. Maddi koşullarda eğitim konusunda çok önemli. Bir taraftan da bu konunun kimliği ve etnik kökeni aşan bir durum olduğunu düşünüyorum.*' düşüncesiyle eğitimin ailede başladığını sosyo- ekonomik değişkenlerin eğitim konusunda çok etkili olduğunu ve kimliğin bu konuyu aştığına dair fikir ortaya atmaktadır.

32 yaşındaki bir katılımcı ' *Alevi kadınlar, çağdaş eğitim seviyesinde daha etkin, reformlara yatkındır. Kültürlü toplum için modern düşüncelere sahip, Atatürkçü nesillerin yetişmesi için Alevi annelerin önemle üzerinde durduğu bir tutumdur.*' düşüncesini dile getirmektedir. 41 yaşındaki bir katılımcı ' *Alevi kadınlar kendilerini bu yolda öncelikle eğitmeli, araştırmalı ve okumalı ki çocuğun eğitiminde etkili olması mümkün olsun. İnanç eğitimi de doğru bir biçimde ve zamanda verilmeli, asimilasyona karşı çocuklarını bilinçlendirmeliler.*' tarzındaki ifadesiyle hem eğitim konusunda annelerin yapması gerekenleri kendi düşünce tarzına göre ifade etmekte hem de asimilasyon konusunda çocukların bilinçlendirilmesine dair görüş beyan etmektedir.

26 yaşındaki bir katılımcı ' *Alevi kadınların tek başına çocuklarının eğitimini üstlenmek gibi bir zorunluluğu olmamalı. Hem ev hanımı hem de çocuklarının tüm süreçlerini üstlenmiş durumdadır özellikle cemevinde gördüğüm kadarıyla*' ifadesiyle aslında ifade edilmek istenen çocuk eğitimi ve bakımı konusunda bu tarz işlemlerin kadına ve anneye atfedilen işler olmaması gerektiğini, kadınlara bu tarz işler yüklemenin ataerkil sisteme hizmet ettiğini ve kadınlara zarar veren, küçük düşüren bir yaptırım olduğu fikrini ortaya atmaya çalışmaktadır.

Bilinç düzeyi ve sosyo- ekonomik durumu yeterli her kadın, anne kimliğine sahip olduğu durumlarda çocukların beslenme eyleminden eğitimine kadar yeterli düzeyin sağlanması ve koşulların iyileştirilmesi fikrinden hareket etmektedir. İlk

eğitim aile başlamaktadır. Çocukların eğitimi ise ebeveynler tarafından karşılanmaktadır. Ebeveynlerin çocuk eğitimini üstlenmesi çocukların bugünü ve geleceği açasından son derece önemlidir. Ebeveynlik kimlikleri ise; anne ve babanın eşit koşullar üzerinden sahiplendiği kimliklerdir.

Bu anlamda çocuk eğitimi konusunda kadınların anne rolü ve kimliğine sahip olduktan sonra sorumluluk alması gereken taraf olmaları yönündeki yaklaşımların tek taraflı bir bakış açası sunduğu kanaatindeyiz. Bu görüşten hareketle görüşme grubundaki kadınların çocuk eğitimi konusundaki rollerine bakılmak istendi. Katılımcıların hepsi çocukların eğitiminde başat konumda yer aldıklarını ifade ederken, çocuk eğitimi konusunda anne ve babanın ortak sorumluluk payı olduğuna dair görüşleri de tespit edilmiştir.

Çocuk eğitimi çocukların doğumlarından başlayan bir süreç olmasıyla birlikte bireysel edinimlerini kazanmaya başlamasıyla aile eğitimi açasından azalan etkisiyle kendini göstermektedir. Çocukların birey olmaya başladıkları dönemden itibaren aile içerisinde ilk tohumları atılan eğitim süreci bireysel farkındalık ve birey olma eylemi ile birlikte çocuğun bizzat kendisine geçen bir durum halini almaktadır.

Görüşme grubundaki kadınların da ortak fikir yürüttüğu konulardan birisi; anne ve babanın çocuk eğitimi konusunda çocuklara yönelmeden önce bireysel bilinç düzeylerini arttırmaları yönünde olmuştur. Dolayısıyla çocuk eğitimi sürecinden evvel ebeveynlerin farkındalık kazanmaları, bilinç düzeylerinin yükseltilmesi açasından devlet politikaları ve yetkilileri desteği ile eğitim programları oluşturulmalı ve konu ile alakalı seminerler düzenlenmelidir.

4.10. Alevi Kültürünün Aktarımında Kadınların Çocuklara Etkisi

Görüşme grubundaki kadınların özellikle anne rolü üstlenmiş olan katılımcıların Alevi kültürünün ve geleneğinin çocuklara aktarımı ve kültürün eğitimi hususundaki görüşlerine bakılmak istendi. Katılımcılara ‘ Alevi anneler çocuklarını Alevi kültürüne göre yetiştirmek için özel bir çaba sarf ediyorlar mı?’ sorusu sorulduğunda katılımcıların 14’ ü çocukların kültür ve gelenek odaklı bir eğitimi için özel bir çaba sarf etmediklerini, bu eğitim ve kültürün aktarımı konusunun bilinçli bir düzeyde yapılması gerektiğini belirtirken; katılımcıların 9’ u ise; Alevi kültür ve

geleneğinin çocuklara aktarılması, kimliklerini oluşturması açısından özel bir çaba ve eğitim gerektiren bu konu olmasıyla bağlantılı olarak çocuklara kültürün eğitimi ve aktarımı sağlanırken özel bir çaba sarf edildiğine dair görüşler tespit edilmiştir.

Bunun yanı sıra katılımcılardan 2' si ise; çocuklar ile ilgili her türlü eğitimin araştırılması, sorgulanması ve bilinçli bir şekilde aktarılması gerektiği yönünde düşünceler ifade etmiştir. Çocuk eğitimin son derece önemli olduğuna, hangi yaş grubunda gelenek ve kültürle alakalı eğitim alması gerektiğine ve çocukların kimliklerine bu eğitimin nasıl bir etkisinin olduğuna dair görüşler tespit edilmiştir.

Yaş grubu açısından erken ve zamanında verilmeyen bir etnik köken bilgisinin çocuklara ileriki yaşam serüvenlerinde problem oluşturabileceğine yine aynı şekilde yaş grubu açısından kimlik sorgulamasının yapılmasından önce çocuklara bu eğitimin verilmesi ve bilinç düzeyinin artırılması gerektiği yönünde fikirler tespit edilmiştir.

Katılımcıların 14' ü Alevi annelerin çocuklarını Alevi kültürüne göre yetiştirmek için özel bir çaba sarf etmediğini destekler nitelikte açıklama yapmaktadır. 52 yaşındaki katılımcı '*Hayır, düşünmüyorum. Çocuklarıma da bu şekilde yaklaşmadım. Karşı tutumlara maruz kaldığımız için, çocuklarımla mesafeli olmasını istedim.*' ifadesini kullanarak neden özel çaba sarf etmediğine dair açıklamada bulunmaktadır.

28 yaşındaki katılımcı '*Düşünmüyorum. Belli bir yaş olgunluğuna erişince anlatılmalı çocuklara, çocukluk döneminde mesafeli durulmalıdır.*' açıklamasıyla neden özel çaba sarf edilmemesine dair açıklama getirmektedir.

36 yaşındaki bir katılımcı '*Düşünmüyorum. Zorlamalar inanç sisteminde yoktur. Genelleme yapmak mümkün değil ama çocuklar derneklere, cemevlerine getirilir ve aileler bildiği kadarıyla temel bilgileri vermeye çalışır. Bu yapılırken korku değil sevgi kültürü üzerinden verilmeye çalışırlar. Bu adımların çocuk da karşılığı yoksa zorlama gösterilmez, empoze ettirilmez.*' tarzında bir düşüncüyü ifade etmektedir.

32 yaşındaki bir katılımcı '*Hayır, düşünmüyorum. Kültürel bir yozlaşma var bu konuda. Çocuklarda etkili olmak için önce annenin kendini yetiştirmesi lazım. Vatani ve barışı seven evlatlar yetiştirmek için çaba sarf ediyoruz. Ev ortamındaki*

eğitim, mahalle baskısına yenik düşmekte.' ifadesini kullanarak düşüncesini anlatmaktadır.

Katılımcıların 9' u ise Alevi annelerin çocuklarını Alevi kültüre göre yetiştirmek için özel bir çaba sarf ettiği yönünde açıklamalarda bulunmaktadır. 26 yaşındaki katılımcı '*Gözlemlerime dayanarak annelerin özellikle cemevlerinde denk geldiklerim çocuklarını kültüre ve inanca aşinalık olsun diye özel bir çaba sarf ediyorlar. Benim görüşüm çocukların özellikle belli bir yaş aralığında inançla tanıştırılmaması gerektiği yönünde. İnancın temel düsturları öğrenilmeli ama bu inanç kapsamında olmamalıdır*' yorumunu ifade ederken gözlemlerinden kaynaklı olarak özel bir çaba sarf edildiğini ifade etmekle beraber çocukların kendi kimliklerini oluşturma süreçlerinde inançsal eğitimle tanıştırılmaması gerektiğini belirten değerlendirmelerde bulunmaktadır.

52 yaşındaki bir katılımcı '*Önceleri bilinçsiz olmamızdan ötürü çocuklarımızı da aynı doğrultuda yetiştiriyorduk. Dergâhta çalışmaya başlayınca, bilgilerimin artmasından dolayı şu an özel bir çaba sarf ediyorum. Çocuklarımı Alevi öğretisine göre yetiştirmeye çalışıyorum.*' şeklindeki ifadesiyle bir dönem özel bir çaba sarf etmek bir yana bilinçsiz bir biçimde Alevi geleneğini ve inancını tanıtmaya çalıştığını fakat dergahta çalışmaya başladıktan sonra önce kendi bilinç düzeyini yükseltip ardından çocuklarını da bu doğrultuda yönlendirmeye çalıştığını ifade etmektedir.

41 yaşındaki katılımcı '*Evet, düşünüyorum. Alevi kadınlar, ata ve dedelerden öğrendiklerini çocuklarına vermek için, cemevlerine gelip metropol hayatın verdiği engelleri aşmak için yol- erkân bilgisi alıp, çocuklarına da bu yolu öğrenmesi için gayret eder.*' ifadesiyle düşüncelerini dile getirmektedir.

Katılımcıların 2' si ise; yerine göre hem özel bir çaba sarf ettiğini ve yerine göre çaba sarf etmediğine dair açıklamada bulunmaktadır. 28 yaşındaki katılımcı '*Kişiden kişiye göre değişir. Hakkını vererek yapan da, ismen Alevi olan da var. İki taraflı bir durum olduğunu düşünüyorum. Ben mesafeli olduğum için, çocuklarım benden daha mesafeli durumda. Ama bunun tam tersine cemevine gidip çocuk yaşlarımda bir ibadete katıldığımda orada feryat fıgan eden çocukları da gördüm. O yüzden çocuklarını o doğrultuda yetiştiren annelerde mevcut.*' ifadesiyle özel çaba sarf etmek konusunda durumun kişiden kişiye göre değişeceğine dair fikir ileri

sürmektedir. 45 yaşındaki bir katılımcı da ‘ *Kimine göre evet kimine göre hayır diyebilirim. Kendi çocuklarıma Aleviliğin ne olduğunu anlatmaya çalışırım. İlk başta mesafelilerdi, daha sonra cemevlerine katılmalarıyla birlikte Alevi kültürünü öğrenmeye daha meyilliler. Cemevinde çaba sarf etmeyen annelere de şahit oluyorum.* ’ diyerek hem çaba sarf eden hem de çaba sarf etmeyen annelerin mevcut olduğuna dair gözlemlerini paylaşmaktadır.

Kültürün aktarılması ve yayılması o kültürün taşıyıcıları açısından önemli olduğu kabul edilen durumların başında gelmektedir. Gelenek içerisinde yer alan bireylerin gerek bireysel gerekse toplumsal açıdan yürüttükleri eylemler ve adımlar kültürün aktarımını etkilemektedir. Alevi geleneği geleneksel anlayış felsefesinden şehirleşme olgusu itibariyle değişimler ve dönüşümler yaşayarak, evrilerek bugünkü halini almıştır.

Modernleşme, şehirleşme ve göç olguları Alevi geleneğini kültürel açıdan olumlu ve olumsuz yönde etkilemiş, bir taraftan kültürün yüzyıllar içerisinde bugüne değin ulaşması sağlanırken bir taraftan da kültürel esneklikler ve yozlaşmalar meydana çıkmıştır. Kuşakların ilerlemesi, değişmesi ve kültüre yeni kuşakların katılması Alevi geleneğini kültürel açıdan etkilemiştir.

Görüşme grubundaki katılımcıların çocuklara kültürün aktarımı konusundaki değerlendirmelerine bakılmak istendi. Kimi katılımcılar çocuklarını Alevi geleneği ve kültürü eğitiminde özel bir çaba göstererek yetiştirmenin çocukların bilinçlenmeleri ve kültürü tanımalarına katkı sağladığını değerlendirirken kimi katılımcılar ise etnik köken üzerinden verilecek bir eğitim tarzının çocukların karmaşa yaşamasına vesile olacağına dair değerlendirmeler tespit edilmiştir. Bazı katılımcılar çocuklara etnik köken ve kimlik eğitimi verilirken uygun yaş grubunu tercih etmenin öneminden bahsetmektedir.

Bazı katılımcılar ise kendi kimlik ve etnik kökenleriyle olan ilişkisi doğrultusunda çocuklarını yönlendirmektedir. Görüşme grubundaki katılımcıların da ifadesiyle Alevi geleneği ve kültürüne yakın ilişki içerisinde olan kadınlar çocuklarının kimlik tanımları sürecinde etkin bir rol oynarken, kimliklerine karşı mesafeli olan, kültüre bazı sebeplerden dolayı uzak kalan annelerin ise aynı doğrultuda çocukların kimlik tanımları sürecinde daha pasif bir rol oynadıkları tespit edilmiştir.

Sonuç olarak çocukların kimliklerini tanıması ve bu konu hakkındaki bilgileri aileler tarafından karşılanmaktadır. Ailelerin kimlik ve etnik kökenleriyle olan ilişkileri, çocukların kültürü öğrenme oranları ile doğrudan ilişkili bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.11.Alevilikte Kadın ‘ Dede’ Tartışması

Görüşme grubundaki kadınların Alevi geleneği içerisinde bir ‘ dede’ nin yürütmekte olduğu görev ve sorumlulukları bir kadının da yerine getirip getiremeyeceği konusundaki görüşlerine bakılmak istendi. Katılımcılara ‘ Alevilikte kadın ‘ dede’ olmalı mıdır?’ sorusu sorulduğunda katılımcıların 19’ u Alevilik geleneğinde ‘ dede’ nin yürütmekte olduğu görev ve sorumlulukları yetkinlikleri göz önünde bulunmak kaydıyla bir kadının da aynı görev ve sorumlulukları yerine getirebileceği yönünde değerlendirirken, katılımcıların 3’ ü ise; Alevilik geleneğinde ibadetin ve ritüellerin yüzyıllardır ‘ dede’ler tarafından yürütüldüğünü ve kadınların menstrüasyon döngüleri düştüğünde aynı görev ve sorumlulukları yerine getirmemesinin daha uygun olacağı yönünde görüşler tespit edilmiştir.

Katılımcıların 3’ ü ise; Alevi geleneğinde ‘ ana’ olmak ile ‘ dede’ olmaya yönelik bir sorgulama ve karşılaştırmanın cinsiyetçi bir yaklaşıma karşılık geleceğini ve dolayısıyla Alevilik geleneğinde cinsiyetçi bir yaklaşımdan uzak her bireyin cinsi rolleri ve kimlikleri göz önünde bulundurulmadan ‘ can’ olarak görülmesine karşı bir tutum oluşturacağından bu şekilde bir karşılaştırmanın doğru olmayacağı ve araştırmanın değerlendirmesi söz konusu olduğunda yanıltıcı bir yönlendirmenin yaşanmaması yönünde fikirler ileri sürmüşlerdir.

Konu hakkında çeşitli fikirler ortaya atılmış ve soru formu üzerinden zaman zaman tartışmalar meydana gelmiştir. Bu tartışmalar sohbet ortamlarında yapıcı ve düzenleme esasına dayalı olarak fikir alışverişi olarak nitelendirebileceğimiz zemin üzerinden tartışılmıştır. Bu konuda kafa karışıklığı yaratan durum ise; Alevi geleneği ve inancı içerisinde kadın ‘ dede’ kavramı yadırganan bir ifade olarak yorumlanmıştır. Dede eşlerine ‘ ana’ olarak hitap edilmekte, kadınlara ana- bacı kavramları üzerinden seslenildiği için kadının ‘ dede’ olmasından ziyade buradaki kavramsallaştırmanın yanlış bir lügata karşılık geldiğine dair eleştiriler almış

bulunmaktayız. Düşüncelerimizi açıklamak ve nedenlerini ortaya koyabilmek adına katılımcılar ile gidilen dergâh ve cemevlerinde toplantılar gerçekleştirmek suretiyle bazı açıklamalar yapılmıştır.

Alevilik geleneği ve inancı içerisinde kadın ‘ dede’ kavramını konuya dikkat çekebilmek adına vermiş olduğumuzu belirttikten sonra, Alevilik geleneğinde kadınlara ana ve bacı gibi bir üslup kullanıldığından haberdar olduğumuzu fakat bunu soruya yansıtıran zaten var olan bir kavramın tekrar ‘olmalı mıdır’ şeklinde sorulmasına gerekli yanıtları alamayacağımız düşüncesiyle bu tarz bir formun yöneltmesini daha yerinde bulduğumuzu açıklamaya çalıştık.

Netice itibariyle eleştiren ve karşı çıkan katılımcılara fikirlerimizi aktarmak ve neden böyle bir ifadeyi tercih ettiğimizi açıklayabilmek adına giriştiğimiz bu eylem olumlu sonuçlar almıştır. Sonuç olarak da soru formunu yönelttiğimiz her katılımcıya ve gittiğimiz her dergâh ve cemevi yöneticilerine gerekli açıklamalar yapıldıktan sonra herhangi bir önyargı oluşmasını engelleyebilmek için bu açıklamaların yapılması yerinde bir tavır olarak değerlendirilebilir. Açıklamalar neticesinde de olumlu bir karşılama ve önyargıların asgari düzeye indirgenmesi sonuçlarıyla karşılaştık.

Katılımcılarla ortak bir mutabakat sağlandıktan sonra kadın ‘ dede’ olmalı mı şeklindeki soruya gerekli yanıtları alarak değerlendirme aşamasına geçmiş bulunmaktayız.

Katılımcıların 19’ u Alevilikte kadın ‘ dede’ olmalı mı tarzındaki soruya olmalı şeklinde görüş bildirmektedir. 33 yaşındaki katılımcı ‘ *Olmalıdır. Kadın çalışkan olması, üretkenliği ve yürekliliği bezenmiş bir varlık. Kadının cenaze kaldırıp kaldırmaması tartışmalarına karşıyım. Bazı çevreler erkek yönetimine daha ılımlı bakıyor. Tüm inançlarda kadını sınırlayan bir tavır var*’ ifadesiyle Alevilikte kadının daha aktif rol oynaması gerektiğini dile getirmektedir.

28 yaşındaki katılımcı ‘ *Yıllardır dede erkektir. Durum neden böyledir bilemiyorum. Bilgi birikimi olan, o erdeme sahip olan ve insanlara iyiyi- doğruyu gösterebilecek bir kadın veya ana olduktan sonra elbette olabilir.*’ tarzındaki açıklamayla kadınlarında ‘ dede’ nin yürütebileceği işleri ve görevleri yapabileceğini bunu yapabilmesi için ise o yetkinliklere sahip olmasında aranması gerekliliğini ifade

etmektedir. 28 yaşındaki katılımcı ‘ *Dedenin yaptığı görevi bir ana da yapabilir. Kadınlar yönetimde ve ibadet alanında yeteri kadar daha doğrusu söylendiği kadar görev almıyor.* ’ şeklinde düşüncelerini ifade etmektedir.

44 yaşındaki katılımcı ise; ‘ *Olmalıdır. Kadın- erkek, haremlik- selamlık olarak değil, biz hep beraber güzeliz. Ana adı altında bir kucakta toplanmalıyız.* ’ görüşünü dile getirmektedir. 36 yaşındaki katılımcı ‘ *Ana kavramı çok önemli neden olmasın. Geçmişte örnekleri mevcut. Kadına bu kadar değer veren bir inançta kadın neden posta oturmasın. Yeterli derecede olduğunu düşünmüyorum. Okumak, araştırmak ve sorgulamak lazım.* ’ ifadesiyle kadınların bu görevlere getirilmesi gerektiğini aynı zamanda günümüzde yeterli düzeyde bu durumun sağlanamadığını ve bu soruna çözüm olarak da araştırmak ve sorgulayıcı yaklaşıma sahip olunması gerektiğini vurgulamaktadır.

32 yaşındaki bir katılımcı da ‘ *Olmalıdır. İslam’dan önceki dönemlerde kadınlar devlet başkanı (Tomris- Hatun) ve dini lider (Şaman- Kam) olabiliyordu. Günümüzde kadın dede olmaması erkek hegemonyasından kaynaklanmaktadır.* ’ görüşüyle Alevilik geleneğinin İslam öncesi inançlardan etkilenmesinden dolayı bu etkileri kadın üzerinden devam ettirebilmesini değerli bulmaktadır. Aynı zamanda kadınların bugün inanç ve gelenek içerisinde özellikle yönetim esasına bakıldığında pasifize edilmesini erkek hegemonyasına işaret olduğunu dile getirmektedir. 41 yaşındaki katılımcı da ‘ *Kadın ocağa mensup bir dede ile evli ise posta oturabilir ve cem de yürütebilir bana kalırsa. Dört kapı kırk makamı, yol erkân hakkında gerekli donanımına sahip olması gerekir. Ana cemi yürütendir. Metropol yaşantısı modernliğe götüreceği yerde ‘ ana’ ları biraz daha ötelemiştir.* ’ diyerek hangi şartlara bağlı olarak kadınların posta oturup cem yürütebileceklerine dair fikirlerini ortaya atmaktadır.

Katılımcıların 3’ ü kadın ‘ dede’ olmalı mıdır sorusuna olmaması gerektiği yönünde yanıtlar vermektedir. 48 yaşındaki katılımcı ‘ *Doğurgan olması ve menstrüasyon görmesinden dolayı kadının ya da ‘ ana’ nın posta oturmasına ve cem yürütmesine karşıyım.* ’ ifadesini kullanmaktadır. 48 yaşındaki bir başka katılımcı ise; ‘ *Kadınlar posta oturabilir ama cem yürütemez bence. Dedelik vasfını kadınlar yürütmemeli. Kadın erkekten bir adım geride durmalı.* ’ ifadesiyle katılımcılar arasında marjinal olarak nitelendirilebilecek bir fikir ortaya atmaktadır.

75 yaşındaki katılımcı da ' *Alevi kadın cem yapamaz, dede yürütür ve yapar cem ibadetini. Posta oturan ' ana' lar da vardır. Anaların posta oturmasını isterim ama ' dede' ile aynı sorumlulukları yerine getireceğini düşünmüyorum.* ' tarzında bir açıklama ile kadınların dede olamayacağını bunun önünde belli başlı engeller olabileceğini ekleyerek düşüncelerini ifade etmektedir.

Katılımcılardan 3' ü ise; cinsiyetçi bir yaklaşımın gerisinde kalarak hem kadının hem erkeğin posta oturup cem yürütebileceğini savunan açıklamalar dile getirmektedirler. 29 yaşındaki bir katılımcı ' *Kadın ' dede' yanlış bir kavram. Kadın anadır. İnanç sistemi gereğince cem ibadetlerinde dede ve ananın birlikte oturması şarttır. Yozlaşan, yozlaştırılmaya çalışılan büyük bir problem olarak görüyorum. Kadınlar nitelik ve yetkinlikleri uygunsuz cinsiyetçi ambargodan uzak tutulmalıdır.* ' düşüncesiyle Alevilik geleneği ve inancının temelinde dede ve ananın posta birlikte oturup, cem ibadetini de birlikte yürütmesi gerektiğinin ve bu anlayışında geleneğin temel dinamiklerinden birisi olduğunu ifade etmektedir. Bu tarzda yürütülmeyen cem ibadetlerinin şekli olarak kaldığını da vurgulamaktadır.

26 yaşındaki bir katılımcı ' *Kadın, dede olmaz, anadır. Pir anaların katılmadığı ve yürütmediği cem eksiktir. Anaların yeri azaltılıyorsa, Alevilik yok oluyor demektir. İkisinin de olması lazım. Alevilik de kadın ve erkeği birlikte ister. Kadınlar ve erkekler bu konuda bilinçlenmeli, bilinçlendirilmeli ve inancı bu şekilde yaşamalı ve yaşatmalıdır.* ' yorumunda bulunarak Alevi geleneği içerisinde cem yürütme, posta oturma geleneğinin hem kendi yöresinde hem de kanaat önderi sayılabilecek ' dede' lerin ifadelerine dayanarak her iki cinsiyet sahibinin de birlikte yürütmelerinin temel anlayışların başında geldiğini ifade etmektedir.

44 yaşındaki katılımcımız da ' *Her dede denilen maalesef dede olamıyor aslında içeriğe bakacak olursak. Evet, posta oturuyor mu oturuyor. Cem yürütüyor mu yürütüyor. Kadın da sadece kadın olduğu için ' ana' olacaksa bu yaklaşımı doğru bulmuyorum. Cinsiyetçi yaklaşımdan sıyrılmak ve uzaklaşmak lazım. Gerekli ve hakkı olanlar bu görevi yerine getirmeli, gelişigüzel olmamalı.* ' yaklaşımıyla bir taraftan cinsiyetçi yaklaşıma karşı olduğunu bir taraftan ise cem yürütmek, posta oturmak gibi ulvi bir görevin her iki unsurunda katılımı ve hakkı gözetilerek yerine getirilmelidir anlayışını savunmaktadır.

Görüşme grubundaki kadınların 19' u Alevilikte kadın ' dede' olması gerektiği yönünde değerlendirmelerde bulunurken, katılımcıların 3' ü ise; Alevilikte kadın ' dede' olmasının birtakım olumsuzluklara yol açabileceği görüşüyle kadınların ' ana' olarak posta oturmaları, cem yürütme işinin ' dede' lere bırakılması gerektiği yönünde değerlendirmeler tespit edilmiştir. Katılımcılardan 3' ü ise; Alevi geleneği içerisinde herhangi bir görev ve sorumluluk yerine getirilirken, inançsal eylemler ve ritüeller uygulanırken bu görev ve sorumlulukların hangi cinsi unsur tarafından yerine getirildiğine bakılmaksızın cinsiyetçi tutumlardan sıyrılarak Alevi geleneğini ve kültürünü en iyi şekilde yansıtacak bireylerin görevleri getirilmesi gerektiği yönünde değerlendirmeler de tespit edilmiştir.

Kadının Alevi geleneğinde değeri sosyolojik bağlamda değerlendirilirken eski Türk geleneklerinden itibaren ve eski Türk geleneklerinin etkisiyle birlikte o dönemde Hakan' nın eşinin yeri, değeri ve konumu neresi ise Alevi geleneğinde de dedelik kurumunda kadının yeri, değeri ve konumu benzerlik göstermektedir. Dedenin belirli sebeplerle görevinde olmadığı, seyahat amacıyla dönemsel olarak görevini yerine getiremeyeceği dönemlerde dedeye gösterilen saygı dedenin eşine devredilmektedir. Dedelik kurumu söz konusu olduğunda kadına gözle görülür bir biçimde değer atfedildiği yapılan gözlem ve incelemelerden yola çıkarak sahip olunan fikirler arasında yerini bulmaktadır.

Alevi geleneğinde genel itibariyle yazılı olmayan kurallar ve buyruklar çerçevesinde kadına önem verildiği Hz. Fatıma' dan itibaren süregelen bir gelenek olarak yorumlanabilirken günümüze geldiğinde aynı değer ve saygı kültürel olarak bir derece aktarılabilmektedir. Araştırma boyunca var olan temel problemlerden bir tanesi de yazılı olmayan kurallar içerisinde kadının yeri, değeri ve önemi önemle vurgulanmakta, kadının kutsal bir varlık olduğu ve zor duruma düşürülmemesi gerektiği bir gelenek olarak ifade edilmektedir. Sorun olarak değerlendirdiğimiz kısım burada vücut bulmaktadır. Gerek cemevlerinde ki törenlerde gerekse dedelik kurumu söz konusu olduğunda kadına ayrılan yer kadına toplumsal olarak yüklenen statü ve rollerden ileri gidememektedir.

İstanbul' da görüşme yapılan dergâh ve cemevlerinde yapılan görüşmeler, gözlem ve incelemeler göz önünde bulundurulduğunda herhangi bir cemevi ya da dergahta kadın bir dedeye rastlanılmamıştır. Akla gelen sorulardan biri de Alevi

geleneğinde bilimsel literatürde genel bir kanı olarak ifade edilen kadının değerli oluşu herhangi bir otoritenin yokluğu, dönemsal olarak uzaklaşması sonucunda mı ortaya çıkmaktadır? Kadın kutsal kabul edilen bir varlıkken, belirli görevler belirli cinsiyete atfedilmekte, görev dağılımı gerçekleştirilirken cinsi roller ve toplumsal beklentilerden uzak durulmamaktadır.

Görüşme yapılan dergâh ve cemevlerinde genel itibariyle kadın kollarının mevcut olduğu yapılan gözlemler neticesinde kayda değer bir bilgi olarak karşımıza çıkmaktadır. Alevi geleneği bünyesinde farklı isimlerle adlandırılmış olsalar dahi ister dergâh ister cemevi isterse eğitim ve kültür derneği olsun belirli bir hiyerarşi ve düzen dikkat çekmektedir. Bu türden yapılanmaların bünyelerinde kadınlara bilhassa önem verilmesi, kadınlarla ilgili olarak bir birimin oluşturulması Alevi geleneği bünyesinde kadının değerli tutulduğuna dair nesnel göstergeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dikkat çekmek istenilen nokta ise; yönetim, idari işler, hiyerarşik sıralama bakımından cinsiyetlerin dağılımına bakıldığında idari işler, dedelik kurumu, kurum içerisindeki yönetsel görevler görüşme yapılan mekânlar itibariyle erkek egemen bir yapılanmanın göstergesi olarak ifade edebileceğimiz bir tablo ortaya koymaktadır. Hal böyle olunca yalnızca Alevi geleneği açısından olmamakla birlikte Türk toplum yapısında kadına atfedilen rol ve görevler ve oluşturulan bu alt yapının söz konusu yönetim ve idari işler olduğunda kadının geri planda kalıp kalmadığı sorusunu akla getirmektedir. Kadının tarihsel süreçte ataerkil bir aile yapısı ve toplumsal beklentiler göz önünde bulundurulduğunda birincil görevleri erkek egemen bakış açısının temel olarak alındığı görüşlerini sağlamlaştıran incelemeler sunmaktadır.

Bahsi geçen bu birincil görevler en basit haliyle ev işleri, çocuk bakımı, yemek ve temizlik gibi çoğaltabileceğimiz toplum tarafından kadınlara deyim yerindeyse dayatılan başlıca görevler dizini olarak değerlendirilebilir. Sonuç itibariyle konuyla alakalı eğitimi, yetkinliği ve yetenekleri göz önünde bulundurulduğunda kadınların sosyal ve iş yaşamında idari görevlerde yer alabileceği, yönetim işlerinde aktif rol oynayabileceği unutulmamalıdır. Görevleri cinsiyetlere ve toplumsal olarak atfedilen rol ve görevlere bağlı kalmaktan uzak bir biçimde kişinin görevi ne kadar doğru bir biçimde yerine getireceği, almış olduğu

eğitim derecesinin buna ne kadar yeterli bulunduğu, kişinin yetkinlikleri ve görevin ya da iş tanımının ne kadar bağdaştığı gibi birtakım değişkenlerin dikkate alınması hem kadının istihdamı açısından hem de kaliteli bir toplumsal işleyiş açısından öneri niteliğinde sunulabilecek değerlendirmeler arasında yer almaktadır.

Sonuç itibariyle görüşme grubundaki katılımcılar tesadüfi örneklem metodu ile seçilmiş olup, kadınlar ile yarı yapılandırılmış görüşmeler şahkulu, Garipdede ve Eriklibaba vakıfları baz alınarak seçilmiş, birden fazla yapılan görüşmeler, tartışmalar ve gözlemler sonucunda yöneltilen 10 soruya yukarıdaki biçimde yanıtlar vermişlerdir. Süreç içerisinde vakıf yöneticilerinin yardım ve destek konusundaki adımları dolayısıyla Alevi kadınlara ulaşmanın mümkün hale getirilmesi sağlanmışır. Özellikle şahkulu Sultan Dergâhı' nın görüşmelerinde kadın katılımcıların talepleri dolayısıyla yapılan 3 görüşmenin dergah adının geçmemesi şartı sunulmasından ötürü görüşme formundan ıkarılmışır. Süreç bazında bütün dergâh ve cemevi katılımcıları, yönetimi ve ziyaretçileri tarafından hoş karşılanarak, gerekli adımlar atılarak ve araştırmanın gidişatı ve etiği açısından titizlikle yardımcı olmaları sebebiyle başarılı bir şekilde görüşmeler tamamlanmışır.

SONUÇ

Alevilik geleneği farklı tanımlamalar ve farklı inanç grupları etkisinde şekillenmiş bir inanç biçimi olarak değerlendirilebilir. Geleneğin tarihsel kökenleri söz konusu olduğunda kompleks bir yapıya sahip olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu nedenle Alevi geleneği olarak adlandırılan inanç biçimi araştırma bünyesinde Anadolu Aleviliği olarak sınırlandırılmaktadır.

Araştırma teorik ve alan araştırması olmak üzere iki alan üzerine kurgulanmıştır. Alan araştırması açısından; İstanbul’ da bulunan Şahkulu, Garipdede ve Eriklibaba dergâhlarından 25 kadın katılımcı ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşme grubundaki kadınlara 10 soru yöneltilmiş, Alevilik ve kadın olguları üzerine sosyolojik değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Araştırma kapsamında bilimsel literatürde ve Alevi zümre tarafından genel bir kabul olarak ifade edilen Alevi kadınına verilen değerın söylemsel ve eylemsel çelişkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ritüeller üzerinden kadınlara sonsuz bir anlam atfedilmesi, Alevi geleneğinde kadınların konumu açısından yanlış yorumlamalara sebebiyet verebilecek bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Önemli noktalardan bir diğeri ise; Alevi kadınların eşitlik ve özgürlük algılarını Sünni kadınlar üzerinden değerlendirmesinde yatmaktadır. Alevi geleneğinde kadının önemli bir yere ve değere sahip olması gelenek içerisinde aranmamakta, farklı olarak değerlendirdikleri Sünni geleneği kıyaslamaları ile anlam atfedildiği gözlemlenmiştir.

Dedelik kurumu Alevi geleneği içerisinde başat konuma sahiptir. Tarihsel süreç içerisinde kadınların da bu görevde yer aldıkları bilinmekle birlikte, dedelik kurumunun icrası ‘ erkek’ ler tarafından yerine getirilecek bir görev olarak algılanmaktadır. Görüşmeler değerlendirildiğinde, katılımcı kadınlar arasında Alevilikte kadın ‘ dede’ olmalı mı sorusuna; kadınların bu tarz görevlere getirilmemesi gerektiğini savunan yaklaşımlarla da karşılaşmıştır.

Günümüzde özellikle araştırma gerçekleştirilen dergâh ve cemevlerinde dedelik kurumunda aktif görev alan ve cem ibadeti yürüten Alevi kadınlar ile karşılaşmamıştır. Kadınların görevsel dağılımı gönüllü olarak dergâhta hizmet verme ve kadın kollarındaki sorumlulukları yerine getirme üzerine kurulmuştur.

Gözlemlenen bu durum dahi bizlere Alevi geleneğinde kadınların konumlarının nerede olduğuna dair fikirler vermektedir.

Araştırma bulguları açısından en dikkat çekici konulardan birisi; Alevi geleneğindeki kadınların hem kendi gelenekleri içerisinde hem de toplumsal yapı içerisinde yer edinmiş diğer inanç grupları içerisinde kadın olarak değerinin çok yüksek olduğunu ifade ederken, Alevi geleneğinin kadını kutsal bir konuma yerleştirmesine rağmen Alevi erkek zümresi tarafından olumsuz tavırların da olduğu görüşünü belirtmeleridir.

Dedelik kurumunda kadınların görev almayı, dergâh ve cemevlerinin yönetim kadrolarında kadınlara oransal açıdan az bir yer verilmesi, sosyal yaşamda kadınlara verilmesi gereken değerin verilmediğine dair görüşler paylaşılmıştır. Bu görüşlerin neticesinde Alevi kadınlarının yeri ve konumunun çok yüksek bir değere sahip olduğu sonucuyla bağlanmıştır.

Alevi kadınları temsil eden görüşme grubundaki katılımcı kadınların tutumları; sosyal bir gerçekliğe işaret etmektedir. Alevilerin tarihsel serüveni göz önünde bulundurulduğunda ‘öteki’, farklı veya ‘ ezilen’ gibi düşüncelere sahip olmaları, ataerkil yapının kadınları ikinci plana atması düşüncesinin göz ardı edilmesi durumunu ortaya çıkarmaktadır. Alevi kadınlar bilinçaltlarına işlenmiş duygulardan dolayı, gelenek içerisinde sorgulanan tutum ve eylemleri bastırma ve absorbe etme davranışı sergiledikleri gözlemlenmiştir.

Araştırmanın Alevi geleneği içerisinde kadınların konumunun değerlendirilmesi, sosyolojik analizlerin sunulması açısından literatürde az rastlanılan bir olguya karşılık geldiğini söyleyebiliriz. Alevi geleneğinde kadına bakış açısının irdelenmesine yönelik girilen bu çaba; bilimsel literatürde kadın çalışmalarının yoğunlaştırılması açısından önemli görülmektedir.

Çalışmaların teorik kısımlarının alan araştırmaları perçinlenerek, sosyal gerçeklik alanında sorunsal olarak görülen konu ve olguların aydınlatılması ve sorunlara çözüm önerileri getirilmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Yapılan araştırmaların çok az olması, ilk çözüm önerisi olarak bu araştırmaların çoğaltılması ve sahaya gidilerek sorunun kaynağına bizzat ulaşılması gerektiği yönünde olacaktır.

Alevilik geleneği dini bir karaktere sahip olmasının yanında kültürel ve siyasi bir karakter olma özelliğine de sahip bir inanç biçimidir. Bu nedenle Alevi geleneğinde kadınların sorunsalları incelenirken; sosyolojik perspektifin ışığında tüm değişkenler dikkate alınmalıdır.

Dergâh ve cemevlerinin kadın yöneticiler konusunda bilgilendirilmesi, taleplerin sunulması ve ortak payda da buluşulması gerekmektedir. Dedelik kurumunda ‘ ana’ ların aktif rol oynayabilmeleri, cem ibadeti yürütülmesi görevini yerine getirebilmeleri gibi sorumlulukların tartışma ortamında sorgulanması, yetkililerin çözüm yolu bulma arayışı içerisinde hareket etmeleri kadınların problemlerini duyurabilmek ve çözüme kavuşturabilmek adına önemli bir adım olacaktır.

Birçok medeniyete ve inanç gruplarına ev sahipliği yapmış olan Anadolu topraklarında tarihten günümüze kadar varlığını sürdürebilmiş önemli miraslardan birisi de Anadolu Aleviliğidir. Her gelenek, her inanç grubu yaşadıkları topraklara, coğrafyaya, insanlara ve topluma maddi ve manevi bir takım izler bırakmış bulunmaktadır. Anadolu Aleviliği geçmişten bugüne değin nasıl kültürel bir mirası bünyesinde barındırıyorsa Anadolu coğrafyasında yaşama imkânı bulmuş diğer kültür unsurları ile de etkileşim içerisinde olmaktadır.

İslamiyet’ in kabul edilmesinden önce var olan inanç biçimleri, Anadolu topraklarında varlığını sürdüren diğer inanç grupları, İslamiyet’ in kabul edilmesinden sonra gerçekleşen değişimlerle beraber Anadolu Aleviliği ya da Alevilik bugünkü biçimini almaktadır. Hiç bir din, inanç biçimi ve kültür salt olarak sadece kendi gelenekleriyle yaşamsal fonksiyonlarını sürdüremeyebilir. Daha doğru bir ifadeyle Alevilik, sadece Aleviliğin tanımladığı ortaya koyduğu tözleri kendi bünyesinde barındırmamaktadır. İnanç biçimleri ve kültürler birbirlerine o kadar girift bir konumda yer almaktadır ki karşılıklı etkileşimler sonucunda aktarımlar söz konusu olmaktadır. Bu nedenden dolayı Alevilik bünyesinde İslamiyet öncesi ve sonrası kültürlerin ve inanç biçimlerinin izlerini taşımaktadır.

Alevilik, Türkler’ in İslamiyet’ i kabul ettikleri yüzyıla kadar uzanan uzun, sancılı ve büyük değişim ve dönüşümlere gebe kalmış tarihi yeri azımsanmayacak bir yeri teşkil etmektedir. Meseleye Cumhuriyet tarihi baz alınarak farklı etnik, mezhep, kültürel, siyasi ve ekonomik her türlü görüşün kaçılmaz bir gerçek olduğu, üstü

örtülmek yerine bilimsel sahalarda var olan gerçeklerin dile getirilerek tartışılıp yorumlandığı bir uzamda yaklaşmak gerekliliği, akılcı ve pozitif bilimler ışığında ortaya konulmuş olsaydı bugün Anadolu Aleviliği başta olmak üzere pek çok konu hakkındaki kutuplaşmalar, önyargılar, negatif ve subjektif eleştiriler söz konusu olmayacaktır.

Araştırmanın önemi de esasen bu noktadan hareketle teşekkül etmektedir. Burada sorgulanacak olan tutum tüm bu değerlendirmeler ışığında ne yapılması ve nasıl davranılması gerektiğidir. Yapılan araştırmaları objektif ve akılcı yöntemlerle ortaya koymak bilim insanının işidir.

Çalışmamızın başlıca gayeleri arasında bilgi kirliliğine engel olmak, var olan tartışmaları bilimsel düzeye yaklaştırmak, subjektif tartışmaların önünü alabilmek adına var olanı objektif doğrultuda sergilemek bunu yaparken de bilimin ışığından uzaklaşmadan hoşgörü ortamının sağlanabilmesine katkıda bulunmaktır. Tüm bu saydığımız etkenlerin altında bilimsel bir etik yatmaktadır. Aslına bakılacak olursa her bilimsel çalışmanın altında bilimsel bir etik, bilimsel bir gaye bulunduğunu söylemek yanlış bir değerlendirme olmayacaktır.

Özetle, Alevilik, içinde şekillendiği coğrafi, kültürel, ekonomik, tarihi, siyasi ve sosyal koşulların etkileşimiyle, uzun bir süreci kapsayan tarihinde, teolojik ve sosyolojik bir yapı olarak sistemleşmiştir. Sözlü anlatıma dayanan bu sistemleştirmede, tarihi olaylar ve tarihi şahsiyetler zamanla inanca dönüşmüş; tarih ile inanç iç içe geçmiştir (Yazıcı, 2011: 536).

Alevilik geleneği de dâhil olmak üzere her ne kadar konumuz kadın olgusu üzerine kurulmuş olsa da canlıya yaşamı için saygı duyma, hakların eşitliği ve hiç bir canlının hakkının elinden alınmaması kadın olgusuyla beraber bu araştırmanın en temel paradigmalardan birini teşkil etmektedir. Kadın olarak dünyaya gelmenin bir ayırım ya da ötekileştirme sayılmaması gerektiği, Anadolu Aleviliği örneğinde gözler önüne serildiği gibi dini, kültürel, sosyal ve ekonomik bir dizi alanda kadınlarında erkekler kadar aktif ve başarılı olabileceği, temel insani hakların eşit olduğu prensipleri de diğer paradigmalarda yer almaktadır.

Dünya üzerinde yaşam devam ettiği müddetçe, Alevi olduğu için, kadın olduğu için, cinsel tercihlerinden dolayı, konuşma yetisi bulunmayan diğer canlılar için ötekileştirmelerin tümüyle ortadan kalktığı, Alevi- Sünni gibi yapay bir

ayrışmanın farkına varılarak hoşgörü zeminin sağlam temellere dayandırıldığı ortak bir yaşamın sağlanması ümidiyle kaleme alınan bu eser bütün kadınlara bir armağan olarak sunulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akal, Cemal Bali (2005). *İktidarın Üç Yüzü*. Ankara: Dost Yayınevi.
- Aktaş, Mavili Aliye (2011). ‘Psiko- Sosyal Yönüyle İslam’ Da Kadın, Eş Ve Anne’. *İslam, Kadın Ve Toplum (Kadın Panelleri)*. Seri: 42, Sayfa: 35. Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aktaş, Erhan (2017). *Kadının Kendisi Olması. Bütün Eserleri- 1*. Ankara: Dumat Ofset.
- Aktürk, Hamit (2013). *Toplumsal Değişme Ve Alevi Dernekleri- Adıyaman Örneği*, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Akyüz, Hüseyin (2008). *Kurumlar Sosyolojisi. Tanımlar, Kuramlar Ve Uygulamalar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Alankuş, Sevda (2007). *Önsöz: Neden Kadın Odaklı Habercilik? Habercinin El kitabı: Kadın odaklı Habercilik*. Der: Sevda Alankuş. İstanbul: Ips İletişim Vakfı.
- Amman, M. Tayfun (2012). ‘Dini Ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet 2’. *Din Sosyolojisi Açısından Toplumsal Cinsiyet Meselelerine İlişkin Çözüm Önerileri*. Editör: M. Faruk Bayraktar. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Arabacı, Fazlı (2000). *Aleviliğin Ve Sünniliğin Sosyolojik Boyutları*, Samsun: Elit Yayınları.
- Arslandoğlu, İbrahim (2000). ‘Alevilik Nedir?’ *Gazi Üniversitesi Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 13, s: 2, 28, 30-31, Ankara.
- Arslandoğlu, İbrahim (2001). ‘Alevilikteki Temel İnanç Unsurları Ve Pratikler.’ *Gazi Üniversitesi Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 20, s: 7, 11, 14, 47, Ankara.
- Arslantürk, Zeki, Tayfun Amman (2009). *Sosyoloji. Kavramlar- Süreçler- Kurumlar- Teoriler*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Bahadır, İbrahim (2004). ‘Alevi- Bektaşî İnançına Göre Kadın.’ *Gazi Üniversitesi Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 32, s:2, 4, 7, Ankara.
- Bal, Hüseyin (2002). *Alevi- Bektaşî Kültürü Sosyolojik Araştırmalar*. İstanbul: Ant Yayınları.

Bezarus, Hanri (2008). *Geçmişten Günümüze Kadınlar Ve Kadınlarımız*. İstanbul: Bizim Kitaplar Yayınevi.

Bozkurt, Fuat (1990). *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*. İstanbul: Tekin Yayınları.

Bozkurt, Fuat (2005). *Toplumsal Boyutlarıyla Alevilik*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Bulut, Kadir (2011). *Alevilikte Tanrı Anlayışı*. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Büyükcoşkun, Seyhan (2012). ‘Dini Ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet 2’. *Kadın İstihdamı Ve Toplumsal Sonuçlarının Analizi*. Editör: M. Faruk Bayraktar. İstanbul: Ensar Neşriyat.

Canikli, Yasemin (2009). *Sivas İli Örneğinde Kadının Toplumsal Ve Kültürel Konumu*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Coşan, Esat (1996). *Makalat*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Coşkun, Hasan (2018). ‘Alevi/ Bektaşî Geleneğinde Dedelik Kurumu ‘ Sivas Kangal Türkmen Alevileri Örneği’. *Gazi Üniversitesi Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 85, s: 59, Ankara.

Çakır, Sabri (2008). *Üretimden Tüketime İnsan Kültür Ve Toplum Yazıları- Göller Yöresinde Bektaşîlik İnancı Ve Önemli Kült Merkezleri*, Isparta: Fakülte Kitabevi.

Çamuroğlu, Reha (2003). ‘ *Türkiye’ de Alevilik Ve Bektaşîlik*. Konya: Selçuk Yayınları.

Çelikcan, Hüseyin (2018). ‘ Alevilik Nedir?’. *Alevilik Bektaşîlik Türk Yurdu Yazıları*, s: 57, Ankara.

Dedekargınoğlu, Hüseyin (2011). ‘ Alevilikte Tanım Ve Terimler’. *Gazi Üniversitesi Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 60, s: 380, 383, 385,387, Ankara.

Dönmez, Mehmet (2011). ‘Hatay Yöresi Aleviliğinde Kadın’. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, Sayı: 43, s. 267, İstanbul.

Ekinci, Mustafa (2002). *Anadolu Aleviliğinin Tarihsel Arka Planı*. İstanbul: Beyan Yayınları.

Er, Ahmet (2018). ‘ Alevilik Ve Sünnilik Üzerine’. *Alevilik Bektaşîlik Türk Yurdu Yazıları*, s: 42, Ankara.

Er, Piri (1996). *Yozgat İli Merkez Kababel Köyünde Alevi İnaçları ‘ Türk Halk Kültüründen Derlemeler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Hegem Yayınları.

Erdem, Cem, Tazegül Demir (2010). ‘Bektaşilik Öğretisinde Terim Ve Kavramlar’. *Gazi Üniversitesi Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 55, s: 439, Ankara.

Eren, Selim (2002). *Sosyolojik Açından Ordu Yöresi Aleviliği*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ergin, Osman Nuri (1977). ‘ *Türk Maarif Tarihi*’. İstanbul: Eser Neşriyat.

Eröz, Mehmet (1990). *Türkiye’ de Alevilik Ve Bektaşilik*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Erseven, C. İlhan. (1994). *Alevi- Bektaşilik’ te Kadın Ve Feminizm*, Derleyen: Cemal Şener, İstanbul: Ant Yayınları, s. 79, 83

Fığlalı, E. Ruhi (1987). *Mezhepler Ve Tarikatlar Ansiklopedisi*. İstanbul: Tercüman Gazetesi Aile Ve Kültür Kitaplığı Yayınları.

Fığlalı, E. Ruhi (1990). *Türkiye’ de Alevilik- Bektaşilik*. Ankara: Selçuk Yayınları.

Fığlalı, E. Ruhi (1993). ‘ Şiiliğin Doğuşu Ve Gelişmesi’. *İslami İlimler Araştırma Vakfı*. İstanbul: İlmi Neşriyat 11, Sayfa: 33.

Fığlalı, E. Ruhi (1996). *Türkiye’ de Alevilik Ve Bektaşilik*. Konya: Selçuk Yayınları.

Graber, Gustav Hans (2000). *Kadın Psikolojisi*. Türkçesi: Kamuran Şipal. İstanbul: Cem Yayınevi.

Gül, İbrahim (2014). ‘Bir Sosyal Sistem Olarak Alevilik’. *Hünkar Alevilik Bektaşilik Akademik Araştırma Dergisi*, Sayı: 1, s: 74. Çorum.

Gülten, Sadullah (2011). ‘ Anadolu’ da Bir Vefai Şeyhi’, *Gazi Üniversitesi Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 59, s: 150, Ankara.

Gümüş, Nazlı (2011). ‘ *Alevilikte Kadın: Şahkulu Sultan Dergâhı’ ndaki Kadınların ‘ Alevi Kadını’ Algılayışı*, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

Hatemi, Hüseyin (1995). *Kadının Çıkış Yolu, İlahi Hikmet’ De Kadın*. İstanbul: İşaret Yayınları.

James, Selma (2009). *Cinsiyet, Irk, Sınıf. Kadınlardan Yeni Bir Perspektif*. Türkçesi: Ayten Sönmez, Nilgün Ilgıcioğlu, Sezin Gündoğan. İstanbul: Bgst Yayınları.

Kaya, Pınar (2008). *Büyük Selçuklu Döneminde Batıniler İle Yapılan Mücadeleler*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Keskin, Y. Kemal (2004). *Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Aleviliği Elazığ Sünköy Örneği*. Ankara: İlahiyat Yayınları.

Kılıç, Kayhan Seyhan (2011). ‘Aleviler’ de Ve Sünniler’ de Benzer Semboller Ve Söylemler: İki Anadolu Köyünde Örnek Olay Çalışması’. *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, s.s: 154, 156- 157, Ankara.

Korkmaz, Esat (1993). *Ansiklopedik Alevilik Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ant Yayınları.

Korkmaz, Esat (2000). *Anadolu Aleviliği*. İstanbul: Berfin Yayınları.

Koytak, Necla (2012). ‘Dini Ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet 2’. *Çocuk Yetiştirmede Annelik Rolü*. Editör: M. Faruk Bayraktar. İstanbul: Ensar Neşriyat.

Macionis, J. John (2013). *Sosyoloji*. Çev: Vildan Akan, Ankara: Nobel Yayın.

Mardin, Şerif (1986). *Din Ve İdeoloji Toplu Eserleri 2*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Melikoff, İrene (1994). *Uyur İdik Uyardılar*, Çev: Turan Alptekin, İstanbul: Cem Yayını.

Melikoff, İrene (2009). *Uyur İdik Uyardılar-Alevilik Bektaşilik Araştırmaları* Çev: Turan Alptekin. İstanbul: Demos Yayınları.

Noyan, Bedri (2018). ‘Bektaşî Ve Alevi Konusunda Bir Gezinti’. *Alevilik Bektaşilik Türk Yurdu Yazıları*, s:171, Ankara.

Ocak, Ahmet Yaşar (2010). *Alevi Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri* (8. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Ocak, Ahmet Yaşar (2018). ‘ Türkiye’ de Alevilik Meselesi’. *Alevilik Bektaşilik Türk Yurdu Yazıları*, s: 29, Ankara.

Oktan, Ahmet (2009). *Türk Sinemasında Hegoemonik Erkeklikten Erkeklik Krizine: Yazı- Tura Ve Erkeklik Bunalmını Sınırları, Erkek Kimliğinin Değişme(meye)n Halleri*, Der: Huriye Kuruoğlu. İstanbul: Beta Yayınları.

Onat, Hasan (2018). ‘ Alevilik- Bektaşilik, Din Kültürü Ahlak Bilgisi Dersleri Ve Diyanet’. *Alevilik Bektaşilik Türk Yurdu Yazıları*, s: 74- 75, Ankara.

Önder, A. Tayyar (2007). *Türkiye’ nin Etnik Yapısı Halkımızın Kökenleri Ve Gerçekler*. Ankara: Fark Yayınları.

Öz, Mustafa (2018). ‘ İslam Mezhepleri Tarihi Açısından Anadolu Aleviliği’. *Alevilik Bektaşilik Türk Yurdu Yazıları*, s: 47, Ankara.

Öz, Mustafa (2012). *Mezhepler Tarihi Ve Terimler Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat.

Öz, Mustafa (2014). *Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepleri Tarihi*. İstanbul: Ensar Neşriyat.

Özbilgeç, Ali (2007). *Ortadoğu ve Şiilik: Yeni Ortadoğu Jeopolitiğinde Şia Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Öztürk, Mustafa (2012). ‘Dini Ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet 2’. *Kur’ an- I Kerim Çerçevesinde Toplumsal Cinsiyet Meselelerine İlişkin Çözüm Önerileri*. Editör: M. Faruk Bayraktar. İstanbul: Ensar Neşriyat.

Polat, Salahaddin (2012). ‘Dini Ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet 2’. *Hz. Peygamber’ in Sünneti Işığında Toplumsal Cinsiyet Meselesine İlişkin Çözüm Önerileri*. Editör: M. Faruk Bayraktar. İstanbul: Ensar Neşriyat.

Rençber, Fevzi. (2012). *Adıyaman’da Alevilik*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Ritzer, George, Jeffrey Stepnisky (2014). *Sosyoloji Kuramları*. Çev: Himmet Hülür, Ankara: De Ki Basım Yayım.

Sabbah, Fetna Ayt (1995). *İslam’ ın Bilinçaltında Kadın*. Çev: Ayşegül Sönmezay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Said, Baha (2018). ‘Nusayriler Ve Esrar- ı Mezhebiyetleri’, *Alevilik Bektaşilik Türk Yurdu Yazıları*, s: 475- 477, Ankara.

Said, Baha (2018). ‘ Türkiye’ de Alevi Zümreleri: Tekke Aleviliği- İctimai Alevilik’. *Alevilik Bektaşilik Türk Yurdu Yazıları*, s: 22- 23, Ankara.

Sarıkaya, S. Mehmet (2015). *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler*. İstanbul: Rağbet Yayınları.

Sarıtaş, Süleyman (2018). ‘Alevilik Bektaşilik: Allah’ a Kul, Muhammed’ e Ümmet, Ali’ te Talib’. *Alevilik Bektaşilik Türk Yurdu Yazıları*, s: 269, Ankara.

Savaşçı, Özgür (2004). ‘*Alevi Sözcüğünün Kökeni*’ *Alevilik*. Haz: İsmail Engin- Havva Engin. İstanbul: Kitap Yayınevi.

Sezen, Yümni (2013). *Sosyoloji Açısından Din, Dinin Sosyal Müesseseler Üzerindeki Tesirleri*. İstanbul; Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfi Yayınları.

- Subaşı, Necdet (2004). ‘ **Gündelik Hayat Modernlik Ve Aleviler’ Alevilik**. Haz: İsmail Engin- Havva Engin. İstanbul.
- Şahin, Mehmet (2006). ‘Şii Jeopolitiği İran İçin Fırsatlar Engeller’, **Akademik Ortadoğu**, Cilt: 1, Sayı: 1, Sayfa: 40, İstanbul.
- Şişman, Nazife (2012). ‘Dini Ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet 2’. **İslam Ve Cinsiyet Meselesi: Metodolojik Problemler**. Editör: M. Faruk Bayraktar. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Temren, Belkıs (1994). **Bektaşiliğin Eğitsel Ve Kültürel Boyutu**, Ankara: Kültür Bakanlığı Başvuru Kitapları Milli Kütüphane Basımevi.
- Tercüman Gazetesi (1982). **Ansiklopedik İslam Lügatı**. İstanbul: Tercüman İlmi Araştırma Grubu Teknik Kadrosu Yayınları.
- Topaloğlu, Bekir (2013). **İslam’ da Kadın**. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Türkdoğan, Orhan (2018). ‘Alevi – Bektaşilerde Statü Ve Rol Dağılımı’. **Alevilik Bektaşilik Türk Yurdu Yazıları**, s: 237, Ankara.
- Türköne, Mualla (1995). **Eski Türk Toplumunun Cinsiyet Kültürü**. Ankara: Ark Yayınları.
- Uğurlu, Rıza (2007). **Aşk-ı Muhabbet**, 2. Baskı, İstanbul.
- Uyanık, Zeki (2004). ‘Alevîlik, Alevîler ve Kadın’. **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı: 32, s.s: 29, 31.
- Üstten, Aliye Uslu (2014). ‘Türk Romanında Alevi Ve Bektaşî Kadın Algısı’. **Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 71: 4.
- Ünlüsoy, Kamile. (2009). ‘Alevî-Bektaşî Geleneğinde Kadına Bakış Denemesi’. **E-Malakat-Mezhep Araştırmaları**, 2(2): 61.
- Üzüm, İlyas (1997). **Günümüz Aleviliği**. İstanbul: İsam Yayınları.
- Üzüm, İlyas (2002). **Kültürel Kaynaklara Göre Alevilik**. İstanbul: Horasan Yayınları.
- Üzüm, İlyas (2018). ‘ Aleviliğin İnançsal Boyutu’. **Alevilik Bektaşilik Türk Yurdu Yazıları**, s: 98- 99, Ankara.
- Yaman, Ali (2018). ‘ Cemevleri Tartışmaları Ekseninde Günümüz Aleviliğine Bakışlar’. **Alevilik Bektaşilik Türk Yurdu Yazıları**, s: 114, Ankara.
- Yazıcı, Mehmet (2011). **Alevilik. Alevi Değişlerinin Ve Gülbanglarının Sosyolojik Analizi**. İstanbul: Çıra Yayınları.

Yetkin, Nazlı (2012). *Abdal Alevilerinde Toplumsal Kimlik Ve Kadın Antalya Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Yıldız, Harun (2004). ‘ *Alevilerde Dedelik Kurumu, Alevilik*, Editör: İsmail- Havva Engin. İstanbul: Kitap Yayınevi.

Yılmaz, Nail (2005). *Kentin Alevileri*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Yörükkan, Y. Ziya (1998). *Anadolu’ da Aleviler ve Tahtacılar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Zelyut, Rıza (1992). *Öz Kaynaklara Göre Alevilik*. İstanbul: Yön Yayıncılık.

